F. M. DOSTOJEVSKIJ

EN SKRIFTSTÄLLARES DAGBOK

översättning av ALFRED JENSEN

Stockholm Albert Bonniers förlag

STOCKHOLM ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1915

Förord till den elektroniska utgåvan

Дневник писателя är en samling i två volymer (1873-1881) av politiska uppsatser av den ryske författaren Fjodor Dostojevskij. Samlingen omfattar över 1300 sidor. Den första svenska översättningen gjordes av Alfred Jensen, *En skriftställares dagbok* (1915), och innehåller ett urval av uppsatserna på 214 sidor. Denna digitaliserades för Projekt Runeberg i mars 2017.

En senare svensk översättning av Hans Björkegren, *En författares dagbok* (1994) omfattar 342 sidor. Björkegren nämner den tidigare översättningen i sin inledning: "I tyvärr otillfredsställande översättning utkom strax efter sekelskiftet ett mindre urval av Dostojevskis journalistik på svenska under titeln *En skriftställares dagbok*." Ja, urvalet 1915 är mindre än det 1994, men båda är urval. De överlappar delvis, men några av texterna från 1915 saknas i översättningen 1994, däribland artikeln om "**Den tyska världsfrågan**", som utgör utgångspunkten för Thomas Manns *En opolitisk mans betraktelser.*

Inledning.

En av den ryska litteraturens allra märkligaste företeelser, författaren Fedor Michajlovitj Dostojevskij, har ända till sista tiden varit känd hos oss endast genom från danskan, tyskan eller franskan gjorda översättningar av några av hans mer bekanta romaner, och dessa indirekta tolkningar hava i mer än ett avseende varit mindre tillfredsställande. Detta missförhållande har lyckligtvis i våra dagar börjat avhjälpas, i det att redan ett par av Dostojevskijs romaner blivit överflyttade till vårt språk direkt från ryskan — en början, som torde locka både förläggaren och översättarinnan till fortsättning.

Men vid sidan av den rent skönlitterära alstringen utövade Dostojevskij ock en publicistisk verksamhet, som var icke mindre intressant, och kännedomen härom är oundgänglig för förstående såväl av Dostojevskijs egen personlighet som av mycket i det ryska själslivet, vilket eljest skulle förefalla oss västerlänningar ännu mer gåtfullt och svårförklarligt.

jämte sin broder Michail utgav F. M. Dostojevskij i början av 1860-talet, då de socialpolitiska reformerna stodo på dagordningen i Ryssland, en tidskrift vid namn »Vremja» (Tiden), i vilken han år 1861 publicerade en serie »artiklar om den ryska litteraturen». Sedan medarbetade han ären 1873—74 i den av furst Mestjer-6

skij grundade veckotidskriften »Graz j dan in» (Medborgaren), och slutligen redigerade han på egen hand 1877—78 den på kapitel fördelade månadsskriften »D n e v n i k pisa tel ja» (En skriftställares dagbok), som utgick i 6,000 exemplar. Hans arbete på den väldiga romanen »Bröderna Karamazov» avbröt detta publicistiska företag,

men det återupptogs i aug. 1880 och pä nyåret 1881. Då voro den sjuklige författarens krafter dock redan brutna, och han avled den 28 jan. (g. st.) 1881.

Dessa tidskriftsartiklar upptaga tillsammans 1,330 stora trycksidor — ett ofantligt material, vars blotta genomläsande kräver möda. Huller om buller, ofta med uttänjda upprepningar, har Dostojevskij här på papperet nedkastat sina intryck för dagen; ingen större politisk tilldragelse i Europa lämnade honom oberörd; ingen uppseendeväckande händelse i Ryssland undgick hans skarpa ögon. Genom dessa löst hopfogade, ofta tvärt avbrutna uppsatser får läsaren emellertid icke blott lära intimt känna författaren av »Brott och straff» (Raskol-nikov), utan får framför allt en inblick i det ryska själslivet med dess underliga mystik och dess lika underliga logik. Något av vad Dostojevskij nedskrev skall på nutidsläsare i västerlandet göra ett nästan löjligt intryck; åtskilligt är naturligtvis föråldrat och har förlorat sitt intresse; mycket annat skall väcka skarpa tvivelsmål eller berättigade gensagor, och i somliga fall (t. ex. i fråga om panslavismen) har erfarenheten icke givit denne skriftställare rätt. Men å andra sidan har hans politiska skarp-synthet icke bedragit honom vid bedömande av vissa politiska företeelser i Europa, och — framför allt — ingen läsare skall undgå att gripas av det djupa allvaret i hans reflexioner, att beundra det psykologiska mäster-7

skåpet i hans analysering av ryskt och utländskt, att värmas av den medlidandets och människokärlekens religiositet, varmed Dostojevskij uppfattade det ryska folkets goda och dåliga sidor. Rättegångar, barnuppfostran, kyrkliga tvister, judefrågan, det orientaliska problemet, antagonismen mellan Tyskland och Frankrike, kvinnans ställning i samhället — intet är denne underlige ryske samhällstänkare främmande.

Att göra ett mycket begränsat urval ur detta rika material är naturligtvis i alla händelser vanskligt. Översättaren tror sig dock hava pressat det bästa extraktet ur denna oordnade, obearbetade massa och påvisat de väsentliga sidorna av Dostojevskijs världsåskådning, sådan den framträder i »En skriftställares dagbok».

Dostojevskijs stil är mycket personlig och ojämn, skiftande mellan djupt patos och bitande sarkasm, ofta vardagligt, som om han pratat med sig själv eller med läsaren — nyanser, som kanske icke alltid kunna komma till sin fulla rätt på ett främmande språk. För större översiktlighets skull har det valda stoffet fördelats på tre grupper, ehuru gränserna mellan dessa olika ämnesgrupper näppeligen kunna exakt uppdragas; men inom varje avdelning har den kronologiska ordningsföljden bibehållits.

Några upplysande, här och var inströdda noter härröra samtliga från översättaren. I ett par enstaka fall, där jag varit villrådig i texttolkningen, har kandidat G. G. Aleksandrov i Uppsala välvilligt lämnat mig upplysningar, vilket härmed till sist tacksamt erkännes.

Stockholm 1915.

A-d J. De olyckliga och de brottsliga.

(1873)

— — — Det finns outsagda, omedvetna och blott med känslan starkt uppfattade idéer. Sådana finnas många i människosjälen; sådana finnas ock hos ett helt folk och hos mänskligheten i dess helhet. Så länge dessa idéer slumra omedvetet i folkets liv och endast kännas, kan folket också leva livet starkast. 1 strävandena att förklara dessa fördolda idéer ligger ock hela dess livsenergi. Ju orubbligare folket bevarar dem, ju mindre det är i stånd att svika den ursprungliga känslan och ju mindre det är villigt att underkasta sig mångahanda falska utläggningar av dessa idéer, dess starkare, mäktigare och lyckligare skall det bliva. Till antalet av dessa hos det ryska folket förborgade idéer — det ryska folkets idéer — hör ock det sakförhållandet, att'ett brott kallas för »olycka» och en brottsling — »olycklig».

Denna idé är rent rysk, ty den har icke iakttagits hos något europeiskt folk. Nu förkunnas den i västerlandet blott av filosofer och skriftlärda, men vårt folk har förkunnat den långt förr än alla filosofer och skriftlärda. Men härav följer icke, att folket icke har kunnat bliva begreppsförvirrat genom en falsk utläggning av denna idé från tolkarenas sida, åtminstone tidtals. Den definitiva innebörden och det sista ordet skola utan tvivel stannahos folket, men för en tid bortåt kan det vara annorlunda.

Med detta uttryck olycklig menar folket: »Du har syndat och lider, men vi äro ju ock syndiga. Om vi hade varit i ditt ställe, hade vi kanske gjort något ännu värre. Om vi hade varit bättre, hade du kanske inte suttit i fängelset. Med vedergällningen för dina brott har du ock påtagit dig bördan för den allmänna laglösheten. Bed för oss och vi skola bedja för dig! Tills vidare får du, olycklige, samla in våra slantar. Vi ge dem, på det du må veta, att vi minnas dig och icke ha brutit våra broderliga förbindelser med dig.»

Medge, att ingenting är lättare än att på en sådan synpunkt tillämpa teorien om »miljön»! Samhället är uselt och därför äro vi usla. Men vi äro rika och tryggade; vi ha händelsevis undgått samma kollision som de där »olyckliga». Om det varit fallet, skulle vi ha gjort detsamma som de. Vem är den skyldige? Miljön är den skyldige! Följaktligen är det blott en dålig samhällsorganisation, och man kan inte alls tala om brottslingar!

Nej, folket förnekar ej brottet, och det vet, att brottslingen är skyldig. Folket vet blott, att det själv är skyldigt med varje brottsling. Men då det anklagar sig själv, bevisar det ock därigenom, att det icke tror på den där samhälleliga miljön, utan tvärtom anser, att miljön helt och hållet är beroende av folket, av dess oavbrutna botgöring och självfullkomning. Energi, möda och kamp — se där de medel, varigenom samhället omdanas. Endast genom möda och kamp vinnes självständighet och känslan av egen värdighet. »Om vi ernå detta, skola vi bliva bättre och samhället med oss.» Se där, vad det ryska folket starkt, om ock stumt, känner i sin dolda idé om brottslingens olycka.13

Föreställ er nu, att en brottsling betraktar sig endast som olycklig, ifall han av folket blir kallad »olycklig». Då håller sig folket på avstånd från en sådan vantolkning och kallar det ett förräderi mot den folkliga sanningen och tron. Brottslingen och den, som ärnar begå ett brott, äro två olika personer, men av samma kategori. Om nu någon uppsåtligt bereder sig att begå ett brott, skall då folket också kalla honom olycklig? Kanhända, ja utan tvivel, ty folket är medlidsamt. Och det finns intet olyckligare än en sådan brottsling, som till och med upphört att betrakta sig som brottsling; han är ett vilddjur. Och om han ej fattar, att han är en djurisk varelse, som kvävt sitt samvetes röst, är han dubbelt olycklig, men också dubbelt brottslig. Folket ömkar sig också över honom, men avstår icke från sin sanning. Aldrig har folket upphört att betrakta en brottsling såsom sådan, fast det kallat honom olycklig, och intet vore sorgligare än om folket själv höll med brottslingen och sade: »Nej, du är icke skyldig, ty det är ingen förbrytelse begången.» Se där vår tro, vår gemensamma tro. Alla de förbidandes och förhoppningsfullas tro.

När jag var i fängelset, såg jag brottslingar, »resoluta» brottslingar. Det var en lång skola. Men icke en enda gång upphörde en enda av dem att betrakta sig som brottsling. Till utseendet var ddfc förfärliga, vilda människor. För resten var det bara de dumma nykomlingarna, som »hoverade sig». De flesta voro dystra och tankfulla. Ingen talade om sina förbrytelser, och aldrig hörde jag någon knota. Om det någon gång hände, att någon lät ett utmanande ord eller ett urskuldande svepskäl undslippa sig, kastade sig »hela fängelset» över honom och täppte till munnen på den fräcke gynnaren. Om det där var det inte värt att tala. Men sanningen14

att säga var det icke en enda av dem, som gick fri från ett långvarigt inre lidande, ett renande och stärkande lidande. Jag såg dem försänkta i ensliga grubblerier, jag såg dem i kyrkan bedja före bikten; jag lyssnade till deras enstaka, lösryckta ord, till deras utrop, jag såg deras ansikten, och tro mig — ingen av dem ansåg sig skuldlös.

Jag vill inte bli beskylld för grymhet, men jag måste säga rent ut: genom strängt straff, genom fängelse och tvångsarbete i gruvorna skulle ni kanske kunna rädda hälften av dem. De .skulle därigenom bliva lättade, icke betungade. Avplanandet av egen skuld genom lidande är lättare, påstår jag, än det öde, som ni bereder mången av dem genom att utan åtskillnad frikänna honom inför rätta. Därigenom ingjuter ni blott cynism i hans själ, kvarlämnar hos honom en anstötlig fråga och hånlöje över er själv. Ni tror mig kanske inte? Jo, just hånlöje över er själv, över domen och över hela landets domstolar. Han insuper därigenom stora tvivel om den folkliga rättvisan och om den gudomliga; ni lämnar honom förvirrad. Han går sin väg och tänker: »Ingen stränghet längre! De ha väl blivit klokare eller äro kanske rädda. Då kan det väl gå en annan gång också. Om jag kommer i knipa igen, behöver jag bara stjäla på nytt.»

Tror ni verkligen att ni genom att förklara de brottsliga oskyldiga eller värda »förmildrande omständigheter» skaffar dem större utsikt till bättring? Nej, han skall slutligen tänka: »När allt kommer omkring, är jag alls inte skyldig.» Ni har själv givit honom uppslaget till denna slutledning, och det värsta är att tron på lagen och på den folkliga rättvisan därigenom rubbas.

En bonde slår sin hustru i åratal, gör henne lemma-15

lytt och bannar henne värre än en hund. I sin förtvivlan besluter hon sig för självmord och kommer, nästan alldeles från vettet, till bydomaren. Här släpper man henne och mumlar likgiltigt åt henne: »Leven i större sämja!» Är nu detta verkligt medlidande? Det är blott några slöa ord av en fyllbult, som nyss vaknat upp ur ruset och knappt märker, vem som står framför honom; skiljedomaren svänger slött och likgiltigt med armen för att få vara i fred, så länge han ännu har kopparslagarna i huvudet och inte kan tänka eller tala redigt.

Historien om denna kvinna är för resten alldeles färsk och välbekant. Man läste därom i alla tidningar. Kort och gott: en hustru gick och hängde sig, därför att hennes man misshandlat henne. Han dömdes av domstolen, men »på grund av förmildrande omständigheter»...

Jag kan så tydligt föreställa mig hans utseende. Det sades, att han var reslig, starkt byggd och blond. Håret var tunt, kroppen pussig, rörelserna långsamma och avmätta, blicken lugnt fixerande; han talade föga och sällan, och orden undsluppo honom ogärna, som om han varit rädd om dem. Vittnena intygade, att han hade en grym karaktär; han kunde ta och hänga en höna med benen i vädret för sitt nöjes skull — ett mycket karaktäristiskt drag! Han slog sin hustru, när det så föll sig, flera år i sträck med spön och käppar. Han drog ut en golvbräda, sköt in hennes ben i öppningen, klämde till plankan och slog, slog. Jag tror, att han själv inte visste, varför han slog henne; sannolikt var det bara av samma bevekelsegrund som då han misshandlade hönan. Han pinade henne också med svält genom att icke giva henne en brödbit tre dagar i rad. Han lade brödet på en hylla, kallade fram henne och sade: »Understå dig inte att röra detta bröd, det är mitt!» — också ett mycket karak-16

täristiskt drag! Hon gick med sitt tioåriga barn till grannarna och tiggde, men fingo de intet, måste de sitta och svälta. Allt arbete, som han fordrade av henne, förrättade hon förskrämd och ordlös till punkt och pricka och blev slutligen som fjollig.

Jag kan också föreställa mig hennes yttre. Hon måtte ha varit mycket liten och mager som en sticka, ty det förekommer stundom, att stora, korpulenta karlar gifta sig med små, spinkiga kvinnor, och det är egendomligt att se ett sådant par tillsammans. Jag föreställer mig också, att om han på allra sista tiden skulle ha gjort henne havande, skulle det ha varit ett mycket karaktäristiskt drag för att göra tavlan fullständig, som om den inte skulle ha varit det ändå.

Har ni sett, hur en rysk bonde slår sin hustru? Jag har sett det. Han börjar med repet eller remmen. En bondes liv saknar ästetiska njutningar musik, teatrar, tidningar; då är det en naturlig sak, att han utfyller det med något tidsfördriv. Sedan han bundit henne eller klämt fast hennes ben i golvspringan, börjar han piska henne med avmätta slag metodiskt, kallblodigt, nästan dåsigt, utan att höra på hennes skrik och böner, ty om han hörde därpå, vad skulle han då ha för nöje av att slå henne?

Människorna födas som bekant i olika livsvillkor. Ni tror inte, att denna kvinna under andra förhållanden skulle kunnat vara en Shakespeares Julia eller Beatrice eller Gretchen i »Faust». Det vore mycket löjligt, om jag påstod, att den där kvinnan har varit det eller skulle kunna vara det; men i hennes själ fanns kanske ett frö till något ädelt, icke sämre än i den högre samhällsklassen; ett älskande, kanske upphöjt hjärta, en karaktär fylld av ursprunglig skönhet. Redan den omständig-17

heten att hon så länge dröjde med att bära hand på sig själv framställer henne i en mild, tålig och försonande dager.

Men nu blir en sådan där Beatrice eller Gretchen slagen som en katt. Rappen hagla allt tätare och skarpare, ty bonden börjar hetsa upp sig och kommer i sitt esse. Han har redan blivit alldeles vild och märker detta själv med

nöje. Den pinade kvinnans djuriska skrik berusa honom som sött vin. »Jag skall två dina fötter och dricka detta vatten,» skriker den ryska Beatrice med omänsklig röst, men tystnar slutligen och stönar blott vilt; hennes andedräkt stockar sig för ett ögonblick, men slagen falla allt tätare och djupare... Han slänger plötsligt bort remmen, fattar som bedövad en käpp eller en stör — vad han kommer åt — och krossar den med de tre sista förfärliga slagen på hennes rygg. Basta! Han går sin väg, sätter sig vid bordet, pustar ut och griper sig an med sin kvas. Deras lilla dotter (ty de ha verkligen en dotter!) darrar på ugnen därborta i vrån och gömmer sig, ty hon har hört moderns skrik. Han går ut. Vid morgongryningen vaknar modern till sans, stiger stönande upp och går, skrikande till vid varje rörelse, för att mjölka kon eller släpa hem vattenhinken.

Men då han går ut, säger han med sin långsamma, avmätta och allvarsamma stämma: »Understå dig inte att äta detta bröd! Det är mitt.»

Till sist tyckte han också om att binda henne vid fötterna som en höna. Medan hon hängde där, satte han sig att laga sin gröt, åt sig mätt, tog åter remmen och började piska den hängande. Men flickungen darrar alltjämt och kryper in bakom ugnen, kastar i smyg en vild blick på modern och gömmer sig åter...

Hon tog livet av sig genom att strypa sig en morgon 2. — Dostojevskij.i maj — kanske var det en klar vårdag. Kvällen förut hade man sett henne sönderpiskad och alldeles från vettet. Dessförinnan hade hon också gått till häradsdomaren, men man avfärdade henne med det vanliga: »Leven i större sämja!...»

När dottern hörde hennes sista rossling, skrek hon från sin vrå: »Mamma, tänker du strypa dig?» Därpå hade hon skyggt gått fram, tilltalat den hängda och tittat vilt på henne några gånger, innan fadern kom hem.

Nu står han vid domstolsskranket — högtidlig, tjock och med sin lugnt fixerande blick. Han nekar till allt. »Vi voro såta vänner,» äro de enda ord, som motvilligt undslippa honom. Juryn sammanträder och efter en »kort överläggning» fälles utslaget:

»Skyldig, men under förmildrande omständigheter!»

Lägg märke till att dottern vittnade mot sin far! Hon talade om allt och framlockade tårar i de närvarandes ögon. Hade det inte funnits »förmildrande omständigheter», skulle han ha skickats till Sibirien. Men tack vare dessa »omständigheter» slapp han undan med åtta månaders fängelse, och när han kommer hem igen, skall han kalla fram dottern, liksom han gjort med modern. Han behöver någon, som han kan binda vid fötterna.

Förmildrande omständigheter! Och denna dom avkunnas med berått mod och vett och vilja! Visste de, vad som väntar detta barn? Känner du inte, huru du slungas in i en förfärlig virvel, där allt går runt i ditt huvud? Förmildrande omständigheter!... 19

En julhistoria.

(1876, jan.)

I.

Gossen med »den lilla handen».

Barn äro ett underligt släkte; de skymta förbi och försvinna. Vid en julgran mötte jag alltid vid ett bestämt hörn av en gata före julaftonen en liten gosse, som kunde vara högst sju år gammal. I den förfärliga kölden var han nästan sommarklädd, men kring halsen var lindat ett slitet klädesplagg, som han tydligen fått till skänks av någon. Han gick »med den lilla handen», en term, som betyder: tigga almosor och som hittats på av pojkarna själva. Sådana där pojkar finns det gott om; det vimlar av dem på ens väg, och de gnälla oupphörligt sin utanläxa.

Men denne gosse gnällde icke och sade ingenting, utan såg mig blott i ögonen med oskyldig, förtroendefull och blyg blick — han hade tydligen nyss börjat sitt yrke. På mina frågor svarade han, att han hade en sjuk syster, som satt hemma utan arbete; det var kanske också sant, men först efteråt fick jag veta, att det finns sådana pojkungar i tusendetal; de skickas ut »med den lilla handen» även i den värsta köld, och om de inte kunna skrapa hop

något, väntar dem säkerligen smörj. När pojken tiggt ihop några kopek, återvänder han hem med röda, stel-20

frusna händer till ett kyffe i en källarvåning, där en hop lösdrivare supa, ett sådant där slödder, som »strejkar från fabriken från lördagen till söndagen och inte kommer tillbaka till arbetet förr än på onsdagen». I dessa underjordiska kyffen supa också deras hungriga och slagna hustrur med dem, och där skrika och lipa deras barn. Brännvin, smuts, Liderlighet och framför allt brännvin. Med de hoptiggda slantarna skickas pojken genast till krogen för att hämta sprit. På skämt häller man någon gång i hans mun en jumfru brännvin och gapskrattar, när han med hämmad andedräkt faller nästan medvetslös ned på golvet.

»... Och brännvinet det vidriga i munnen hjärtlöst hällde man ...»

När en sådan pojke växt upp, sätter man honom i en fabrik, men allt, som han förtjänar, måste han avlämna åt de uslingarna, som supa upp det. Men redan innan dessa barn komma på fabriken, bliva de riktiga förbrytare. De stryka kring i staden och känna till sådana undangömda platser, där man kan krypa in och obemärkt tillbringa natten. En gatpojke tillbragte flera nätter å rad hos en gårdskarl i ett slags korg utan att bli upptäckt. Självklart är också att de bliva tjuvar. Tjuveriet blir en passion till och med för åttaåringar, som stundom äro alldeles omedvetna om sina brottsliga handlingar. Slutligen kunna de fördraga allt — svält, köld, prygel bara för det enda: friheten, och de rymma från de där dagdrivarna för att ströva på egen hand. Denna förvildade varelse begriper ingenting, varken var han är bosatt eller vilken nationalitet han tillhör eller om det finnes en Gud och en kejsare. Det berättas om dem till och med saker, som förefalla osannolika och dock äro faktiska.21

II.

Gossen på julgransfest hos Kristus.

Men jag är romanförfattare och tycks själv ha diktat en »historia». Jag skriver tycks, fast jag ju själv säkert vet, att jag har gjort det; men det föresvävar mig ändå, som om det verkligen skulle ha hänt någon gång någonstädes just en julafton i en ofantligt stor stad och i ryslig köld.

Det föresvävar mig en gosse, ännu mycket liten, allra högst sex år gammal — icke en sådan, som man kan skicka ut »med den lilla handen», men som ovillkorligt om ett eller två år kommer att bli utskickad på gatorna. Denne gosse vaknade en morgon i en fuktig, kall källare. Han var klädd i ett slags bondkaftan och darrade i hela kroppen. Andedräkten rykte som en vit imma, och där han satt i en vrå på en kista, fördrev han tiden med att blåsa ut denna imma ur munnen och roade sig med att titta på, hur den dunstade bort. Men han var rysligt hungrig. Några gånger denna morgon gick han till britsarna, där hans sjuka mor låg på en bädd av halm, tunn som en pannkaka, och med ett bylte som huvudkudde. Huru hade hon hamnat här? Sannolikt hade hon kommit med sin gosse från någon främmande stad och plötsligt insjuknat. Värdinnan på stället hade för två dagar sedan blivit häktad av polisen; hyresgästerna hade skingrats, helgen stod för dörren, och kvar var endast en lös-drivare, som redan flera dygn legat dödfull och ej väntade sig något av helgen.

I ett annat hörn av rummet stönade en åttioårig gumma, som led av reumatism och förut tjänat som barnsköterska någonstädes, men nu låg ensam och höll på att dö. Hon22

gnällde, brummade och trätte på gossen, så att han icke vågade sig fram till denna vrå. I förstugan hade han då och då kunnat släcka törsten, men en brödbit fann han ingenstädes, och för tionde gången hade han gått fram till moderns bädd för att väcka henne. Det blev honom slutligen olidligt i mörkret; skymningen hade redan fallit på, och man hade ännu inte tänt. Han kände med handen på moderns ansikte och blev förundrad, att hon alls inte rörde sig och att hon börjat bli lika kall som stenväggen. Här är mycket kallt, tänkte han och stod en stund stilla, under det att hans hand omedvetet dröjde kvar på den dödas axel. Därpå blåste han på sina fingrar för att värma dem, letade plötsligt reda på sin mössa och trevade sig sakta ut ur källaren. Han skulle nog ha gått ut förr, om han inte hade varit rädd för den stora hunden däruppe i trappan, ty den skällde hela dagen vid dörrarna. Men nu var hunden borta, och han gick ut på gatan.

Milde Gud, vilken stad! Aldrig hade han sett dess make. I den småstadshåla, varifrån han kommit, var det kolmörkt om nätterna, ty det fanns bara en enda lykta på hela gatan. Där äro de låga trästugorna stängda med

fönsterluckor; på gatan syns knappt en skymt av någon, ty alla hålla sig inomhus, och endast hundar i hundra- och tusental skälla och gnälla natten i ända. Men där var det i stället så varmt, och mat fick man till livs, men här — Gud sig förbarme! Här var det ett sådant larm och oväsen, så mycket ljus och människor, hästar och åkdon och så köld, köld! Den iskalla ångan flödade i ringlar ut ur de piskade hästarnas varmt rykande näsborrar. Genom den lösa snön slogo deras hovar mot gatstenarna, och Herre Gud, hur hungrig var han inte! Han skulle velat få en enda munsbit, och det gjorde23

plötsligt ont i fingrarna. En ordningsväktare gick förbi honom, men vände sig bort för att slippa se honom.

Så kom han till en annan gata — hur bred var den inte! Här skulle man säkert ge honom något. Huru alla skreko och sprungo och åkte om varandra, och hur ljust var det inte! Men vad är detta? Där var en stor fönsterruta, och bakom syntes ett rum, och i det stod ett träd ända upp till taket. Det var en julgran, och på den fanns det så många ljus och äpplen och guldstjärnor, och runt omkring syntes dockor och små trähästar. 1 rummet sprungo snygga, välklädda barn omkring; de skrattade och lekte, åto och drucko. Så började en liten söt flicka dansa med en gosse. Och musiken hördes ända ut på gatan.

Gossen tittade förundrad på och började sedan skratta, men det värkte i hans händer och fötter, och hans händer voro alldeles röda och stela, så att han icke kunde kröka fingrarna. När han kände, hur ont det gjorde, brast han i gråt och sprang vidare. Nu fick han genom en annan ruta se ett nytt rum, där fanns det också julgran, och på borden syntes piroger* — mandelvita, röda och gula, och där sutto fyra fina fröknar. Och kom det någon, blev han bjuden på pirogerna, och dörren öppnades nästan varje minut, ty många herrar gingo ditin från gatan.

Gossen smög sig också fram, öppnade dörren och steg in. Usch, hur de skreko mot honom och fäktade med armarna! En fröken gick genast fram till honom, stoppade en kopparslant i hans hand och öppnade själv dörren för honom. Hur rädd han blev! Och slanten trillade ur hans hand och klingade mot trappstegen, ty han kunde inte kröka sina rödfrusna fingrar och hålla fast den. Gossen sprang därifrån så fort han kunde, vart —

* De ryska pastejerna.24

det visste han inte själv. Han var åter färdig att brista i gråt, men var nu så rädd, att han blott rusade vidare och andades på händerna. Och han blev så ängslig till mods, ty han kände sig med ens så ensam.

Men se där, vad kan det vara? Där stodo människor i en klunga och tittade genom en fönsterruta på tre små dockor, som voro klädda i röda och gröna dräkter och voro precis som levande! Där satt en liten gubbe och tycktes spela på en stor fiol, två andra gubbar spelade på små fioler och nickade i takt med huvudet, tittade på varandra, och deras läppar rörde sig, så att de nog talade riktigt, fast det inte kunde höras från gatan. I början trodde gossen, att de verkligen voro levande, men när han fick klart för sig, att det bara var dockor, började han plötsligt skratta. Aldrig hade han sett sådana dockor och begrep inte, att det kunde finnas sådana. Han fick lust att gråta, men det var ändå något så löjligt med de där dockorna.

Plötsligt kände han, huru någon högg honom i rocken: en stor elak pojke, som stod bredvid, slog honom på huvudet, ryckte av honom mössan och gav honom slutligen en spark. Gossen ramlade bedövad på marken, men rusade sedan upp och sprang — utan att veta vart — in på en främmande gård, där han satte sig bakom en vedtrave. Där var det mörkt, och där skulle ingen hitta honom!

Där satt han nu hopkrupen och vågade knappt andas av rädsla. Men med ens kände han sig så väl till mods; det gjorde inte längre ont i händer och fötter, och det kändes så varmt och skönt som hemma på ugnen. Plötsligt spratt han till — han hade ju somnat! Så skönt att få somna här! Här skall jag sitta och sedan gå och titta på dockorna igen, tänkte han och log vid tanken25

på dem. Alldeles som levande dockor! Och med ens tyckte han sig höra, huru hans mor sjöng en visa tor honom. — Jag sover, mamma. Här är så skönt att sova!

— Kom med mig till julgranen, gosse, viskade plötsligt en röst åt honom.

Han trodde först, att det var hans mor, men det var inte hon. Han kunde inte se den, som ropade på honom; men

det var någon, som lutade sig ned över honom och omfamnade honom i mörkret. Han sträckte ut handen mot den obekante och med ens — vilket ljus! Och vilken julgran! Maken hade han aldrig skådat. Var var han nu? Allt strålade och glänste, och runt>-omkring var det idel dockor — nej, det var riktiga gossar och flickor, men alla så lysande; de dansade och svävade kring honom, kysste honom och lyfte honom upp med sig. Han svävade själv som de och fick se, huru hans mor betraktade honom och log glättigt.

— Mamma, mamma! Vad det är roligt här! ropade han under barnens smekningar och fick lust att genast berätta för dem om de där dockorna bakom fönstret. Men vilka äro ni, gossar och flickor? frågade han skrattande.

— Detta är Kristi julgran, svarade de honom. Kristus har alltid på denna dag en julgran för alla små barn, som inte ha egen gran ... Och så fick han veta, att alla dessa gossar och flickor voro likadana barn som han själv, men somliga hade frusu ihjäl i sina korgar, som sattes i trapporna utanför de petersburgska herrskapens tamburer; andra hade blivit kvävda hos bondkvinnor på landet, dit de förts från hittebarnshuset i stån; några hade dött vid sina mödrars förtorkade bröst (då rådde just hungersnöden i Samara), och andra hade kvävts ijärnvägsvagnarnas stinkande kvalm. Men nu voro alla här som änglar, alla hos Kristus, och Han var mitt ibland dem, utsträckande sina händer och välsignande dem och deras syndfulla mödrar. Och dessa barns mödrar stodo alla här avsides och gräto; var och en kände igen sin gosse eller flicka, och dessa skyndade fram till sina mödrar och kysste dem, avtorkade deras tårar med sina små händer och bådo dem inte gråta, därför att de hade det så bra här...

Nästa morgon funno gårdskarlarna liket av den lille gossen, som frusit ihjäl bakom vedtraven. Man fick också reda på hans mor — hon hade dött före honom. Båda återsågo nu varandra hos Herren Gud i himlen... Men varför har jag satt ihop en sådan historia, som alls icke passar i en vanlig dagbok, allra minst en förståndig skriftställares? Jag hade ju lovat att berätta huvudsakligen om verkliga tilldragelser. Men saken är just den, att det föresvävar mig, som om allt detta verkligen kunde ha hänt — både i källarvåningen och bakom vedtraven och vid den där julgranen hos Kristus. Men jag vet ändå inte riktigt, om detta har hänt eller icke. Men så är jag inte för ro skull romanförfattare, som kan uppdikta slikt. 27

Om kärleken till folket.

(1876, febr.)

I eft föregående häfte av min dagbok medgav jag, att vårt folk är rått och okunnigt, hemfallet åt mörker och liderlighet, »en barbar, som bidar ljuset». Emellertid har jag nyss läst i en artikel av den oförgätlige, för oss alla ryssar dyre Konstantin Aksakov, att det ryska folket redan länge varit upplyst och »bildat». Huru? Har jag blivit förbryllad av denna skenbara motsättning mellan Konstantin Aksakovs mening och min egen? Ingalunda, jag delar den fullständigt och sympatiserar sedan länge på det varmaste med honom. Huru skall jag då kunna utjämna denna meningsskiljaktighet? A min sida synes mig detta mycket lätt, men till min förundran hava dessa båda uppfattningar hittills varit motsägande enligt andras mening.

Hos ryssen av det enkla folket måste man förstå att särskilja hans naturliga skönhet från det »påhängda», utifrån komna barbariet. På grund av nästan hela den ryska historiens vidriga omständigheter har vårt folk blivit hemfallet åt liderlighet och till den grad fördärvat, vilselett och utpinat, att det är underligt, att den ryske bonden icke blott har kunnat bevara sitt mänskliga utseende, utan ock sin ursprungliga skönhet. Den, som är mänsklighetens äkta vän och hos vilken hjärtat en enda gång klappat för folkets lidande —han fattar och förlåter all denna ogenomträngliga, lagrade smuts, vari vårt folk är försjunket, och han skall förstå att i denna smuts hitta ädelstenar.

Jag upprepar: dömen icke det ryska folket för de vidriga handlingar, som det så ofta begår, utan efter de stora och heliga syften, till vilka det även i sin förnedring ständigt trånar! Och icke äro alla bland folket uslingar, ty där finns det ock heliga män, som sprida glans och upplysa stigen för oss alla. Jag är fullt övertygad om att det bland det ryska folket ej finns en enda skurk eller usling, som icke vet med sig, att han är en usling, varemot det hos andra folk finns människor, som begå skändliga brott, men själva yvas däröver, upphöja sin gemenhet till princip och påstå, att l'ordre och civilisationens ljus ligger däri, tills den olycklige slutar med att tro detta uppriktigt, blint

och beskedligt. Nej, dömen vårt folk icke för vad det är, utan för det, som det skulle önska vara! Dess ideal äro starka och heliga, och de hava räddat folket under sekler av dess pina; dessa ideal ha vuxit upp från hedenhös med hans själ och för alla tider förlänat den rättframhet, uppriktighet och ett brett, öppet sinnelag — allt detta i tilldragande, harmonisk förening. Men om det ändå låder mycket smuts vid det ryska folket, lider det själv allra mest därav och tror, att allt detta är blott något tillfälligt och yttre, en djävulsk hemsökelse, att mörkret en gång skall ta slut och att det eviga ljuset ovillkorligt skall stråla fram.

Jag vill här icke erinra om den ryske bondens historiska ideal, om hans Sergej, Fedosij och deras likar eller om Tichon ZadonskijBekanta klosterfäder i Ryssland. Sergej grundade Troitska-klostret nära Moskva, Fedosij var en av det berömda Grotteklostrets grundare, och Tichon Zadonskij (d. 1783) hette en berömd, folklig kyrkolärare.. Huru många är det, som ha hört29

talas om t. ex. Tichon Zadonskij? Varför är man så okunnig därom och varför läsas aldrig hans uppbyggliga skrifter? Tro mig, mina herfar, 1 skullen där til! er förvåning finna förträffliga saker. Men jag vänder mig hellre till vår litteratur; allt är där i sanning utmärkt, allt hämtat direkt från folket alltifrån den typ, som Pusjkin skapat i den ödmjuke, hederlige Bjelkin*. Allt i vår litteratur härstammar från Pusjkin. Hans omvändelse till folket i en så tidig period av hans verksamhet var så exempellös och underbar, var ett på sin tid så oväntat nytt ord, att det kan förklaras endast genom ett under eller åtminstone genom hans ovanliga snilles storhet, som vi hittills ännu icke varit mäktiga att värdera. Jag vill icke erinra om de rent nationella typer, som framträtt i vår tid, men kommen blott ihåg Oblomov** eller Turgenevs »Adelsnäste»! Här är det visserligen icke folket själv, men allt beståndande och skönt, som finns i dessa typer, kommer sig av att de stå i beröring med folket; denna samhörighet med folket gav dessa författare en ovanlig kraft. De lånade från folket dess hjärteenfald, renhet, saktmodighet, förståndsbredd och godmodighet, i motsats till allt fragmentariskt, allt det falska, från träldomen lånade påhänget. Förundren er ej över, att jag så plötsligt kommit att tala om den ryska litteraturen! Men vår litteratur har just den förtjänst, att den nästan utan undantag i sina bästa representanter och förr än vår s. k. intelligens — lägg märke till detta! — bugade sig för den folkliga sanningen och rättvisan och erkände de nationella idealen såsom de verkligt sköna. Litteraturen var för övrigt nödgad

* Under den gemensamma titeln »Berättelser av den avlidne Ivan Petrovitj Bjelkin» publicerade Pusjkin 1830 fem små noveller på prosa.

** Den bekanta typiska huvudfiguren i Gontjarovs roman med samma namn.30

att taga dem till mönster delvis rent av ofrivilligt, ty här verkade snarare den konstnärliga instinkten än den goda viljan. Men nog härom — jag talade om litteraturen blott med anledning av folket.

Frågan om folket och om dess syn på oss samt om en riktig uppfattning därav är nu den viktigaste frågan hos oss, och däri ligger också hela vår framtid, det i praktisk mening viktigaste problemet. Men ändå är folket för oss alla fortfarande blott ett teoretiskt spörsmål och förblir en gåta. Vi alla, som älska folket, se på det som på en teori, och ingen av oss tycks älska det sådant som det i själva verket är, utan endast så, som var och en av oss har föreställt sig detsamma. Och även om vårt ryska folk slutligen icke visade sig sådant, som vi föreställt oss det, tyckas vi alla, trots all kärlek till folket, genast ha vänt oss därifrån utan något medlidande, jag påstår detta om alla, slavofilerna icke undantagna, ty de äro kanske de allra värsta. Vad mig själv beträffar, döljer jag icke min övertygelse, just för att klarare bestämma den riktning, vari min dagbok går, och för att undanröja tvivel, så att envar ju förr ju hellre må veta, om det lönar sig för mig att sträcka ut min hand efter pennan eller icke. Jag undrar nämligen: äro vi verkligen så förträffliga och sköna, att vi kunna framställa oss själva som ideal för folket och fordra av folket, att det ovillkorligen skall bliva likadant som vi äro? Förundren er ej över denna fråga, som hittills stått i skymundan, men den har aldrig förr blivit bragt på tal: Vad är bättre — vi eller folket? Är folket till för vår skull eller vi för folkets? — se där vad alla de fråga sig, vilka ännu ha åtminstone ett uns tankar kvar i huvudet och en smula bekymmer för det allmänna bästa i hjärtat. Härpå svarar jag öppet: vi måste buga oss för folket31

och av folket vänta allt, både tankar och bilder; vi måste böja oss för den folkliga sanningen och erkänna den som

sanning, även i det rysliga fall, att den delvis härflutit ur Tjeti-Minei *. Korteligen, vi måste ödmjuka oss såsom vilsekomna barn, de där varit hemlösa i två hundra år, men ändå återkommit som ryssar, tv däruti ligger just vår stora förtjänst.

Men å andra sidan måste vi böja oss endast på det oeftergivliga villkoret, att folket också av oss vill mottaga mycket, som vi fört med oss. Vi kunna icke alldeles förinta oss själva för folkets skull och för dess sanning, vilken den än må vara; vår tillhörighet må stanna hos oss, och vi lämna den ej ifrån oss för vilket pris som helst, icke ens för lyckan av en förening med folket. I motsatt fall måste vi båda gå under. Men ett sådant motsatt fall kan icke helt och hållet inträffa; jag är fullt övertygad om att detta något, som vi fört med oss, faktiskt existerar — det är ingen villa, utan har både form och bild och tyngd. Icke dess mindre förestå oss många gåtor framdeles, och blotta väntan därpå är förfärligt. Så t. ex. förutsäges det, att civilisationen fördärvar folket; detta vore liktydigt med ett sådant tingens förlopp, att samtidigt med frälsning och ljus så mycket lögnaktigt och falskt, så många oroliga farhågor och vederstyggliga ovanor insmöge sig, att först i kommande generationer, om ett par hundra år, de goda fröna spirade upp. Men oss själva och våra barn förestode något -förfärligt. Är det ock er mening, mina herrar? Är det vårt folk förelagt att ovillkorligt genomgå ett liknande nytt skede av sedefördärv och lögn, som vi nödgats uppleva genom inympande av civilisationen?

* Så kallades gamla kyrkoslaviska årskalendrar med helgonbiografier och dylikt.Ty jag anser det vara obestridligt, att vi begynt vår civilisation med sedefördärv.

I detta avseende skulle jag gärna vilja höra något hugnesammare. Jag är mycket böjd för den tron, att vårt folk är en sådan väldig massa, att alla nya grumliga tillflöden försvinna däri av sig själva, om de blott få avlopp åt något håll. Låt oss därför med handslag lova varandra att samverka, envar med sin »mikroskopiska» verksamhet, för att vårt verk skall bliva så klart och felfritt som möjligt. Själva förstå vi icke mycket därav och vi »älska blott fosterlandet», men om medlen tänka vi icke lika och skola ännu länge kivas. Men om det redan är en avgjord sak, att vi äro goda människor, så skall resultatet också slutligen bliva gott. Se där min tro. Jag upprepar det: felet ligger bara i att vi i tvåhundra år vant oss av vid verkligt arbete, och att vi avslutade vår »kulturperiod» med att överallt upphöra med att förstå varandra. Jag talar nu här blott om allvarsamma och uppriktiga personer — det är bara de, som inte förstå varandra. Med börsjobbare är det en helt annan sak: de ha alltid förstått varandra... 33

Bonden Marej.

(1876, febr.)

Icke alla mina confessions de foi äro alltför tråkiga att läsa, hoppas jag, och därför vill jag nu tala om en anekdot, som för resten inte är en anekdot, utan bara ett avlägset minne, som jag nu mycket gärna vill berätta just nu, i anslutning till vårt resonnemang om folket. Jag var då knappt tio år gammal — nej, bäst jag börjar med den tidpunkt, då jag var tjugunio år.

Det var annandag påsk. Luften var ljum, himlen blå, solen hög, varm och klar, men i min själ var det mycket mörkt. Jag strövade kring bakom kasernerna,* tittade på fängelsegårdens palissader, men tröttnade nu på att räkna dem, vilket jag eljes brukade göra. Det var helgdag också för fångarna, som sluppo arbeta; många av dem voro druckna, och trätor och kiv förekommo varje ögonblick i alla vinklar och vrår. Fula, liderliga visor, spelhelveten under britsarna, några redan halvt ihjälslagna fångar, som för särskilt ofog av kamraternas särskilda domstol blivit dömda till prygel och på britsarna blivit höljda med pälsar, tills de kvicknade till; några redan flera gånger blottade knivar — allt detta hade under dessa båda helgdagar gjort mig alldeles utpinad. Jag har överhuvud aldrig utan vämjelse kunnat fördraga åsynen av en drucken folkhop, allra minst här, på denna

* Dostojevskij berättar här en episod från sitt sibiriska fängelseliv. 3. — Dostojevskij.plats. Under dessa dagar tittade myndigheterna icke in i fängelset, anställde inga visitationer och snokade ej efter insmugglat brännvin, ty de insågo, att det var bäst att låta även dessa utstötta få släppa sig lösa åtminstone en gång om året.

Slutligen blev jag utom mig av förbittring. Jag råkade möta polacken M-cki, en av de »politiska» fångarna; han såg mörkt på mig, hans ögon glänste till och hans läppar darrade: »Je haïs ces brigands!» gnisslade han dovt åt

mig, då han gick förbi. Jag vände om till kasernen, fastän jag för en kvarts timme sedan rusat därifrån som halvtokig, då sex starka karlar på en gång kastat sig över den druckne tataren Gazin för att kväsa honom och började mörbulta honom. De slogo honom otäckt, och inte ens en kamel skulle kunnat uthärda dessa slag; men de visste, att denne Herkules tålde mycket, och därför slogo de utan minsta skrupler. När jag nu vände om, märkte jag vid ändan av kasernen den redan medvetslöse tataren på en brits utan tecken till liv; han låg betäckt med en päls, och alla gingo tysta omkring honom. Visserligen hoppades de säkert, att han skulle repa sig till nästa morgon, men »i sådana slagsmål kan det väl hända, att en människa lite olägligt stryker med».

Jag kom fram till min plats mitt emot ett fönster med järngaller, lade mig på rygg med händerna under huvudet och blundade. Jag tyckte om att ligga så; den, som sover, får vara i fred, och då kan man drömma och fundera. Men nu kunde jag det icke; mitt hjärta slog oroligt, och i öronen ljödo M-ckis ord: »Je haïs ces brigands!» Varför skulle jag för resten skildra dessa intryck då? Även nu föresvävar mig understundom denna tid i drömmen, och jag vet intet kvalfullare. Kanske bördet också anmärkas, att jag hittills nästan aldrig i tryck omnämnt mitt fängelseliv i gruvorna, och mina »Anteckningar från det döda huset» nedskrev jag först femton år senare. Dessa bekännelser lade jag i munnen pä en uppdiktad förbrytare, som skulle ha mördat sin hustru. Jag vill också påpeka, att många då trodde om mig och till och med ännu äro övertygade om att jag blev deporterad för mord på min egen hustru.

Så småningom glömde jag den nuvarande verkligheten och försjönk omärkligt i erinringar. Under alla mina fyra fängelseår kom jag oavbrutet ihåg allt det förflutna och tycktes i minnet åter genomleva hela mitt forna liv. Dessa erinringar uppstodo av sig själva, och jag framkallade dem sällan självmant. De begynte med någon liten punkt eller ett nästan omärkligt drag, men växte sedan efter hand upp till en hel bild med ett starkt och helt intryck. Jag analyserade dessa intryck, lade nya drag till det längesedan upplevda och, framför allt, bättrade och korrigerade det oavlåtligt — däruti låg mitt tidsfördriv. Denna gång rann mig plötsligt i minnet en obetydlig episod från min första barndom, då jag var högst nio år gammal — en episod som föreföll mig totalt förgäten, men då tyckte jag särskilt om hågkomster från min späda barndom.

Det var i augusti i vår by; dagen var torr och klar, men något kylig och blåsig; sommaren var på upphällningen, och snart måste jag åter resa till Moskva för att hela vintern hänga näsan över franska läxor, och det gjorde mig ont att lämna landet. Jag gick bakom logen nedåt hålvägen, som sedan höjde sig till Losk — så kallade vi de täta busksnår, som sträckte sig på andra sidan av hålvägen ända till själva skogen. Jag trängde allt djupare in i snåren och hörde, huru ungefär påtrettio stegs avstånd en ensam bonde gick och plöjde på fältet. Jag visste, att han plöjde på den branta sluttningen och att hästen hade svårt att gå, och då och då trängde till mitt öra bondens uppmuntrande ord: Nå, se så! Jag kände nästan alla våra bönder, men visste inte, vem som nu plöjde, och det var mig likgiltigt. Jag var alldeles fördjupad i mitt eget förehavande och hade brutit mig ett spö av en hasselnötsbuske för att därmed piska grodor — sådana spön äro så vackra och för resten mycket hållbarare än av björk. Likaså intresserade mig skalbaggar och tordyvlar; jag samlade sådana, ty de äro så granna. Jag tyckte också om små flinka, rödgula ödlor med svarta fläckar, men för ormar var jag rädd. För resten äro ormar mycket sällsyntare än ödlor. Svamp var det här ont om; för att plocka svamp måste man gå till björkdungen, och jag tänkte just bege mig dit. Ingenting i livet har jag tyckt så mycket om som skogen med dess svampar och vilda bär, med dess skalbaggar, igelkottar och ekorrar, med dess fuktiga doft av vissnade löv. Till och med nu, när jag skriver detta, tycker jag mig inandas doften av björklunden i vår by, och dessa intryck kvarstå för hela livet.

Plötsligt fick jag mitt i den djupa tystnaden klart och tydligt höra ett rop: »Vargen kommer!» Jag skrek till, utom mig av förfäran, och rusade ut på fältet rakt mot den plöjande bonden.

Det var vår Marej. Jag vet inte, om han hette så, men alla kallade honom Marej — det var en femtioårig, grovlemmad, tämligen reslig karl med tätt, grått skägg på den mörkbruna hakan. Jag kände honom, men hade hittills aldrig fått tillfälle att komma i samspråk med honom. Han höll inne sin märr, då han hörde mitt skrik, och när jag med ena handen klamrade mig fast vid hansplogstång och med den andra vid hans ärm, lade han märke till min rädsla.

— Vargen kommer! skrek jag flåsande.

Han lyfte på huvudet och tittade sig ofrivilligt omkring, som om han ett ögonblick trott mig.

— Var är vargen?

— Jo, det var någon som nyss ropade: »Vargen kommer!» framstammade jag.

— Vad pratar du om vargen! det har du bara drömt om. Hur skulle det kunna finnas vargar här? brummade han och sökte lugna mig. Men jag skakade i hela kroppen och klamrade mig ännu envisare fast vid hans kaftan, om möjligt ännu blekare. Han såg på mig med ett oroligt löje, synbarligen rädd för min egen skull.

— Du har blivit skrämd i onödan, voj, voj! sade han och skakade på huvudet. Nog nu, pojke! Var inte rädd!

Han sträckte ut handen och smekte mig plötsligt på kinden.

— Nog nu, Kristus vare med dig! Korsa dig! Men jag gjorde icke korstecknet; det ryckte i mina mungipor, och det tycktes särskilt göra honom häpen. Han sträckte sakta ut sitt tjocka, av myllan klibbiga finger med den svarta nageln och berörde lätt mina darrande läppar: Nog nu, log han ett moderligt, stort löje. Herre Gud, vad du kan hitta på! Gå nu!

Nu förstod jag äntligen, att det inte var någon varg, och att det där ropet: »Vargen kommer!» var min egen inbillning. Visserligen hade ropet varit så klart och tydligt, men redan förut hade jag ett par gånger inbillat mig sådana skrik (då gällde det inte bara vargar), och detta visste jag. (Efter min barndom hade dessa hallucinationer dock upphört.)— Jag ska gå, sade jag, men såg skyggt och frågande på honom.

— Nå så gå då! Jag ska nog se efter dig. Jag ska inte låta vargen ta dig, tillade han och log lika moderligt mot mig. Kristus vare med dig! Med dessa ord gjorde han korstecknet över mig och korsade även sig själv. Jag gick, men tittade mig om nästan vart tionde steg. Marej stod hela tiden kvar vid sin märr, såg efter mig och nickade med huvudet, så ofta som jag vände mig om. Jag tillstår att jag skämdes en smula inför honom, att jag varit så skrämd, men jag var ännu rädd för vargen, ända tills jag kommit fram till logen på andra sidan av hålvägen; där försvann rädslan helt och hållet, så fort vår gårdvar Voltjok kom springande fram till mig. Genom hans närhet fick jag nytt mod och såg mig för sista gången om efter Marej. Hans ansikte kunde jag ej längre klart urskilja, men jag kände, att han alltjämt log ömt mot mig och nickade med huvudet. Jag vinkade med handen åt honom, han vinkade tillbaka och satte sin märr i rörelse.

— Se så där ja! hörde jag åter på avstånd hans rop, under det att märren drog plogstången.

Allt detta kom jag nu med ens ihåg, jag vet ej varför, men med underbar tydlighet i alla detaljer. Jag återfick plötsligt besinningen och satte mig upp på britsen, men ännu kände jag på mina läppar ett stilla leende av detta minne, och jag försjönk ännu i mina erinringar.

Då jag kommit hem från Marej, berättade jag ej mitt »äventyr» för någon. Det var ju ingenting att tala om, och Marej glömde jag då mycket snart. När jag sedan träffade honom någon enstaka gång, språkade jag aldrig med honom, allra minst om vargen. Men nu, tjugu årefteråt, i Sibirien, kom jag ihåg hela detta möte så tydligt i de minsta detaljer. Det hade legat obemärkt i djupet av min själ, men av sig självt och utan min vilja hade det plötsligt gjort sig påmint, när det behövdes. Jag kom ihåg det ömma, moderliga leendet hos denne livegne bonde, hans korstecken och ruskande på huvudet: »Du har blivit skrämd i onödan, voj, voj!» Och särskilt hans tjocka, av myllan klibbiga finger, varmed han så sakta och med skygg ömhet vidrört mina darrande läppar! Naturligtvis skulle vem som helst ha lugnat ett litet barn; men här, vid detta ensamma möte, var det något helt annat, och om jag varit hans egen son, skulle han ej kunnat se på mig med en av strålande kärlek mer förklarad blick. Och vem förmådde honom därtill? Han var ju vår egen livegne bonde, och jag herremanssonen; ingen skulle få veta, huru han smekt mig utan att få någon belöning därför. Kanske tyckte han särskilt om små barn? Det finns sådana människor. Det var ett ensligt möte på det öde fältet, endast Gud från sin höjd kunde se, av vilken djup och upplyst mänsklig känsla, av vilken fin, nästan kvinnlig ömhet hjärtat kanske varit fyllt hos en och annan djuriskt rå och okunnig bonde, som ännu icke väntade eller hade en aning om sin befrielse från livegenskapen? Var det

icke detta Konstantin Aksakov menade, då han talade om vårt folks höga bildning?

När jag steg upp från britsen och såg mig omkring, minns jag, jag plötsligt kände, att jag kunde se på dessa olyckliga med en helt annan blick och att som genom ett under allt hat och all ondska genast försvunnit i mitt hjärta. Jag gick ut och såg uppmärksamt på de, som kommo i min väg. Den där skurkaktige, slätrakade bonden med brännmärket på pannan — han som nu druckenmed hes röst gnolar sin liderliga visa — det är kanske samme Marej: jag kan ju icke blicka in i hans hjärta!

Samma afton mötte jag än en gång M-cki. Den olycklige! Han kunde ju varken hava någon hågkomst av Marejs likar eller betrakta dessa människor annorlunda än med sitt: »Je haïs ces brigands». Men så ledo också polackerna då mer än någon av oss. 41

Foma Danilov, den ihjälpinade ryske hjälten.

(1877, jan.)

Våren 1876 avtrycktes i alla tidningar en notis om en underofficer vid den andra turkestanska skyttebataljonen, Foma Danilov, vilken av kiptjaker* tagits till fånga och avlidit efter talrika, raffinerade marter den 21 nov. 1875 i Margelan, därför att han icke ville övergå till islam och träda i de otrognas tjänst. Khanen själv lovade honom benådning, belöning och areställen, om han samtyckte till att avsvärja Kristus. Men Danilov svarade, att han icke kunde förråda korset och att han såsom tsarens undersåte även i fångenskapen måste hålla sitt löfte till Tsaren och kristendomen. Hans bödlar, som pinade honom till döds, förundrade sig över hans själsstyrka och kallade honom batyr**.

Denna notis gick då tämligen obemärkt genom pressen, och de tidningar, som hade meddelat den i form av en vanlig journalistisk entrefilet, ansågo icke nödigt att särskilt uppehålla sig därvid. Korteligen, stämningen för Foma Danilov var flau, såsom det heter på börsen. Sedan kom som bekant den slaviska rörelsen med Tjer-najev***, serberna, Kirjejev, insamlingar och frivilliga,

* En något svävande benämning på kirgisiska och andra mongoliska stammar i det ryska Asien.

** Bogatyr, hjälte.

*** Den ryske generalen, som 1876 ledde det serbiska fälttåget mot turkarna.och den torterade Foma blev alldeles glömd (d. v. s. i tidningarna), och först nyligen fick man kompletterande detaljer om honom. Guvernören i Samara inhämtade upplysningar om hans familj, och det befanns, att han efterlämnat en 27-årig hustru, Jevfrosinja, och en sexårig dotter, Ulita, vilka voro alldeles utblottade. På ädelmodigt initiativ av guvernören, vilken vände sig till några personer samt till guvernementets landsting (Zemstvo) med begäran om hjälp åt änkan och dottern till den ihjälpinade ryske hjälten, fick Danilovs dotter en friplats i en läroanstalt och 1,320 rubel insamlades etc. etc.

Jag vill icke påstå, att vårt samhälle förhöll sig likgiltigt gent emot detta uppskakande fall, som om det icke varit värt uppmärksamhet. Men det var ett faktum, varom endast få talade eller, rättare sagt, varom nästan ingen yttrade sig särskilt. Måhända talades det här och var därom bland köpmän och andliga sinsemellan, men icke i det offentliga livet, i våra intelligenta kretsar. Hos folket skall dock denna stora död icke bliva glömd: denne hjälte tog på sig plågor för Kristi skull och är en stor rysk hjälte; folket uppskattar detta och förgäter det icke, ty det kan aldrig glömma sådana handlingar. Och dock är det, som om jag tyckte mig höra några mig välbekanta röster: »Ja, detta är naturligtvis en viss kraft, det erkänna vi; men det är i alla fall en kraft, som redan har uppenbarat sig alltför mycket så till sägandes i antediluvianska former, och därför ha vi ingenting särskilt att säga därom. Detta är icke något för oss; en annan sak vore det, om denna kraft röjde sig intellektuellt, medvetet. Det finns ju också andra martyrer och andra krafter; det finns ock oändligt högre idéer — de allmäntmänskliga till exempel...»Utan att fästa mig vid dessa förnuftiga och intelligenta röster anser jag det ändå vara tillåtet och fullt ursäktligt att säga något särskilt även om Danilov. Och inte nog med det — jag tror till och med, att även våra intelligenta kretsar alls icke skulle förnedra sig mycket, om de mer uppmärksamt betraktade detta faktum. Först och främst förvånar det mig att ingen förundran — ja, just förundran — yppat sig. Jag talar nu icke om själva folket, ty där behövs

ingen förundran, och det kan ej heller ifrågakomma. Fomas handlingssätt kan icke förefalla folket ovanligt, detta redan på grund av folkets stora tro på sig själv och på sin själ. Folket reagerar på denna bragd endast genom sin stora känsla och sitt stora medlidande. Men antag, att ett liknande faktum hade inträffat i Europa, d. v. s. en liknande stor själsyttring hos engelsmän, fransmän eller tyskar — då skulle det minsann ha blivit utbasunerat över hela världen. Nej, mina herrar, veten I, huru denne dunkle, okände soldat i den turkestanska bataljonen förefaller mig? Jo, han är så till sägandes en symbol av Ryssland, hela Ryssland, av hela vårt nationella Ryssland, en äkta avbild därav, av just detta samma Ryssland, där våra cyniska klokhuvuden nu förneka dess stora ande, all möjlighet till lyftning och uppenbarande av varje tanke och stor känsla.

I ären naturligtvis icke sådana cyniker, I ären blott intelligenta människor, europeiserade, d. v. s. i grund och botten genomhederliga; I förneken icke heller, att vårt folk i somras här och var uppenbarade en utomordentlig själsstyrka: människor lämnade sina hem och barn och gingo att dö för sin tro, för de förtryckta — Gud vet vart och med vilka medel, alldeles som de första korsfararna nio århundraden förut i Europa, dessa samma korsfarare, vilkas uppenbarelse en GranovskijEn framstående rysk historiker (d. 1855) i västerländsk anda. kanske44

rent av skulle ansett löjlig och förolämpande »i vårt århundrade med dess positiva uppgifter och progress». Även om det enligt ert förmenande låg något blint och till och med oförnuftigt i den sommarens »korsfarartåg», kan man dock icke förneka, att det var en fast och hög-sinnad rörelse, om man blott vill betrakta saken från en bredare synpunkt. En stor idé vaknade; då reste sig kanske hundra tusental och millioner själar på en gång över lojheten, cynismen, sedefördärvet och lumpenheten, vari själarna hittills hade vältrat sig. I veten ju, att vårt folk hittills visserligen betraktats som godmodigt och till och med intellektuellt begåvat, men i alla fall ändå som en dunkel, elementär massa utan självmedvetande, mangrant hemfallen åt laster och fördomar och nästan totalt osedlig. Men jag dristar mig, skarpsynte herre, att uttala ett axiom: för att bedöma folkets sedliga kraft och dess framtida utvecklingsmöjligheter måste man taga i betraktande icke den grad av lastbarhet, vartill det tidtals och kanske även i sitt flertal kan förnedra sig, utan fastmer den själshöghet, till vilken det kan lyfta sig, när tiden härför är inne. Ty lastbarhet är blott en kronisk olycka, som nästan alltid beror av föregående och övergående omständigheter, av träldom, av sekel-långt förtryck och förråande, men högsinthetens gåva är evig och elementär, en gåva som fötts med folket och så mycket mer aktningsvärd, om den under loppet av århundradens slaveri, förtryck och elände ändå kan förbliva oskadd och helbrägda i detta folks hjärta.

Forna Danilov var till det yttre troligen ett av de vanligaste och mest obemärkta exemplaren av det ryska folket, obemärkt som det ryska folket självt (ty det är för många ännu alldeles obemärkt!). Han hade kanske på sin tid icke haft något emot att slå dank och rumla, kanske han45

rent av bad föga, men han kom naturligtvis alltid ihåg Gud. Nu blev han plötsligt befalld att ändra tro, om han icke ville dö martyrdöden. Härvid måste man besinna, hurudan denna asiatiska tortyr är. Framför honom satt själve khanen, som lovat honom nåd, och Danilov begrep mycket väl, att hans vägran ovillkorligt skulle såra både khanen och kiptjakernas egenkärlek genom att »en kristen hund så vågade förakta islam». Men utan att akta därpå väntade denna obemärkta ryska människa på de gräsligaste kval och gjorde plågoandarna häpna genom sin död. Ingen av oss, mina herrar, skulle hava handlat så. Att lida offentligt är stundom rent av något skönt, men här försiggick det ju i fullständig obemärkthet, i en undangömd vrå av världen; Foma själv tänkte icke på och kunde ej föreställa sig, att hans bragd skulle bliva känd i hela det ryska landet. Jag tror, att somliga ryktbara martyrer, till och med från de första kristna århundradena, under sina plågor delvis ändå tröstades och lindrades genom övertygelsen, att deras död skulle tjäna till föredöme för de försagda och vacklande samt locka ännu flere till Kristus. Foma hade icke ens denna stora tröst, ty han var ju ensam bland bödlarna, och vem skulle då få erfara något? Han var ännu ung, och långt borta hade han hustru och barn, dem han aldrig skulle få återse; men lika gott: »Var jag än vore, kan jag dock ej handla mot mitt samvete, utan måste underkasta mig kvalen» — en äkta sanning för sanningens skull och ej för det vackra skenet! Och intet svek, ingen sofistisk dagtingan med samvetet: »Om jag för syns skull antar islam, kommer jag ingen förargelse åstad; ingen har ju sett det. Efteråt gör jag bot, livet är långt, jag offrar åt kyrkan och gör goda verk.» Nej, intet av detta; här var det den häpnads-46

väckande, ursprungliga, elementära hederligheten. Skulle vi, mina herrar, verkligen ha handlat så?

Så tycka vi, men för vårt folk innebär Danilovs bragd kanske intet överraskande. Häri hava vi just ett porträtt, en totalbild av det ryska folket, och därför är detta så kärt för mig och naturligtvis även för er. Ty vårt folk älskar just sanningen för dess egen skull och ej för det vackra skenet. Det må vara rått och fördärvat och syndigt och obemärkt, men när stunden är inne och den allmänna folkliga rättvisans verk begynner, då skolen I häpna över den grad av andlig frihet, som bryter fram under trycket av materialism, lidelser, penning- och vinningslystnad och till och med inför fruktan för den grymmaste pinodöd. Och allt detta gör och uppenbarar folket enkelt och lugnt utan att fordra belöning eller beröm och utan att rosa sig själv: »Det, som jag tror på, måste jag ock bekänna.» Till och med de ursinnigaste grälmakarna i fråga om de folkliga idealens »reaktionära» väsen bliva här stumma, ty här är det ej fråga om, huruvida idealet är reaktionärt eller icke, utan om en särskild uppenbarelse av den högsta viljan för en hög-sinnad handling.

Ja, jag säger rent ut, att det icke tillkommer oss att lära ett sådant folk. Detta är, kantänka, en sofism, men stundom kommer den mig i sinnet. Naturligtvis äro vi mer bildade än folket, men vad skola vi ändå kunna lära folket — det är just konsten! Jag talar naturligtvis icke om hantverk eller teknik eller matematiska kunskaper — slikt undervisa hitflyttade tyskar i mot kontant betalning, ifall vi själva icke göra det; men vad kunna vi lära? Vi äro ju ryssar, bröder till detta folk, vi äro förpliktigade att upplysa det. Vad kunna vi giva folket i moraliskt, i högre avseende, varmed vi kunna förklara47

och upplysa dessa »mörka» själar? Folkupplysning är vår rätt och vår plikt — en rättighet i högre kristlig mening: den som vet det goda, den som känner livsens verkliga ord, han är nödd och tvungen att meddela detta åt den okunnige, åt sin i mörkret irrande broder, såsom det står i Evangeliet. Men vad kunna vi meddela den irrande som han icke själv känner bättre än vi? Först och främst naturligtvis, att vetande är gagneligt och att man måste lara sig, eller hur? Men folket har ännu förr än vi sagt, att »vetande är ljus, ovetande mörker». Eller till exempel krossande av fördomar och störtande av avgudar? Men hos oss själva finns det en sådan avgrund av fördomar och vi hava upprest så många avguda-beläten, att folket rent ut skall säga oss: »Läkare, böta dig själv!» (Och våra avgudar kan folket förträffligt genomskåda.) Eller självaktning, känsla av eget värde? Men folket aktar sig själv i sin helhet vida mer än vi, ärar och förstår sitt värde vida djupare än vi vårt. I själva verket äro vi förfärligt egenkära, men vi akta därför icke oss själva, och det finns alls icke hos oss någon känsla av det egna värdet.

Eller skola vi t. ex. lära folket aktning för främmande övertygelser? Vårt folk visade redan från och med Peter den store aktning för främmande övertygelser, men vi förlåta varandra sinsemellan icke den minsta eftergift i våra egna övertygelser, och dem, som äro en smula oliktänkande, anse vi rent av som skurkar, i det vi glömma, att den, som har så lätt för att förlora aktningen för andra, allra främst underlåter att akta sig själv. Eller skola vi lära folket tro på sig själv och på sina krafter? Hos folket finnas Forna Danilovs likar i tusental, men vi tro alls icke på den ryska styrkan, och denna otro anse vi som den högsta upplysning, ja nästan som en dygd.48

Vad kunna vi då slutligen lära folket? Vi avsky och vämjas nästan vid allt det, som vårt folk älskar och ärar och till vilket dess hjärta känner sig draget. Vilka folkvänner äro vi i själva verket? Man invänder: dess mer måste folket bliva älskat, om vi vämjas vid dess okunnighet och önska det en bättre lott. Men så är det icke; om vi i sanning och i handling älskade folket, icke i avhandlingar och böcker, skulle vi komma folket närmare och lägga oss vinn om att lära känna det, som vi nu ratar och som vi enligt europeiska schabloner önska utrota hos folket; då skulle vi kanske själva lära oss mycket, som vi nu icke ens kunna ha en föreställning om.

För resten hava vi en tröst: vår stora stolthet inför vårt folk. Men därför förakta vi det också, därför att folket är nationellt och med alla krafter håller därpå, medan vi hava — allmäntmänskliga övertygelser, ha satt det allmäntmänskliga som vårt mål och därigenom lyftat oss ofantligt över folket. Därutinnan ligger ock hela vår söndring, hela vår brytning med folket. Jag säger rent ut: försona vi oss med folket och finna en förlikningspunkt, så skall med ens hela vår söndring med folket upphöra. Och att finna den punkten är utomordentligt lätt. Till och med våra mest radikala meningsskiljaktigheter äro i själva verket blott en villa.

Men vad är detta för en förlikningspunkt? 49

En mystisk förutsägelse.

(1877, maj.)

Jag har fått del av ett sällsamt dokument. Det är en gammal dunkel och allegorisk förutsägelse om de nuvarande tilldragelserna och det nu pågående kriget. En av våra unga lärde fann nämligen i Londons kungliga bibliotek en gammal foliant, »Boken med förutsägelser», Prognosticationes av Johan Lichtenberg, utgiven 1528 på latin. Exemplaret är sällsynt, kanske rent av det enda i världen. I grumliga bilder framställes här Europas och mänsklighetens framtid. Det är en mystisk bok. Jag anför här blott de rader, som meddelats mig, och detta endast som ett faktum, vilket dock ej saknar ett visst intresse.

Efter spådomar om den franska revolutionen (1789) och om Napoleon I, vilken i boken betecknas som den stora örnen (aquila grandis), yttras om Europas kommande tilldragelser följande: »Post hæc veniet altera aquila, quæ ignem fovebit in gremio sponsæ Christi, et erunt tres adulteri unusque legitimus, qui alios vorabit. Exsurget aquila grandis in Oriente, aquicolæ occidentales moerebunt. Tria regna comportabit. Ipsa est aquila grandis, quæ dormiet annis multis, refutata resurget et contremiscere faciet aquicolas occidentales interra Virginis et alios montes Superbissimos; et volabit ad meridiem recuperando amissa. Et amore charitatis inflammabit Deus aquilam orientalem volando ad ardua alis duabus fulgens in montibus christianitatis». (»Härpå skall komma en annan örn, som skall väcka eld i skötet på Kristi brud, och det skall vara tre oäkta och en laglig, vilken skall sluka de andra. Den stora örnen skall uppstå i östern, de västerländska strandboarna skola sörja. Tre riken skall han erövra. Det är densamma stora örn, som skall sova många år, slagen, men resa sig och komma de västerländska strandboarna i Jungfruns land samt de övriga övermodiga bergen att skälva, och han skall flyga till söder för att återvinna det förlorade. Och Gud skall med barmhärtighetens eld upptända den österländska örnen, så att den flyger mot branta höjder, med två vingar glänsande på kristenhetens berg.»)

Detta är naturligtvis ett dunkelt tal, men medge ändå, att »den stora österländska örnen, som sover många år, slagen, men reser sig och kommer de västerländska strandboarna att darra», erbjuder en viss likhet med det nuvarande tillståndet, om man naturligtvis icke tänker på våra europeiska klokhuvuden, som alltjämt darra inför »strandboarna», tvärt emot profetians uppgift. Men det är bara dessa klokhuvuden, som darra, icke örnen. Om man vidare tillämpar Johan Lichtenbergs profetia på de nutida tilldragelserna, ha icke »de västerländska strandboarna i Jungfruns land» avseende på England? Men vad menas då med »Jungfruns land»? År 1528 levde ännu icke drottning Elisabet. Syftar icke Lichtenbergs allegori på den storbritanniska ön, som aldrig har varit hemsökt av något angrepp i samma mening som Napoleon en gånguttryckte sig om de europeiska huvudstäder, som anföllos av honom: »En huvudstad, som erövrats av främmande makt, liknar en jungfru, som förlorat sin mödom.»

Men vidare — den där örnen, som enligt profetian kommer de övriga övermodiga bergen att skälva och flyger till söder för att återvinna det förlorade och som — vilket är ännu beaktansvärdare — av Gud upptändes med barmhärtighetens eld för att flyga mot branta höjder och glänsa på kristenhetens berg — medge att detta passar bra in på det nuvarande! Har icke vår örn, upptänd av medlidande med de förtryckta och utpinade, flugit dit ned till södern? Har icke den kristna barmhärtigheten satt hela vårt folk i rörelse till ett svårt värv i fjol och i år? Ho kan förneka detta? Detta folk, dessa soldater, tagna direkt från ett folk, som knappt kan sina böner, lyfte ändå vid Sevastopol upp de sårade fransmännen och läto förbinda dem förr än de skötte om sina ryska landsmän: »De må ligga och vänta; en ryss blir alltid hulpen, men fransosen är främling, och därför är det mest synd om honom». Är det icke som om Kristus själv talade, och ligger icke Kristi ande i dessa naiva, hjärtevarma ord, uttalade halvt på skämt? Och finnes icke Kristi anda i hela vårt folk, som är mörkt, men gott, okunnigt, men icke barbariskt? Ja, Kristus är vår styrka, vår nuvarande ryska kraft, när örnen flyger till ett »svårt värv».

Men vad betyder denna enda episod om Sevastopols små soldater i jämförelse med de tusental yttringar av Kristi anda och »medlidandets eld» i vårt folk, vilka framträda i vår tid, änskönt hittills de överkloka av alla krafter söka kväva den tanken och tiga ihjäl det faktum, att vårt folk i själ och hjärta deltager i Rysslands och orientens nuvarande öden. Och inte är det värt atthänvisa till folkets »djuriska vildhet och slöhet», dess okunnighet och

brist på utveckling, som om folket icke vore i stånd att fatta, vad som nu försiggår. Sakens väsen förstår det förträffligt, varen övertygade därom, ty det har det förstått redan i fyra århundraden. Blott de nuvarande diplomaterna skulle det icke förstå, även om det hörde talas om dem, men vem kan begripa diplomaterna? Ja, vårt stora folk har växt upp som ett djur, det har utstått kval allt ifrån sin början under hela denna tusenåriga period, som vilket annat folk som helst icke skulle kunnat genomleva utan att falla sönder och tillintetgöras; men vårt folk har endast blivit starkare och fastare sammanfogat genom dessa kval. Bannen icke folket för »djurisk vildhet och okunnighet», I vise herrar, ty det är ni, just ni, som ingenting gjort för detta folk. Tvärtom, för två hundra år sedan avlägsnade ni er därifrån, lämnande folket i sticket och splittrade det, förvandlade det till skattskyldiga nummer och till en för er räntebärande apparat. Så växte, upplysta herrar européer, detta folk upp, fastän förgätet och utätet, som ett av eder i sin håla uppjagat vilddjur, men med detta folk var dess Kristus, och med Honom allena levde det ända till den stora dag, då för tolv år sedanD. v. s. 1865. Dostojevski syftar väl här på bondeemancipationen i början av 1860-talet. den nordiska örnen, upptänd av barmhärtighetens eld, flög upp och bredde ut sina vingar, med vilka han beskuggade folket...

Ja, det finns mycket djuriskt i folket, men fästen er icke därvid! Denna djuriskhet är århundradenas dy, varifrån folket skall rensas. Och olyckan ligger icke i att det ännu finns djuriskhet kvar, utan däri att den upphöjes till dygd. Jag har sett stråtrövare, som begåttförfärligt många djuriska ogärningar och som genom sin fördärvade och försvagade vilja sjunkit djupare än alla andra, men dessa fördärvade och sjunkna odjur visste, åtminstone omedvetet inom sig, att de voro vilddjur, och i de rena och heliga ögonblick, som Gud sänder även åt vilddjuren, förstodo de att döma sig själva, även om de icke voro i stånd att lyfta sig. En annan sak är det, när det djuriska reser sig över allt som en idol och när människorna böja sig därför, som om de därför ansågo sig vara dygdiga. Lord Beaconsfield och efter honom alla Beaconsfieldar både hos oss och i Europa ha tillstoppat sina öron och tillslutit sina ögon för de grymheter och plågor, varav hela folkstammar hemsökas, och de förråda Kristus för »civilisationens intressen» och därför att de pinade stammarna kallas slaver, d. v. s. bära inom sig något nytt; det är därför som man allra först måste förstöra dem till roten — ävenledes i den gamla, ruttna civilisationens intresse. Detta kallar jag en djurisk vildhet, bildad och upphöjd till dygd, och för denna idol bugar man sig både i västerlandet och hos oss i Ryssland ännu. Och »den allra heligaste påven, Guds ofelbare ståthållare på jorden» — han som nu gått till GudPius IX dog ju först i febr. 1878. Dostojevskij tyckes sålunda, då han skrev detta, ha byggt på ett förhastat rykte om påvens bortgång. — önskade icke han under de sista dagarna av sitt jordeliv seger åt turkarna och kristenhetens förtryckare över ryssarna, som väpnat sig i Kristi namn för kristendomen, detta endast därför att enligt hans ofelbara bestämmande turkarna ändå äro bättre än de ryska kättarna, som icke erkänna påven? Månne icke detta är djurisk grymhet och barbari?

Ja, Johan Lichtenbergs profetia passar mycket bra in på vår tid. Måste vi icke tänka på påven i antalet av de»övriga övermodiga bergen», som den uppflygande örnen med sina vingar bringar att skälva? För att avsluta talet om denna profetia — vad menade Johan Lichtenberg, då han sade, att en örn skall komma och väcka eld i skötet pä Kristi brud, och att det skall vara tre oäkta och en laglig, vilken skall sluka de andra? I det religiösa och mystiska språket förstås i allmänhet kyrkan med uttrycket »Kristi brud». Vilka äro då de tre oäkta och en laglig? Skulle det icke härmed kunna avses tre trosbekännelser: katolicismen, protestantismen — — men vilken är den tredje oäkta? Och vilken är den lagliga?...

Men lämnom Johan Lichtenberg! Det är svårt att taga allt detta på fullt allvar; det är ju bara en mystisk allegori, även om den ock liknar sanningen en smula. Allt det där skrevs och trycktes år 1528, men det är i alla fall ett eget sammanträffande. På den tiden förekommo nog ofta dylika alster, och fastän denna period omedelbart föregick den stora protestantiska reformationens krig, fanns det dock redan många protestanter, reformatorer och profeter. Det är ock bekant, att det sedermera, särskilt i de protestantiska härarna, alltid uppträdde exalterade profeter, spåmän och »konvulsionärer» ur de mest stridslystnas leder. Om jag har meddelat dessa latinska rader ur en gammal bok, som otvivelaktigt existerar, så gör jag det endast såsom ett intressant faktum. Icke såsom ett under, ehuru det finns andra ting än under som äro underliga. Mycket ofta är underbarast just det, som inträffar i verkligheten. Vi se verkligheten alltid nästan så som vi vilja se den, såsom vi på förhand önska förklara den för

oss. Men om vi stundom i det synbara icke genast urskilja och skåda det, som vi ville se, utan det, som i själva verket är, så uppfattavi det sedda som ett under, och detta är alls icke sällsynt; men understundom tro vi sannerligen snarare på ett under och på det omöjliga än på verkligheten, än på den sanning, som vi icke önska se. Så är det alltid i världen, och däri ligger mänsklighetens hela historia. 56

Pusjkins bestämmelse och gåta.

(Den 8 juni 1880 höll Dostojevskij vid en minnesfest i Moskva högtidstalet om den ryske nationalskalden Alexander Pusjkin. Efter en ingående analys av Pusjkins författareskap, som här förbigås, berörde Dostojevskij hans betydelse i den ryska kulturhistoren med följande slutord:)

Pusjkin är en utomordentlig och kanhända den ryska andens enda uppenbarelse. Jag vill tillägga: och profetiska. Ja, i hans uppenbarelse ligger det för oss alla ryssar något obestridligt profetiskt. Pusjkin framträdde just i början av det nyss vaknande och uppspirande självmedvetandet i vårt samhälle ett helt århundrade efter tsar Peters reformer, och hans uppenbarelse bidrager kraftigt till att upplysa vår mörka stig med ett nytt, vägledande sken. I denna mening är Pusjkin en profetisk antydan.

Alla skatter av konst och skaldisk intuition har vår store diktare efterlämnat som en antydan för framtidens konstnärer, som gå i hans spår, för framtidens arbetare på detta fält. Man kan med bestämdhet påstå: om ej Pusjkin funnits, hade ej heller de efter honom följande talangerna funnits till. Åtminstone skulle de icke ha framträtt med sådan kraft och i sådan klarhet, trots till och med den stora begåvning, varmed det lyckats dem att i våra dagar giva uttryck åt sina tankar. Men här gäller det icke blott poesien eller det konstnärliga skapan-57

det. Hade Pusjkin ej funnits, skulle icke med så orubblig kraft vår tro på vår ryska självständighet hava framträtt, vår numer medvetna tillit till vara nationella krafter samt sedermera vår tro på vår fortskridande självständiga bestämmelse i de europeiska folkens familj skulle icke hava yttrat sig så starkt.

Vad är i själva verket Peters reformperiod för oss, och detta icke blott i fråga om framtiden, utan ock i fråga om det. som redan ligger bakom oss? Vad har denna reform haft att betyda för oss? Den var ju för oss icke blott ett tillägnande av europeiska klädedräkter, sedvänjor, uppfinningar och kunskaper. Visserligen är det möjligt, att Peter ursprungligen började sitt reformarbete i denna mening, d. v. s. ur praktisk-utilitaristisk synpunkt; men sedermera, under den fortsatta utvecklingen av sin idé, lät Peter otvivelaktigt leda sig av en viss hemlig instinkt, som drev honom mot framtida mål, vilka utan tvivel voro mycket viktigare än blotta utilitarismen för dagen. Pa samma sätt mottog det ryska folket hans reformer icke endast av utilitaristiska bevekelsegrunder, utan anade instinktivt ett ojämförligt högre mål i fjärran, visserligen omedvetet, men ändå omedelbart och livskraftigt. Vi strävade redan då till ett livskraftigt närmande, till ett allmäntmänskligt förenande. Icke fientligt, utan vänskapligt upptogo vi då med kärlek i vår själ de främmande nationernas snillen utan undantag, utan att göra någon rangskillnad mellan de olika folkstammarna, ty vi förstodo instinktivt, redan från det första steget, att utjämna motsägelserna, att urskulda och försona skiljaktigheterna, och därigenom visade vi vår beredvillighet och benägenhet till en allmäntmänsklig förening med alla stammar av den stora ariska folkrasen.Ja, det ryska folkets bestämmelse är utan gensägelse allmäneuropeisk och universell. Att vara äkta ryss betyder kanske blott att vara alla människors broder, en allmänniska, om man så vill. Hela vår slavofilism och vår västerländskhetZapadnitjestvo, den andliga strömning, som i motsats till slavofilismen såg Rysslands räddning och utvecklingsmöjlighet blott i en omedelbar anslutning till Peter den stores europeiska reformsträvande. äro blott ett stort missförstånd, om ock historiskt nödvändigt. För den äkta ryssen äro Europa och hela den stora ariska rasens lott lika dyrbara som Ryssland självt och fosterjordens öde, därför att vår uppgift är icke att erövra världen med svärd, utan att med broderlig kraft broderligt eftersträva människornas förening. Om man vill intränga i vår historia efter Peters reformtid, skall man redan finna spår och antydningar av denna idé, av denna min — om man så vill — fantastiska uppfattning av karaktären av vår gemenskap med de europeiska stammarna, till och med i vår regeringspolitik. Ty vad gjorde Ryssland under dessa båda århundraden i sin politik annat än tjänade Europa kanske mer än oss själva? Och jag tror icke, att detta kom sig blott av våra statsmäns oskicklighet. O, Europas folk veta icke, huru kära de oss äro!

Jag tror ock, att vi, d. v. s. naturligtvis icke vi, utan kommande ryska släkten skola enstämmigt fatta: att vara ryss är liktydigt med att eftersträva en slutlig försoning av de europeiska motsägelserna, att anvisa ett utlopp för den europeiska ångesten i den allmäntmänskliga och allt förenande ryska själen, att inlägga däri kärlek till alla våra bröder och till sist kanhända uttala det avgörande ordet om en stor, allmän harmoni, om en slutlig endräkt hos alla stammar enligt Kristi evangeliska bud. Jag vet alltför väl, att mina ord kunna förefalla exalterade,59

överdrivna och fantastiska. Må så vara, jag ångrar dock icke, att jag har uttalat dem. Detta måste sägas, särskilt nu, i denna högtidliga stund, då vi fira vårt stora snille, som förkroppsligat just denna idé med konstnärlig kraft.

Denna tanke har redan förut mer än en gäng uttalats, och jag säger här intet nytt. Visserligen skola de självkloka invända: »Huru kan en sådan lott tilldelas vår jord, som är så fattig och rå? Kan det vara vår bestämmelse i mänskligheten att uttala detta nya ord?» Men jag talar icke här för att rosa den ekonomiska vinsten eller för att prisa svärdet och vetenskapen. Jag talar blott om människornas brödraskap och om att det ryska hjärtelaget framför alla andra folks har de bästa förutsättningarna för en universell, allmäntmänsklig broderlig förening, och jag ser spåren därav i vår historia, hos våra begåvade män och i Pusjkins konstnärliga snille. Må vår jord vara fattig, men till denna jord »nedsteg Kristus välsignande i en tjänares skepelse». Varför skulle det icke vara oss tillkommet att fullborda Hans sista ord? Föddes Han icke själv i en krubba?

I allt fall kunna vi åtminstone hänvisa till Pusjkin, till hans snilles universalitet och allmäntmänskliga betydelse. Han förstod ju att som egna fränder upptaga främmande skaldeverk i sin själ. Åtminstone i konsten visade han utan tvivel det universella i den ryska andens strävan, och däruti ligger redan en stor antydan. Om vår uppfattning är en fantasi blott, är det åtminstone Pusjkin, på vilken denna fantasi grundar sig. Hade han levt längre, skulle han kanske ha uppenbarat stora, odödliga bilder av den ryska anden, fattbara för våra europeiska bröder; han skulle hava dragit dem vida närmare till oss och lyckats förklara för dem hela sanningen i våra strävanden. Då skulle de ha förstått oss bättre än nu, de skulleupphöra att misskänna oss, att se på oss så misstroget och nedlåtande som nu är fallet. Hade Pusjkin fått leva längre, skulle det kanske ock bland oss ha funnits mindre missförstånd och misshälligheter än vi nu se. Men Gud fogade annorlunda. Pusjkin dog i fulla utvecklingen av sina krafter och tog oåterkalleligt med sig i graven en stor hemlighet. Det är nu vi, som utan honom hava att tyda denna hemlighet. Där borta och här hemma.

(Under denna titel har övers, sammanställt några utdrag ur Dostojevskij^ artikelserie om den ryska litteraturen, skriven år 1861.)

I.

Om det i hela världen finns ett land, som för andra avlägsna eller angränsande länder blivit mer okänt, outforskat och oförstått än alla, är det obestridligen Ryssland gent emot dess västra grannar. Varken ett Kina eller ett Japan skulle kunna döljas med sådan hemlighetsfullhet för den europeiska nyfikenheten som Ryssland förut, i det närvarande och troligen ännu länge i framtiden skall förbliva dolt. Jag överdriver icke. Kina och Japan äro för det första alltför avlägsna från Europa, och för det andra har tillträdet dit stundom varit mycket svårt; men Ryssland ligger öppet för Europa och utestänger sig alls icke från européerna. Och dock är ryssens karaktär måhända vida svagare tecknad i det europeiska medvetandet än kinesens eller japanesens. För Europa är Ryssland en av sfinxens gåtor. Lättare är det för europén att uppfinna perpetuum-mobile eller livselixiret än att finna sanningen om Ryssland, den ryske anden, dess karaktär och riktning. 1 detta avseende är till och med månen noggrannare utforskad än Ryssland. Åtminstone känner man med absolut säkerhet, att ingen bor på månen; om Ryssland vet man verkligen, att människor leva där — till och med ryska människor,men hurudana äro dessa människor? Detta är hittills en gåta, ehuru européerna för resten äro övertygade om att de längesedan ha löst den.

Under olika tider hava våra vetgiriga grannar gjort rätt stora ansträngningar för att lära känna oss och vårt väsen. Det samlades material, siffror, fakta; det anställdes undersökningar, för vilka vi äro forskarna utomordentligt tacksamma, därför att dessa undersökningar voro synnerligen nyttiga för oss själva. Men alla möjliga ansträngningar att ur allt detta material av siffror och fakta få fram något grundligt, något speciellt för ryssen karaktäristiskt, något syntetiskt tillförlitligt — alla dessa ansträngningar strandade alltid på någon ödesdiger, så

att säga förutbestämd omöjlighet. Så fort det handlar om Ryssland, bekajas av en ovanlig tankeslöhet just samma personer, som hava uppfunnit krutet och räknat så många stjärnor på himlen, att de rent av inbilla sig, att de också kunna ta ned dem från himlen. Detta framgår av allt, ända från de minsta småsaker till de djupsinnigaste undersökningarna om vårt fosterlands öde, betydelse och framtid.

Jo, för resten vet man ändå något om oss. Man vet, att Ryssland ligger mellan de och de breddgraderna, att det har överflöd på de och de råvarorna, och att det där finns orter, där man åker efter hundar. De veta, att det, utom hundar, också finns människor i Ryssland, mycket underliga människor, som äro lika alla andra, men på samma gång mycket olika — européer och ändå barbarer. De veta, att vårt folk är ganska klyftigt, men att det saknar geni; att det är mycket vackert och bor i trästugor, men oförmöget till högre utveckling på grund av det kalla klimatet. De veta också, att det i Ryssland finns en här — till på köpet en stor här, men de tagaför givet, att den ryske soldaten är blott en maskin, gjord av trä, som går som ett urverk, inte kan tänka eller känna och som därför är ganska ståndaktig i drabbningar, men saknar all självständighet och i alla avseenden är fransmannen underlägsen.

De veta till och med, att Ryssland har haft en kejsare vid namn Peter, som kallas den store — en monark, som ej saknade vissa goda egenskaper, men som var halvbildad och lätt lät förleda sig av sina lidelser; att Lefort från Genève uppfostrade honom, förvandlade honom från en barbar till en intelligent man och ingav honom tanken att skaffa en flotta och skära av ryssarna kaftanerna och skäggen, vilket Peter faktiskt också gjorde, och att ryssarna sålunda blevo européer. Men de veta också, att, om Lefort inte hade blivit född i Genève, ryssarna allt framgent skulle ha gått med sina skägg och att Ryssland följaktligen icke hade blivit omdanat.

Men nog med exempel. Allt deras övriga vetande om oss är likadant eller nästan likadant. Jag talar fullkomligt allvarsamt. Var bara god och bläddra i alla böcker, som äro skrivna om oss av diverse hitresande vicomter, baroner och företrädesvis markiser — böcker, som i Europa gått ut i tiotusental exemplar! Läs dem uppmärksamt och ni skall få se, om jag skämtar eller talar sanning. Men ännu intressantare är att somliga av dessa böcker äro skrivna av personer, som obestridligen voro mycket intelligenta. Samma oförmåga som i dessa försök av hitresande turister att få en högre syn på Ryssland och tillägna sig dess väsentliga idé finna vi ock hos nästan varje främling, som omständigheterna nödga att vistas i Ryssland stundom 15—20 år, för att se sig kring en smula, leva sig in i Ryssland och skaffa sig en uppfattning, som närmar sig sanningen.Tag som exempel vår närmaste granne, tysken. Till oss komma allehanda tyskar: både sådana med republikanska griller i huvudet och sådana, som ha sin kung i Schwaben, och lärda herrar med redligt uppsåt att studera och beskriva Ryssland och därigenom gagna vetenskapen om Ryssland, men även olärt, vanligt folk med mer blygsamt, men samvetsgrant syfte att baka bullar och röka korv — diverse Herren Weber & Lüdekens. Somliga hava till och med tagit för regel och för en helig plikt att göra den ryska publiken bekant med diverse europeiska rariteter och uppträda därför med mångahanda jättar och jättinnor, med dresserade sorkar eller apor, som hittats på av tysken särskilt för att fägna ryssarna.

Men vilken skillnad det än må finnas mellan den lärde tysken och den kälkborgerlige tysken i världsåskådning, socialt anseende, bildning och syftet med deras besök i Ryssland, äro alla tyskar i Ryssland varandra dock lika i fråga om sina intryck. En viss sjuklig känsla av misstro, en viss fruktan att försona sig med vad han ser och som så skarpt avsticker mot hans eget väsen, hans totala oförmåga att fatta, att ryssen icke riktigt kan förvandla sig till tysk, och att han därför icke får mäta ryssen efter sitt alnmått, och slutligen en öppen eller hemlig, men i alla fall gränslös inbilskhet gent emot ryssen — se där de karaktäristiska dragen i nästan varje tysk borgares syn på Ryssland.

Somliga tyskar komma till Ryssland för att tjäna hos godsägare à la BujerakinEn lättjefull, ironisk godsägare, tecknad av Saltykov i hans skiss av samma namn. och förvalta herregårdar; andra uppträda i skepnad av naturvetenskapsmän för att fånga ryska tordyvlar och därigenom förvärva sig odödlig ära och förvandla sig till ett slags assessorer. Andra,som suttit här en femton år, besluta sig äntligt för att bliva tidsenliga och gagneliga och beskriva för den skull omständligt, av vilka upphöjda släkten piedestalen till ett kommande monument över

Rysslands tusenåriga tillvaro skall resas. Det finns bland dem mycket hederligt folk: sådana börja nästan alltid lära sig ryska, äro förtjusta i det ryska språket och den ryska litteraturen och kunna slutligen begagna sig av det ryska språket, om också ej utan svåra ansträngningar. I ett anfall av hänförelse och i sin åstundan att skaffa sig själva, Ryssland och mänskligheten en otvivelaktig vinst besluta de äntligen att — översätta Cheraskovs »Rossiad»En långrandig rysk hjältedikt, skriven på 1700-talet och skildrande det tatariska Kazans erövring av ryssarna. på sanskrit! För resten översätta inte alla Cheraskovs »Rossiad». Några resa hit för att skriva sin egen Rossiad och ge sedan ut den i Ryssland. Det finns namnkunniga verk av detta slag. Då man läser dessa Rossiader, finner man det vara ett allvarligt, duktigt arbete, förståndigt och till och med skarpsinnigt. Där äro nya och riktiga fakta; där röjer sig en djupsinnig blick för vissa företeelser, en originell och skarp syn på tingen, därför att vissa ryska företeelser lämpligast böra betraktas ur icke-rysk synpunkt. Men plötsligt — just i fråga om något viktigt och väsentligt, utan vilket alla insikter om Ryssland, alla fakta, inhämtade med den samvetsgrannaste möda, icke kunna giva något verkligt begrepp om Ryssland, utan snarare en oredig, att icke säga absurd föreställning — plötsligt blir vår lärde tysk bortkollrad, trasslar in sig, förlorar tråden och gör så dumma slutledningar, att boken av sig själv glider ur läsarens hand och stundom till och med ramlar under bordet.

De hitresande fransmännen äro helt olika tyskarna,68

nästan diametralt motsatta. Fransmannen bryr sig inte om att översätta något till sanskrit — icke därför att han är okunnig i sanskrit (fransmannen vet allt, även om han inte lärt sig det!) utan för det första därför att han kommer till oss för att få en klar översikt av oss, med sin örnblick genomskåda våra innersta tankar och uttala det definitiva, orubbliga omdömet, och för det andra därför att han redan i Paris visste, vad han skulle skriva om Ryssland. Ja, kanske skriver han sin reseskildring redan i Paris, före avresan till Ryssland, säljer manuskriptet till en förläggare och företar sedan sin resa till oss för att glänsa, fängsla och flyga vidare. Fransmannen är alltid övertygad om att han ej behöver tacka någon för någonting, även om man faktiskt har gjort något för honom, icke därför att han har ett dåligt hjärta — tvärtom, utan därför att han är alldeles viss om att andra icke hava berett honom något nöje, utan att det är han själv, som genom sin blotta uppenbarelse lyckliggjort, fägnat, belönat och tillfredsställt alla under sin resa.

Till och med den enfaldigaste och obetydligaste av de fransmän, som vistats i Ryssland, lämnar oss med den fasta övertygelsen att han har lyckliggjort ryssarna och åtminstone delvis reformerat Ryssland. Några av dem komma hit med allvarliga och viktiga syften, stundom till och med på 28 dagar — en ofantlig tidrymd, som till fullo bevisar forskarens samvetsgrannhet, ty på denna tid hinner en fransman utföra och beskriva till och med en världsomsegling. Han griper i flykten de första intrycken av Petersburg, vilka för honom utfalla tämligen gynnsamt, han granskar à propos våra engelska institutioner med kritisk blick, studerar en passant våra boyards (bojarer), får bord att dansa eller blåser såp-hubblor, något som för resten är mycket trevligt och69

vida bättre än den majestätiska och högförnäma tråkigheten vid våra assembléer.

Slutligen beslutar han sig för att studera Ryssland grundligt, i alla detaljer, och reser för den skull till Moskva. Där tar han Kreml i betraktande, reflekterar över Napoleon, berömmer vårt ryska te, prisar folkets skönhet och sundhet och sörjer över dess forna liderlighet, över frukterna av den utan framgång inympade civilisationen och över att de nationella sedvänjorna försvinna, varpå han tvärt finner ett bevis däri att de klumpiga, avlånga åkdonen utbytts mot fyrhjuliga stoppade droskor, vilka likna den europeiska kabrioletten. För allt detta beskyller han Peter den store i skarpa ordalag och berättar i sammanhang därmed för sina läsare sin egen biografi, full av de underbaraste äventyr. För en fransman kan allt hända utan att det dock gör honom någon skada, detta ända därhän att han efter sin självbiografi genast börjar förtälja en rysk novell, som naturligtvis är sann och hämtad ur det ryska sedelivet, med titel »Pe-troucha», vilken har två förtjänster: för det första att den troget karaktäriserar ryssens väsen och för det andra på samma gäng karaktäriserar livet på Sandwichs-öarna.

När det så passar sig, riktar han ock sin uppmärksamhet på den ryska litteraturen; han talar en smula om Pusjkin och anmärker nedlåtande, att det var en icke talanglös, fullt nationell poet, som med framgång imiterade André

Chénier och madame Deshoulières*; han rosar Lomonosov, omnämner Derzjavin med en viss respekt och anmärker, att denne var en fabeldiktare, som — icke heller utan talang — imiterat Lafontaine, och med särskild sympati säger han några ord om Krylov, en ung

* Fransk poetissa (d. 1694).70

författare, som bortrycktes av en förtidig död * (se den följande biografien!) och som i sina romaner med framgång imiterade Alexandre Dumas. Därpå tar vår reseskildrare avsked av Moskva, åker vidare, förtjust i de ryska trojkorna, och uppenbarar sig slutligen någonstädes på Kaukasus, där han i sällskap med ryska friskyttar skjuter tsjerkesser, gör personlig bekantskap med Sja-myl ** och med honom läser »De tre musketörerna»...

När jag nedskriver detta, skämtar jag alls icke eller överdriver. Emellertid känner jag själv, att mina ord kunna klinga som parodi, karrikatyr. Det är ju visserligen sant, att det inte finns något ämne i världen, vilket man icke kan betrakta ur komisk synpunkt. Allt kan förlöjligas, allt kan sägas med nästan samma ord och ändå få en annan betydelse. Det medgives. Men om man studerar utlänningarnas allvarsammaste uppfattning av oss, skall man bli övertygad om att mina ord alls icke äro överdrivna.

II.

... Vi veta, men utländingarna veta icke, att deras civilisation framträdde hos oss som en naturlig frukt, vilken vår jordman krävde, men icke blott därför att det har funnits en ingenjör Lefort från Genève eller dylikt. Men icke nog med det — den europeiska civilisationen har redan fullgjort sitt värv; vi hava utnyttjat den och därifrån tagit allt, som erfordrades, och vi kunna nu fritt vända åter till fosterjorden. Att massan av civiliserade människor ännu icke är stor hos oss, betyder föga, ty

* Den ryske fabeldiktaren Ivan Krylov dog 1844 vid 76 års ålder!

** Den bekante tsjerkesshövdimgen. som länge och framgångsrikt bekämpade ryssarna i Daghestan.71

huvudvikten ligger icke i kvantiteten, utan däri att den europeiska civilisationens omvälvning redan är historiskt avslutad hos oss, och däri att en annan omvälvning nu har begynt. Och viktigast av allt är, att detta redan har ingått i vårt medvetande. Däri ligger just knuten. Vi hava kommit till medvetande om att civilisationen ej blott medfört ett nytt element i vårt nationella liv, utan att skada detsamma i ringaste mån eller avleda det från dess normala väg, utan tvärtom vidgat vår horisont, klargjort våra syften för oss själva och givit oss ett nytt vapen för kommande bragder.

Jag upprepar: huvudvikten ligger icke i kvantiteten, utan däri att denna utvecklingsprocess av vårt medvetande redan har utförts. Om det ryska folkets massa har utlandet ännu icke något begrepp. Hittills hava alla fransmän (åtminstone alla vicomter!) varit övertygade om att Ryssland består av endast två samhällsklasser: les boyards och les serfs. Men det måste ännu dröja länge, innan de få klart för sig, att det hos oss finns en neutral jordmån, i vilken alla samhällsklasser fredligt, harmoniskt och broderligt sammansmälta till ett symmetriskt, endräktigt helt — både »les boyards», vilka för resten aldrig ha funnits hos oss i samma mening som västerns besegrare och besegrade, och les serfs, vilka ej heller varit trälar i samma mening, som fransmannen tar detta lilla ord. Allt hopsmälter hos oss så lätt, så naturligt och fredligt — framför allt fredligt, och just därigenom skilja vi oss från utlänningarna, att de med väpnad hand måst tillkämpa sig varje steg, varje rättighet och privilegium.

Om det också finnes misshälligheter hos oss, äro de blott yttre, kroniska och tillfälliga, lätta att undanröja och utan rotfäste i den ryska jorden, och detta inse vi72

också mycket bra. Upphovet till denna ordning lades redan för länge sedan, i uråldriga tider; grunden lades av naturen själv i den ryska anden, i det folkliga idealet, och det sista yttre hindret nedrevs i vår tid av den välvise, välsignade tsaren *, den mest välsignade av alla i evighet för vad han gjort för oss. Det finns hos oss inga ståndsintressen, därför att det ej finns stånd i egentlig mening. Hos oss finns det ej franker eller galler, inga census-bestämmelser om huru mycket människan är värd, därför att hos oss endast bildningen och människans sedliga egenskaper bestämma människovärdet och därför att den ryske anden är bredare än ståndsintressen,

partisöndring och röstskalor.

Det nya Ryssland börjar redan känna sig för en smula, vakna till medvetande av sig själv, och därför gör det ingenting, om det ej är stort. Men det lever medvetet i alla ryska hjärtan, i alla strävanden och önskningar av ryska människor. Vårt nya Ryssland har förstått, att där finns blott ett cement, ett samband, en jordmån, på vilken allt kan hålla ihop och förlika sig — denna allmänna, andliga förlikning, vars ursprung ligger i bildningen. Detta nya Ryssland har redan givit vittnesbörd om sig genom organiska, oförfalskade företeelser, men icke genom misslyckade kopior och omplanteringar, såsom man i utlandet trott. Det har vittnat om sig genom den nya sedlighet, som börjat framträda hos det yngre släktet — ett tecken till den största kraft och till orubbligt strävande till sitt ideal. Det vet, att det nyss har börjat, men början är just huvudsaken; varje verk beror på det första steget; det vet, att det redan har gjort upp räkningen med den europeiska civilisationen och nu begynner ett nytt, ofantligt brett liv. Och nu, när Ryss-

* Alexander II »bondebefriaren».73

land vet, att det förvandlar sig till en nationell princip och vill sammangjutas därmed, ger det folket vetenskapen till skänks, d. v. s. det, som Ryssland med tacksamhet har mottagit av Europa och för vilket det evigt skall vara tacksamt. — Men den europeiska civilisationen skall Ryssland icke bringa åt alla ryssar, utan den genom den europeiska civilisationen vunna vetenskapen såsom resultatet av sin långa och långvariga vandring från fädernetorvan till den tyska jorden, såsom sitt rättfärdigande inför Europa, i förväntan på vad det ryska folket själv ämnar göra av denna vetenskap. Vetenskapen är naturligtvis evig och står orubblig för alla i sina grundvalar, men dess inympning, dess frukter bero av de nationella säregenheterna, d. v. s. av jordmånen och nationalkaraktären.

III.

Ja, vi tro, att den ryska nationen är en ovanlig företeelse i hela mänsklighetens historia. Det ryska folkets karaktär är till den grad olik alla samtida europeiska folks, att européerna hittills icke begripa den eller missuppfatta den totalt. Alla européer sträva till ett och samma mål, till ett gemensamt ideal — det är obestridligt så. Men alla äro söndrade sinsemellan genom olika intressen, exklusiva gentemot varandra till oförsonlighet, och de gå mer och mer sina egna vägar, varigenom de avlägsnas från den gemensamma stråten. Var och en av dem strävar synbarligen att finna det allmäntmänskliga idealet hos sig själv, genom sina egna medel, men därigenom skada också alla varandra och sin sak.

Jag upprepar nu på allvar vad jag yttrat på skämt: Engelsmannen kan hittills icke inse något förnuftigt hos74

fransmannen, lika litet som fransmannen hos engelsmannen, och detta är hos dem icke blott en allmän opinion eller hela nationens instinktiva känsla, utan kan ock iakttagas hos de båda nationernas främsta män. Engelsmannen gör sig lustig över sin granne vid varje tillfälle och ser med oförsonlig antipati på hans nationella säregenheter. Denna rivalitet berövar dem slutligen lidelsefriheten. De upphöra att söka förstå varandra; de se var för sig på livet med olika ögon, hava icke samma tro och betrakta detta som sin största ära. De söndra sig allt envisare från varandra genom sina regler, sin sedliga uppfattning och hela världsåskådning. Vart folk för sig har blott öga för sig själv i hela världen och betraktar alla andra som ett personligt hinder; vart och ett för sig vill uträtta det, som endast alla nationer med förenade krafter skulle kunna utföra.

Är nu detta blott en kvarleva av gammal rivalitet? Måste man söka orsakerna till denna söndring i Jeanne d'Arc's eller korstågens tider? Är civilisationen så vanmäktig, att den hittills icke har kunnat kuva denna rivalitet? Är icke orsaken snarare att söka i själva jordmånen, blodet, folkkaraktären än i yttre tillfälligheter? Så är det ock med större delen av Europas folk. Det allmäntmänskligas idé utplånas mer och mer hos dem; hos vart och ett av dem grumlas den och får ett annat utseende, andra former. Det kristna sambandet, som hittills förenat dem, förlorar med varje dag sin kraft. Icke ens vetenskapen är i stånd att hålla ihop dem längre.

De kunna visserligen hava rätt så till vida, att denna ömsesidiga rivalitet, denna avstängdhet inom sig själv och denna stolta självtillit äro undantagsfall och att folken just därigenom få jättekrafter i kampen med de hinder, som

ligga i deras väg. Men just därigenom ökas och75

förvärras dessa hinder allt mer och mer. Se där varför européerna alls icke begripa ryssarna och kallat den största säregenheten i deras karaktär för brist på personlighet.

Jag medger, att jag uttalar dessa påståenden utan att framlägga bevis, ty bevisföringen ligger ej inom ramen för denna artikel. Men det måste åtminstone erkännas, att man i den ryska karaktären kan iakttaga en skarp åtskillnad mot den europeiska, en tydlig säregenhet, som företrädesvis röjer sig i en högt utvecklad, syntetisk förmåga av allförsonlighet, allmänsklighet. Hos ryssen finns intet av den europeiska kantigheten, ogenomträngligheten och omedgörligheten. Han trivs med alla och gör sig hemmastadd i allt. Han sympatiserar med mänskligheten utan hänsyn till nationalitet, blod eller jordmån. Han finner och erkänner utan tvekan det förnuftiga i allt, vari det finnes något av allmäntmänskligt intresse. Med sin allmäntmänskliga instinkt upptäcker han det allmänt-mänskliga draget även i andra folks mest exklusiva säregenheter; han försonar dem med sin idé, han ger dem plats i sin egen bevisföring och finner ej sällan föreningspunkten, som upphäver motsatsen mellan två europeiska nationers diametralt motsatta, rivaliserande idéer — idéer, som hos dessa folk olyckligtvis ännu icke funnit medel till försoning och måhända aldrig skola finna det.

På samma gång framträder hos ryssen förmågan av sund självkritik, av nykter syn på sig själv samt frånvaron av all självöverskattning, som kan skada hans handlingsfrihet. Jag talar naturligtvis här om ryssen i generell mening, som nation betraktad. Till och med i fråga om fysiska egenskaper är ryssen olik européerna. Varje ryss kan tala på alla språk och lära sig anden av varje76

främmande språk med en sådan precision, som om det vore hans eget modersmål — något dylikt förekommer icke hos de europeiska folken i betydelsen av allmängiltig nationell färdighet. Månne icke detta tyder på något? Det kan icke vara blott en tillfällig, meningslös företeelse. Kan man icke härav — åtminstone delvis — sluta sig till något i vårt folks kommande utveckling, dess strävanden och syften? Och det skulle vara samma nation, som genom omständigheternas tvång i så många sekler skulle sett så fientligt på Europa och hårdnackat avvisat att leva tillsammans med det, utan att ha en förkänsla av sin framtid!

Peter den store kände instinktivt inom sig denna nya kraft och anade behovet att vidga synkretsen och verksamhetsfältet för alla ryssar — ett behov, som omedvetet låg fördolt i dem och lika omedvetet kom till utbrott, men som hade funnits i deras blod allt ifrån den slaviska forntiden. Det påstås, att Peter ville göra ett Holland av Ryssland. Därom veta vi ingenting; Peters personlighet har, trots alla historiska undersökningar på sista tiden, hittills varit mycket gåtfull för oss. Vi förstå endast ett, nämligen att det måste för en moskovitisk tsar vara ett synnerligen originellt påhitt att icke blott svärma för holländarna, utan ock att resa till Holland. Var den där Lefort från Genève i själva verket roten och upphovet till allt det där? I vilket fall som helst se vi i Peters person ett exempel på vad en rysk människa kan besluta sig för, när han fått fullt självförtroende och känner, att hans tid är kommen, och att nya krafter hava mognat. Och ryssen är i häpnadsväckande hög grad andligt fri och viljestark. Ingen har så snabbt soTn han lösryckt sig från fostertorvan och ingen har gjort en77

så tvär vändning åt den andra sidan i enlighet med sin övertygelse.

Och vern vet, herrar utlänningar, kanske är det Ryssland förelagt att vänta, tills ni slutar, att under tiden låta genomtränga sig av edrajdéer, fatta edra ideal, syften och karaktären i edra strävanden; att sammanjämka edra idéer, upphöja dem till allmäntmänsklig betydelse och slutligen, fritt i andlig mening, fritt från alla sekundära ståndsintressen o. d., sätta sig i rörelse framåt till en ny, bred, i historien hittills osport verksamhet, då vi börja, där ni ha slutat, och rycka er med oss. Vår skald Ler-montov liknade Ryssland vid 11 ja. av Murom, vilken i hela trettio år satt hemma med armarna i kors, men plötsligt sprang upp, så fort han kände hjältekraften inom sig. Varför hava sådana rika och originella egenskaper blivit ryssarna beskärda? Är det månne bara för att de skulle göra ingenting?

Nu skall man kanske invända: Varifrån har ni fått så mycken skrytsamhet och högfärd? Var är er förmåga av den självkritik, av den nyktra syn, som ni yves över? Härpå svarar jag: Om vi hava börjat med att fördraga så mycken

självkritik, som vi själva så länge underkastat oss, skola vi ock kunna fördraga den andra sanningen, även om den är raka motsatsen till fördömande av sig själv. Det är ännu i färskt minne, huru vi i egenskap av slaver skymfade oss själva, därför att vi icke kunde bliva moderna européer. Månne det icke nu kan erkännas, att vi då pratade strunt? Vi förneka icke egenskapen av självkritik, vi älska den och betrakta den just som en av den ryska naturens bästa sidor, som en egenskap, vilken totalt saknas hos er. Vi veta, att vi ännu länge måste öva oss i självkritik, och ju mer, dess bättre.78

Men försök att kritisera en fransman, t. ex. i fråga om hans tapperhet eller hans legion d'honneur! Kom en engelsman det allra minsta för när i fråga om hans små hemvanor, och ni skall få se på annat! Varför skulle vi icke vara stolta över att det hos oss ryssar icke finns någon småaktighet och snarstuckenhet, utom möjligen hos en och annan av våra så kallade generaler i litteraturen *. Vi tro på den ryska andens styrka icke mindre än nägot annat folk på sin. Skulle denna ande icke tåla vid berömmet? Nej, mina herrar européer! Fordren tills vidare icke bevis av oss för vår mening om er och om oss, utan försöken först att lära känna oss bättre, om I haven tid därtill!

I ären övertygade om att vi ha visslat vid edra motgångar, känt skadeglädje därvid och hånat edra ansträngningar, när I så manligt och högsinnat ryckten fram på framåtskridandets nya banor — nej, våra äldre bröder, kära och dyrbara för oss, vi gladde oss icke åt edra motgångar. Vi ha stundom till och med gråtit med er. Nu bli ni naturligtvis genast förvånade och fråga: »Men varför skulle ni då gråta? Vad ha ni med våra angelägenheter att skaffa? Ni ha ju alltid varit femte hjulet på vagnen». Jo, mina herrar, svarar jag, saken är just den, att vi alltid blott fått vara med på sladden och ändå sympatiserat med er. Häruti ligger ock hela gåtan. Ni ha t. ex. fått för er, att vi äro fanatiska, d. v. s. att fanatismen väckes hos våra soldater. Herre Gud, om ni visste, hur löjligt det är! Om det i hela världen finns en varelse, som är omottaglig för allt slags fanatism, så är det just den ryske soldaten. De, som levt iillsam-

* Torde väl närmast syfta pä L. N. Tolstoj, vilken, om ock halvt på skämt, uttalat sin önskan att bli »general i litteraturen», då han efter Sevastopol belägring icke lyckats bli general vid artilleriet.79

mans med soldaterna, veta detta till punkt och pricka. Om ni bara visste, vilka sympatiska; hyggliga typer de äro! O, om ni finge tillfälle att läsa någon berättelse av Tolstoj - huru sant och sympatiskt det är uppfattat! Tror ni, att ryssarna försvarade Sevastopol av religiös fanatism ? Jag tänker, att edra tappra zouaver blevo bra bekanta med våra soldatgossar och känna dem. Huru många av dem var det, som märkte några känslor av hat? Och huru bra känner ni inte också våra officerare?

Ni föreställer er, att det hos oss finns blott två samhällsklasser: les boyards och les serfs, och det har ni hängt er fast vid. Vilka äro dessa boyards? Jag medger, att det hos oss finns skarpt utpräglade samhällsklasser, men hos alla våra stånd finns det flera förenings- än söndringspunkter, och det är huvudsaken. Det är underpanten för vår allgemensamma fred, ro, brödrakärlek och uppblomstring. Varje ryss är först och främst ryss, och först i andra rummet tillhör han ett visst stånd. Sådant är icke förhållandet hos er, och vi beklaga er därför. Hos er är det till och med ett motsatt förhållande. För edra ståndsintressen måste stundom hela nationens väl offras, så var det nyligen, och det skall säkerligen upprepas många gånger. Visserligen äro edra stånd och allehanda korporationer ännu mycket starka, och då fråga ni kanske med förundran: »Hur är då med er prisade ryska utveckling? Vari består ert framåtskridande? Det är ju icke synligt i verkliga fakta.» Jo, svarar jag, det synes, men icke för er, därför att ni tittar inte åt det hållet. Det är redan till fylles, att det finns i den ryska anden och i hela folkets krav, och att ett litet fåtal av oss redan börjar ena sig, åtminstone i fråga om det generella, det gemensamma. Ni kalla oss högfärdiga och kortsynta gröngölingar. Nej, redan länge80

ha vi börjat fixera och analys-era allt; vi förelägga oss gåtor, och vi ängslas och pinas under våra ansträngningar att lösa dem. Analysen har nyligen börjat hos oss, men enligt vår egen uppfattning är det för mycket länge sedan, och vi ha själva sysslat därmed ända till leda. Ty även vi hava levt och genomlevt mycket. 81

Frankrikes framtid.

(1873)

Ett karaktäristiskt telegram från Paris av den 23 dec. 1873, vilket dock blott innehöll några ord av en enskild och tämligen okänd person, har gjort sin rund i alla europeiska tidningar och blivit mycket bemärkt. Det lydde: »I går gåvo fredsvännerna en bankett till ära för sir Henry Richard, vilken i sitt tal om internationell skiljedomstol bland annat yttrade: Ingen idé kan existera utan skydd av Frankrike, vars inflytande är utan like och vars språk och litteratur förbliva internationella.»

Dessa ord innebära, att Frankrike trots sitt nederlag alltjämt skulle vara den förhärskande nationen, »vars inflytande är utan like». Dessa ord, som girigt uppfångades och utkolporterades i Paris av de »förödmjukade» fransmännen, uppmärksammades genast av de jublande rivalerna i Tyskland och sedan av hela Europa och mottogos naturligtvis av många med undrande rynkor i pannan och med skakning på huvudet. Enligt vårt förmenande ligger det någon sanning i detta uttalande av sir Henry Richard, och vi dela fullkomligt en — naturligtvis för fransmännen totalt okänd — professors åsikt, då denne från universitetskatedern under Alexander II :s regering yttrade, att fransmännen äro en genial nation par excellence, en av de nationer, som så till sägandes härska över mänskligheten genom sitt inflytande, och 6. — Dostojevskij.82

att Frankrike med sitt inflytande i Europa kunde jämföras med det gamla Atén och dess inflytande på den antika civilisationen. Denna jämförelse med Atén är kanske inte riktigt träffande, men i alla fall mycket tilldragande och smickrande för fransmännen. Huru därmed än må förhålla sig, har nu i själva Paris ett sådant yttrande som Richards befunnits mycket intressant och utomordentligt. Och dock var det ej länge sedan som dylika ord skulle ha blivit totalt obeaktade i Frankrike och betraktats blott som en tvungen hövlighetsåtgärd, som ett slags sine qua non, varpå det ej lönade mödan att spilla några ord.

Denna snillrika nation, som ärvde den gamla världen, i femton sekler stod i spetsen för Europas romanska stammar och på 1700-talet hade ett obestridligt förhärskande inflytande på alla folkstammar i Europa, förlorade nästan för ett århundrade sedan denna levande kraft, som närt och drivit den framåt en så lång tid. Denna levande kraft bestod däri att Frankrike var den förnämsta representanten för den europeiska katolicismen nästan alltifrån kristendomens första dagar i det västra Europa. Denna Frankrikes ställning till katolicismen skulle man kunna jämföra med Rysslands till den österländska kristendomen ända till imperator Peters tronbestigning. Men vid slutet av det adertonde århundradet bröt Frankrike medvetet och praktiskt totalt med den (icke genom Frankrikes egen förskyllan) utnötta katolska idén, som i så många århundraden gett det en levande kraft, och proklamerade sig i hänförd yrsel för hela världen såsom den där, som skulle omskapa mänskligheten enligt nya principer och värna den. »Kommen till mig, I alle!» ropade det i orakelmässig ekstas. Dessa nya och självständiga principer för framtidens mänskliga samhällen83

voro redan för den europeiska mänskligheten bekanta principer i den civilisation, som utarbetats, nämligen vetenskapen, staten och hypotesen om rättvisa, grundad uteslutande på förnuftets lagar. Frankrike förkunnade blott dessa principers självständighet revolutionärt, d. v. s. deras fullständiga oberoende av religionen och på samma gång av alla traditioner. Detta inträffade nu för första gången i mänsklighetens liv, och däruti ligger den franska revolutionens innebörd.

Jag har icke berört detta utomordentligt viktiga ämne för att i denna mycket flyktiga tidskriftsartikel, som har till uppgift att behandla det nuvarande politiska tillståndet i Europa, undersöka de revolutionära principer, vilka för hundra år sedan förkunnades av Frankrike i spetsen för Europa, eller bedöma deras väsen. Jag ville blott anmärka, att Frankrike, som tagit så mycket på sina axlar för sin egen skull och för mänsklighetens (ehuru det nog icke kunnat vägra det, om det ock velat), aldrig har varit så tyngt av sin börda som under det sist tilländalupna århundradet. Denna börda föreföll det snillrika folket alldeles övermäktig, och mänsklighetens vägvisare nödgades efter sina sista motgångar genom sina yppersta representanters mun erkänna, att det nya livets princip var nästan tillspillogiven och att källan var utsinad, förtorkad.

I närvarande ögonblick erbjuder detta snillrika folk ett underbart skådespel och förstår detta själv. Dess kännetecken är att den intelligenta och politiskt härskande delen av nationen av självbevarelsedrift modlöst och medvetet har isolerat sig och avsvurit nästan alla högtidligt förkunnade idéer och utan tro, men med en farhåga

för sin egen existens, som fört med sig despotism och maktspråk, byråkratiskt bevakar den övriga delen av natio-nationen, som har gott om tro på förnyelse och uppståndelse enligt det kommande samhällets nya principer, men är arm i fråga om detta livets goda, och som efter långt lidande är färdig att som en svulten hund kasta sig över sina lyckliga bröder och söndersarga dem. När BabeufEn fransk kommunist, avrättad 1797., den första människa, som redan för åttio år sedan sagt åt de första eldiga revolutionärerna, att hela deras revolution icke var ett omdanande av samhället på nya principer, utan blott en seger av en mäktig samhällsklass över den andra enligt regeln: ôte-toi de là que je m'y mette — när denna första besvärliga grobian blev skjuten, började republikens och revolutionens målsmän småningom allt klarare inse, att Frankrikes hela liv mer och mer förvandlades till en lögnaktig chimär, till en fantastisk synvilla och förlorade all betydelse av något levande och nödvändigt.

Alla dessa perioder — det första kejsardömets, restaurationens, det orléanska bourgeoisieväldets och det andra kejsardömets — voro snarare hägringar än verklighet; var och en av dessa företeelser hade saklöst kunnat undvaras, och den stora nationen hade gott kunnat reda sig dem förutan. Hela denna övergående fantasmagori gav intet väsentligt och ingöt intet nytt i själen hos en stor nation, som törstade efter levande liv. Den sista katastrofen av det förfärliga kriget (1870—71), lika fantastiskt som onödigt, med vars utgång alla synvillor i Frankrike skingrades, så att deras ögon öppnades — denna katastrof tycktes säga åt varje fransman: »Se, hur arm och blind, hur ömklig, naken och intig du var i din fantastiska, drömda tillvaro, som räckte ett helt århundrade!»

Skall denna snillrika nation under den börda, som den85

för hundra år sedan tog på sig och som den måste bära till slutet, överleva sin snillrikhet, eller skall hon lyckas bevara den? Se där frågan! Skall hennes ande härda ut i dessa marter? Måhända skall allt störta, och det blir en annan snillrik nation av Gud förelagt att leda den västerländska mänskligheten. Allt detta är naturligtvis idel onödiga spörsmål ur förnuftiga och praktiska människors synpunkt. Icke dess mindre har det funnits och finns ännu i hela Europa många hjärtan och hjärnor, som oupphörligt syssla med dessa frågor. I denna ödesdigra fråga om Frankrikes liv eller död, om pånyttfödelsen eller utsläckandet av ett så stort, för mänskligheten sympatiskt väsen ligger kanske frågan om hela den europeiska mänsklighetens liv och död, vad än tyskarna, fransmännens senaste besegrare, må säga härom. Europa utan Frankrike är redan nu för många en otänkbar möjlighet, och detta icke blott för tanklösa människor, ovärdiga vårt praktiska tidevarv. Lämnande åsido denna fråga — naturligtvis obesvarad — vill jag blott i förbigående i min egenskap av nutida reporter säga, att det finns vissa tecken och företeelser, som vittna om att den snillrika nationen vill leva av alla krafter, och att det för den skull, kanske i en ej alltför avlägsen framtid, skall uppstå mycket bråk i Europa ...

För en vecka sedan inträffade i Frankrike en mycket excentrisk tilldragelse, som delvis till och med narrade åtskilliga allvarsamma personer i Europa att le, därför att deri i själva verket var en smula komisk, ehuru säkerligen många av Tysklands duktigaste män rynkade pannan därvid. För närvarande är statsbudgeten för det kommande året under behandling i franska deputeradekammaren. Jag anmärker här i parentes, att såväl regeringen som högern denna gång, mot vanligheten, förhöllo sig86

mycket sympatiskt mot det föreslagna ökandet av anslaget åt folkundervisningen. Men, såsom förhållandet plägar vara både i det franska och de övriga parlamenten i Europa, är krigsministerns budget alltid underkastad de mesta angreppen från oppositionens sida. Det finns alltid i kammaren representanter för progress, humanitet och liberalism, som bara vänta på att krigsministern skall framkomma med sina äskanden (i själva verket äro de alltid omåttligt stora i jämförelse med t. ex. de europeiska anslagen för undervisningsväsendet, vilka äro ömkligt små), för att anfalla honom, ofta personligt. Där kritiseras häftigt de oerhörda militärkraven, deras improduktivitet och deras gagnlöshet för nationen. Krisministrarna själva beskyllas nästan för blodtörst, och alldenstund alla regeringar i Europa faktiskt tynga sina länder varje ar med nya lån för militärbudgeten, måste de vanligtvis uppleva mycket tråkiga och svåra stunder under budgetdebatten.

Men i Frankrike inträffade nu för första gången ett alldeles motsatt fall. Knappt hade krigsministern general Du Barail framlagt sin budget, förrän man från alla håll i kammaren kastade sig över honom med bittra och häftiga beskyllningar för snålhet och för hans ringa militärkrav. Man anklagade honom för söl i fråga om arméns

omorganisation, för otillräcklighet i truppstyrkorna etc. och för att han över huvud begärde för litet pengar. Man föreslog några omåttligt höga till-lägg i militärbudgeten; man kritiserade, hånade och skymfade regeringen.

Slutligen fick den trakasserade krigsministern överhand efter en lång debatt. Han medgav ödmjukt, att den nuvarande budgeten var mycket knapp, men till kammarens gamman meddelade han också, att nästa års anslag skullebliva ovanligt stort. Denna upplysning gjorde ett mycket hugnesamt och gott intryck. När hertig Audiffret-Pasquier tillade, att det endast för omorganisationen av utrustningen för hären för kommande år erfodrades ej mindre än 1,380,000,000 francs, lär denna förklaring ha haft en mycket lugnande verkan, och ändringsförslagen blevo återtagna.

Den lugnade stämningen var dock näppeligen så fullständig som man trodde. Såväl från den stora allmänhetens sida som i pressen förnummos missljud, och angreppen på regeringen och krigsministern förstummades ej heller efteråt. Man blottade alla bristerna i hären och synade den skoningslöst i sömmarna. »Bien public», Thiers' organ, påstod, att den franska armén i många avseenden blott var en fantasi, att stamtrupperna voro svaga och odugliga etc. etc.

Jag yttrade, att den snillrika nationen vill leva av alla krafter och till vilket pris som helst. Jag vill icke undersöka, huruvida dessa nya steg till livet anstå denna snillrika nation, ej heller om ordet revanche, som på nytt genljudit i hela Frankrike med anledning av denna budgetdebatt, är lämpligt eller icke. Är det inte något i högsta grad fantastiskt i detta »revancheliv», om vilket den snillrika nationen så enhälligt enat sig, att den, trots förlusten av sina fem milliarder, är villig att giva ut nya milliarder endast för att hämnas på den fräcka fienden för sitt moraliska och militära förödmjukande?

Utan att söka besvara denna fråga kan jag dock icke underlåta att anmärka följande: I ett land, som är sedligt söndrat, som förut varit så modfällt och skeptiskt och där det allmänna medvetandet blott är en begränsad känsla av självbevarelse enligt regeln chacun pour soi — i detta land har det plötsligt och oväntatuppenbarat sig något, som har kunnat med ett slag förena de mest olikartade element, något som alla partier, alla riktningar och stånd kunnat ena sig om. Nej, det är tydligt, att källan till det omedelbara livet icke så snart sinar ut hos folken.

Kanske skall denna revanchekänsla ock giva fransmännen kraft att fogligt fördraga även den nuvarande olidliga regeringen. Kanske skola de förlåta sin regering mycket, om också blott därför att den kallas regering. Ännu för halvannan månad sedan hade denna regering ett visst syfte: den drömde om att återupprätta greven av Chambord»Henrik V».. Nu har den förvandlats till en regering, full av intriger, och håller sig kvar på det förunderligaste sätt med sin gåtfulle president (Mac Mahon). Men om intriger och all dagens ondska nog för denna gång. 89

Tre idéer.

(1877 jan.)

Jag börjar det nva året med samma ämne, varvid jag stannade vid slutet av det förra. Min sista sats lydde då: »Nästan alla våra ryska meningsskiljaktigheter och separatistiska strävanden grundas uteslutande på missförstånd av allra grövsta art, i vilka det ej finns något väsentligt och beståndande.» Jag upprepar nu: alla våra tvister och söndringar hava härflutit endast ur misstag och förvirringar i förståndet, icke i hjärtat, och just i denna definition ligger allt det väsentliga i vår splittring. Detta innebär Också en viss tröst. Förståndets misstag och förirringar försvinna fortare och mer spårlöst än hjärtats; de botas icke så mycket genom meningsutbyten och logiska diskussioner som genom logiken i det verkliga, levande livets tilldragelser, vilka mycket ofta av sig själva giva den oundvikliga och riktiga slutledningen och anvisa den rätta vägen, om också icke genast, i samma ögonblick som de uppenbara sig, så åtminstone inom en mycket kort tid, stundom till och med utan att avbida följande generationer.

Annorlunda förhåller det sig med hjärtats misstag, ty de äro en förfärligt allvarsam sak. De innebära, att anden stundom är smittad till och med hos en hel nation, och därav vållas rätt ofta en så höggradig blindhet, att den icke kan botas ens inför sådana fakta, som kunde90

visa den rätta vägen; tvärtom, denna förblindelse omarbetar dessa fakta efter eget skön, assimilerar dem med sin pestsmittade ande och går ända därhän, att hela nationen medvetet dör, d. v. s. icke längre önskar bli botad, ehuru hon insett sin blindhet. Må man ej i förtid skratta åt mig för att jag anser förståndets misstag alltför lätta och snart utplånade. Allra löjligast vore det, om någon — icke blott jag — i detta fall åtoge sig rollen av utplånare, den där fast och lugnt vore övertygad om att han kunde tränga igenom med sina ord och ändra stundens övertygelser i samhället. Det inser jag fullkomligt. Icke dess mindre får man ej blygas för sina övertygelser, det behövs ej heller, och den, som har något att säga, bör tala, utan fruktan för att han icke blir hörd, utan fruktan för att han till och med blir utskrattad och att han icke kan göra något intryck på sina samtidas sinnen.

Det förefaller mig, som envar just nu så öppet och klart som möjligt måste uttala sig utan att blygas för den naiva nakenheten i en eller annan tanke. Oss, d. v. s. hela Ryssland, bida i själva verket kanske utomordentliga och väldiga tilldragelser. »Stora fakta kunna plötsligt inträffa och överraska våra intelligenta krafter, men skall det då icke vara för sent?» När jag senast yttrade detta, avsåg jag därmed icke blott de politiska tilldragelserna i den närmaste framtiden, ehuru icke ens de kunna underlåta att nu ådraga sig de tarvligaste och mest »judai-serande»* själars uppmärksamhet, vilka ej hysa intresse för något annat än sig själva. Ja, vad förestår världen icke blott under det återstående sekelkvartalet, utan — ho vet? — kanske redan i detta år? I Europa är det ej lugnt — därom är icke tvivel. Men är denna oro kronisk eller flyktigt övergående? Ingalunda; uppenbarligen är

* Uttrycket är lånat från en halvt judisk rysk sekt i medeltiden.tiden inne för något varaktigt, något tusenårigt, något som förberetts i världen allt ifrån början av dess civilisation. Tre idéer stå upp för världen och tyckas redan vara definitivt formulerade.

Å ena sidan — i Europas västra utkant — den katolska idén, dödsdömd och bidande i stora kval och tvivelsmål: att vara eller icke vara, att fortleva eller gå under. Jag talar icke enbart om den katolska religionen, utan om hela den katolska idén, om de nationers öde, vilka under loppet av ett årtusende varit hemfallna under denna idé och helt och hållet genompyrts därav. I detta avseende är t. ex. Frankrike så till sägandes det fullaste förkroppsligande av denna idé, ledaren av denna idé, som det fått i arv redan av romarna och övertagit i deras anda. Detta Frankrike, som nu till och med förlorat all religion till största delen (jesuiter och ateister äro där en och samma sak), som mer än en gång stängt sina kyrkor och till och med en gång låtit själva Gud Fader bliva föremål för votering av en församling, detta Frankrike, som ur 1789 års idéer utvecklat sin särskilda franska socialism, d. v. s. pacificeringen och organisationen av det mänskliga samhället utan Kristus och utanför Kristus, liksom katolicismen ville, men icke kunde organisera det i Kristus — detta samma Frankrike är alltjämt i högsta grad och fortfar att vara den katolska nationen helt och hållet såväl i skepnad av Konventets revolutionärer som i sina ateister, sina socialister och nu i sina kommunader; det är alltigenom smittat av den katolska andan och dess bokstav, i det att det genom sina namnkunnigaste ateisters munnar förkunnar: Liberté, Egalité, Fraternité ou la mort, d. v. s. precis så som själve påven skulle förkunna det, om han bleve tvungen att förkunna och formulera ettkatolskt: liberté, égalité, fraternité — i samma stil och anda som de medeltida påvarna plägade. Till och med den nuvarande franska socialismen — en synbart glödande och ödesdiger protest mot den katolska idén av alla av densamma utpinade och kvävda människor och nationer, som för vilket pris som helst önska att leva utan katolicismen och utan dess gudar — denna protest, som faktiskt begynte i slutet av det förra århundradet (i verkligheten vida tidigare) är intet annat än den trognaste och oböjligaste fortsättningen av denna katolska idé, dess fullaste, definitiva utförande och dess ödesdigra följd, utarbetad av århundraden. Ty den franska socialismen är intet annat än människornas våldsamma förenande — en idé, som utgick redan från det gamla Rom och sedan bevarat sig oskadd i katolicismen. På detta sätt har idén om den mänskliga andens befrielse från katolicismen just här höljt sig i de trångaste katolska former, som ligga i den katolska andens hjärta, dess bokstav, materialism, despotism och sedlighet.

Å andra sidan höjer sig den gamla protestantismen, som redan i nitton århundraden har protesterat mot Rom, mot dess idé, mot det gamla hedniska och förnyade katolska Rom, mot dess världstanke att behärska människorna på hela jorden både sedligt och materiellt, mot dess civilisation — den har protesterat redan från Arminius' och Teutoburgerskogens dagar. Det är germanen, som blint tror, att mänsklighetens förnyande finnes blott i honom,

icke i den katolska civilisationen. I hela sin historia har han blott drömt om och törstat efter sin enhet för att förkunna sin stolta idé, som kraftigt formulerades och enhetliggjordes redan i Luthers kätteri; och nu, efter krossandet av Frankrike, den ledande, mäktigaste och kristligaste katolska nationen,för fem år sedan, är germanen redan övertygad om sin fullständiga seger och om att ingen kan i hans ställe gå i spetsen för världen och dess pånyttfödelse. Han tror därpå med oböjlig stolthet; han tror, att högre än den germanska anden och det germanska ordet ingenting finnes i världen och att endast Tyskland kan uttala detta ord. För honom är det löjligt att antaga, att det finnes något i världen, om ock blott i dess första linda, som kunde i sig innesluta något, som det till ledningen av världen förutbestämda Tyskland icke kunde hysa inom sig.

Emellertid vore det icke alls överflödigt att påpeka, om ock blott i parentes, att Tyskland i alla nio århundraden av sin tillvaro icke har gjort något annat än protesterat, att det alls icke har sagt sitt nya ord, utan levt hela tiden blott genom ett enda negerande och genom protest mot sin fiende, så att t. ex. det underliga fall mycket sannolikt kan inträffa, att när Tyskland redan vinner en avgörande seger och krossar det, mot vilket det i nitton sekler har protesterat, det också plötsligt kan förestå Tyskland att dö andligt, omedelbart efter sin fiende, ty det har ingenting att leva för, om det icke har något att protestera emot. Detta må tills vidare vara min inbillning, men Luthers protestantism är i alla fall redan ett faktum; denna tro är protesterande och endast negerande, och om katolicismen försvunne från jorden, skulle förvisso också protestantismen försvinna, därför att den, då den ej har något att protestera mot, skulle förvandlas till ren ateism och därmed upphöra.

Men detta må än så länge vara ett foster av min egen inbillning. Germanen föraktar den slaviska idén lika mycket som den katolska, endast med den skillnadenatt han alltid har uppfattat den senare som den starke och mäktige fienden, men icke blott ringaktat den slaviska idén, utan icke ens erkänt den ända till den sista minuten. Men på sista tiden har han redan börjat kasta skyggt misstänksamma blickar på slaverna. Fastän det hittills förefallit honom löjligt att antaga, att det hos dem kunde finnas något syfte, någon idé, någon förhoppning att också »förkunna världen något», hava dock alltifrån Frankrikes besegrande hans misstänksamhet stärkts, och fjolårets samt det löpande årets tilldragelserDe slaviska rörelserna på Balkanhalvön 1876-77. kunna givetvis icke minska hans misstro.

Nu är Tysklands läge något brydsamt; framför allt måste det avsluta sitt verk i Västern, förrän det befattar sig med allahanda österländska idéer. Vem kan förneka, att Frankrike, det obesegrade Frankrike, oroar eller har oroat tysken i alla dessa fem år efter nederlaget just därigenom att han icke gav Frankrike dödsstöten? År 1875 nådde denna oro i Berlin en utomordentlig höjd, och Tyskland skulle säkerligen, så länge det ännu var tid, ha störtat fram att nedgöra sin urgamla fiende, om icke vissa utomordentligt starka hinder hade mellankommit. Nu är det intet tvivel, att Frankrike, som med varje år stärkt sig materiellt, skrämmer Tyskland ännu mer än för två år sedan. Tyskland icke blott vet, att fienden icke skall dö utan kamp, utan känner även, att denne fullkomligt repat sig och själv skall utmana till kamp, så att det om tre, fyra år kanske skall vara alldeles för sent för Tyskland. Och med hänsyn till att Europas öster så fullständigt är genomträngd av sin egen, plötsligt uppkomna idé och att den är alltför upptagen av sina egna angelägenheter, kunde det mycket lätt hända, att Tyskland, som för den närmaste tiden känt sig hahänderna fria, kastar sig till avgörande kamp över den västerländske fienden, denna förskräckliga, kväljande mara — allt detta kan hända i en alls icke avlägsen framtid. I allmänhet kan man säga, att om förhållandena äro spända i östern, befinner sig Tyskland i nästan ännu värre läge. Och det torde hava ännu mer faror och farhågor, trots dess övermåttan stolta ton.

Emellertid har i östern faktiskt den tredje världsidén tänts och glänst fram med hittills okänt sken — den slaviska idén, den nyfödda idén — kanske den tredje anryckande möjligheten att lösa mänsklighetens och Europas öden. Allom är det nu klart, att med lösandet av den österländska frågan införes i mänskligheten ett nytt element, en ny naturkraft, som hittills legat passivt och slött och som i varje fall, minst sagt, icke kan underlåta att inverka utomordentligt starkt och avgörande på världens öden. Vad för en idé slavernas enande skall föra med sig — detta är ännu alldeles för obestämt; men att något nytt faktiskt måste inkomma och uttalas, därom kan ingen längre vara i tvivel. Och alla dessa tre väldiga världsidéer hava nästan samtidigt mötts för att finna sin lösning. Allt detta är naturligtvis ingen nyck, icke något krig för en tronföljd eller för något käbbel mellan två högställda

damer, såsom fallet var i det förra århundradet. Här är det något allmängiltigt och avgörande, och även om det alls icke avgjorde alla mänsklighetens öden, skulle det ändå utan tvivel medföra en början till slutet av den europeiska mänsklighetens hela forna historia — en början till lösande av dess följande öden, vilka äro i Guds hand och om vilka människan knappt kan förutsäga något, om hon ock kan ana det.

Nu framställer sig ofrivilligt för varje tänkande människa denna fråga: kunna sådana tilldragelser hämmas isitt lopp? Kunna idéer av sådant omfång underordna sig småaktiga, »judaiserande» funderingar av tredje klassen? Kan deras lösning uppskjutas, och vore detta slutligen gagneligt eller icke? Utan tvivel bör klokheten värna och bevara nationerna och tjäna människokärleken och mänskligheten, men andra idéer hava sin tröga, mäktiga och allt medryckande kraft. En lösryckt och nedfallande klippspets kan man icke hålla kvar med handen. Vi ryssar hava två förfärliga krafter, som äro värda lika mycket som alla andra krafter i världen — det är helheten och den andliga odelbarheten i vårt folks millioner samt deras intima förening med Monarken. Det sista är naturligtvis obestridligt, men somliga icke blott icke förstå den nationella idén, utan vilja ej heller förstå våra män à la Peter den store, vilka nu börjat framträda.

* 97

En försonlighetsdröm utanför vetenskapen.

(1877, jan.)

Först och främst uppställer jag den kinkigaste och mest omstridda sats med följande tes:

»Varje stort folk tror och måste tro, om det vill bliva långlivat, att världens frälsning ligger endast i detta folk och att det lever för att gå i spetsen för folken, förena dem alla med sig till en enhet och att leda dem i en-dräktig kör till det för dem alla förutbestämda slutmålet.»

Jag påstår, att detta har varit förhållandet med alla stora nationer i världen, såväl de äldsta som de yngsta, och att endast denna tro har mäktat lyfta var och en av dem till möjlighet att på sin tid utöva ett utomordentligt inflytande på mänsklighetens öden. Så var det obestridligt med det gamla Rom och sedermera med det katolska. När Frankrike ärvde dess katolska idé, inträffade detsamma med Frankrike, och under loppet av två århundraden har Frankrike ända till dess nyligen timade nederlag och dess nuvarande modlöshet ansett sig stå i spetsen för världen, åtminstone sedligt och tidtals även politiskt, såsom en föregångare för världen och som dess vägvisare för framtiden. Men härom har ock Tyskland alltid drömt, i det att det mot den katolska

7. — Dostoievskij.98

världsidéen och dess auktoritet höjde Protestantismens fana och förkunnade den ändlösa samvets- och forskningsfriheten.

Så är det alltid — jag upprepar det — med alla stora nationer, mer eller mindre, i zenit av deras utveckling. Man skall svara mig, att allt detta icke är sant, att det är ett misstag och t. ex. hänvisa till dessa samma folks egna medvetande, till deras vetenskapsmän och filosofer, som just skrivit om den samfällda betydelsen av de europeiska nationerna, vilka kollektivt deltagit i den europeiska civilisationens medvetande och fulländning, och naturligtvis skall jag icke förneka detta medvetande. Men oavsett att sådana definitiva slutledningar i allmänhet redan innebära slutet på folkens levande liv, vill jag blott påpeka, att dessa samma tänkare och filosofer, huru mycket de än skrivit om nationernas kosmopolitiska harmoni, på samma gång dock med omedelbar, levande och uppriktig känsla fortfarande trott, alldeles som även massan av deras folk, att i denna kör av nationer, som bilda världsharmonien och den redan utbildade samfällda civilisationen, att de (fransmännen t. ex.) just äro huvudet för denna förening, att d e äro de främste, d e som äro förutbestämda att leda, men att de andra blott hava att följa efter; att de, om de också hava lånat något av dessa folk, i alla händelser mycket litet, ändå hava givit dessa folk allt det huvudsakliga, och att dessa folk endast kunna leva genom deras ande och deras idéer samt att dessa icke kunna handla annorlunda än bliva delaktiga av deras ande först som sist och smälta ihop med dem förr eller senare.

I det nuvarande Frankrike, redan nedslaget och andligt förfallet, finnes ännu en av dessa idéer, som framställer99

en ny, men enligt mitt förmenande alldeles naturlig fas av den forna katolska idén och dess utveckling, och nästan hälften av fransmännen tror ännu, att denna idé innesluter icke blott deras, utan hela världens frälsning — det är den franska socialismen. Denna idé, d. v. s. denna socialism, är naturligtvis osann och förtvivlad, men här är det inte fråga om kvaliteten, utan därom att den nu faktiskt existerar, lever ett levande liv och att den hos sina bekännare icke väcker tvivel och klenmod som i den övriga stora delen av Frankrike. Betrakta å andra sidan en engelsman av högre eller lägre typ, en lörd eller en grovarbetare, en lärd eller obildad, och man blir övertygad om att varje engelsman framför allt söker vara engelsman, förbliva engelsman i alla skeden av sitt liv, såväl det privata som det sociala, politiskt och allmänt-mänskligt, och att han till och med söker älska mänskligheten endast i engelsmannens skepnad.

Man skall invända, att om så även vore fallet, att det vore alldeles så som jag påstår, skulle dock en sådan förblindelse och självöverskattning vara förödmjukande för dessa stora nationer, förringa deras betydelse genom egoism, genom en tarvlig chauvinism och, långt ifrån att giva dem livskraft, fastmer skada och fördärva deras liv i själva början. Det säges, att liknande vanvettiga och stolta idéer icke äro värda att efterapas, utan tvärtom att utrotas genom upplysning av förnuftet, som krossar fördomarna. Antag, att detta å ena sidan är sant; men saken måste också ses från den andra sidan, och då blir slutsatsen icke blott icke förödmjukande, utan motsatsen. Vad gör det att en yngling, som ännu ej trätt ut i livet, drömmer om att bliva en hjälte för sin samtid? Tron mig, sådana låt vara stolta och förmätna drömmerier kunna bliva vida livaktigare och gagneligare för dennayngling än den där förnumstiga klokheten hos en gosse, som redan vid sexton års ålder tror på den snusförnuftiga sanningen, att »lyckan är bättre än hjältemod». Tron mig, denne ynglings liv skall till och med efter genomlevda motgångar och missöden i sin helhet ändå bliva skönare än hans kloka barndomskamrats lugna liv, om denne ock fått tillbringa alla sina dagar på sammet. En sådan tro är i och för sig icke omoralisk och ingalunda någon lumpen självförhävelse.

Så är det ock med folken: må det finnas folk, som äro kloka, hederliga och hovsamma, utan några lidelsefulla utbrott, köpmän och skeppsbyggare, njutande av rikedomar med all komfort — Gud vare med dem, de skola ändå inte komma långt i världen! Härur framgår ovillkorligen den medelmåtta, som i intet avseende tjänar mänskligheten; det finns ingen energi hos dem, ingen av dessa tre tumlande valfiskar, på vilka alla stora folk stå.Enligt ryska apokryfiska skrifter i medeltiden trodde man, att jorden blev skapad på ryggen av en valfisk. Tron på att du vill och kan säga världen det sista ordet, att du slutligen skall uppenbara det genom din överflödande, levande kraft, tron på idealernas helgd och på styrkan av din kärlek och törst att tjäna mänskligheten — en sådan tro är underpanten för nationernas högsta liv, och endast genom den kunna de utveckla hela den del av sin livskraft och sin organiska idé, som av naturen själv vid deras skapelse blev dem förutbestämd att lämnas åt den kommande mänskligheten i arv. Blott en nation, stark genom en sådan tro, har rätt till högre liv. Riddaren i den gamla legenden trodde, att alla hinder, alla spöken och vidunder skulle falla för honom, att han skulle besegra allt och alla och ernå allt, om han blott troget höll sitt löfte: rättrådighet, kyskhet och armod.101

I sägen, att allt detta är legender och sagor, varpå blott en Don Quijote kan tro, och att sådana lagar alls icke gälla för nationernas verkliga liv. Nåväl, då påstår och överbevisar jag er ändå om, att just I ären som don Quijote och att I själva haven en sån där fix idé, som I tron på och varmedels I viljen pånyttföda mänskligheten!

Vad tror ni på i själva verket? Ni (liksom ock jag) tror på det allmäntmänskliga, d. v. s. att de naturliga skiljemurar och fördomar, som hittills skiljt nationernas fria gemenskap genom de nationella kravens egoism, en gång skola falla inför förnuftets och medvetandets ljus, och att folken då skola leva endräktigt och fredligt som bröder och förnuftigt och kärleksfullt sträva till den allmänna harmonien. Ja, vad kan vara högre och heligare än denna er tro! Men det huvudsakliga ligger däri, att ni ingenstädes i världen skall finna denna tro längre, hos intet folk i Europa (engelsmännen t. ex.), där nationernas individuella drag äro skarpt tecknade och där denna tro icke är något annat än en viss grad av ett visserligen glödande och eldigt, men i alla fall blott teoretiserande och

kammarlärt medvetande. Men hos er, mina herrar, d. v. s. icke hos er, utan hos oss, hos alla ryssar är denna tro allmänt gemensam, levande och det väsentliga. Hos oss tro alla därpå medvetet och klart, såväl i den intelligenta världen som hos det enkla folket med dess levande instinkt, därför att även religionen bjuder folket att tro därpå. Ja, mina herrar, I haven trott, att endast I själva ären »allmäntmänskliga» bland hela den ryska »intelligensen», men de övriga endast slavofiler och nationalister! Men så är det ej. Slavofilerna och nationalisterna tro precis på det samma som ni, ja, ännu kraftigare än ni.

Se bara på slavofilerna: hava de icke genom sina102

främsta målsmäns-, grundares och representanters läppar förkunnat vetandets frihet? De hava i klara och precisa slutledningar påvisat, att Ryssland i förening med och i spetsen för den slaviska världen skall säga hela världen det största ord, som den någonsin fått höra, och att detta ord just skall bliva den allmäntmänskliga föreningens testamente, men icke längre i den anda av personlig egoism, varigenom människor och folk på konstlat och onaturligt sätt nu förenas i sin civilisation i kampen för tillvaron, i det att de medels den positiva vetenskapen uppdraga sedliga gränser för den frie anden, men på samma gång gräva gropar åt varandra och överösa varandra med lögner, smädelser och förtal. Slavofilernas ideal var ett enande i den äkta, breda kärlekens anda, utan lögn och materialistiska intressen och på grundvalen av ett personligt, högsinnat föredöme, som är förutbestämt att beskäras Europa genom det ryska folket i spetsen för den slaviska världens fria enande.

Ni anmärker, att ni alls icke tror detta, att det bara är kammarlärda spekulationer. Men här är icke fråga, om någon tror därpå eller icke, utan därom att alla hos oss, oavsett alla meningsskiljaktigheter, ena sig och gå tillsammans för denna slutliga gemensamma idé om ett all-mäntmänskligt enande. Detta är ett faktum, som icke är underkastat något tvivel, och i och för sig överraskande, därför att denna känsla ingenstädes har funnits hos ett enda folk, i en så hög grad av ett levande, väsentligt behov. Men om så är, måste det hos oss alla finnas en fast och bestämd nationell idé: nämligen just den nationella. Följaktligen, om den nationella ryska idén, när allt kommer omkring, blott är det universella, allmäntmänskliga enandet, ligger vår fördel däri, att ju förr ju hellre upphöra med våra misshälligheter ochbliva ryskt nationella. Hela vår räddning ligger just däri att icke i förtid tvista om, huru denna idé skall förverkligas och i vilken form för er eller oss, utan däri att alla från studerkammaren samfällt skrida rakt till verket.

Men häri ligger just knuten! 104

I Europa äro vi blott utbölingar.

(1877, jan)

Men huru ha vi skridit till verket? Vi ha ju längesedan börjat, mycket längesedan, men vad ha vi gjort för det allmäntmänskliga, d. v. s. för vår idés triumf? Vi började med ett ändlöst kringflackande i Europa, med stor åtrå att bliva pånyttfödda som européer, om också blott för syns skull. Under hela det adertonde århundradet gjorde vi blott så mycket, att vi nätt och jämt antagit detta utseende. Vi rafsade åt oss europeiska moder och ovanor, vi åto till och med allahanda otäckheter utan att grina illa: »Se bara, vilken engelsman jag är! Jag kan inte äta något utan cayennepeppar!» Ni tror kanske, att jag driver med er? Ingalunda! Jag förstår allt för väl, att vår början icke kunde vara annorlunda. Ända till Peter, under de moskovitiska tsarernas och patriarkernas tid fanns det en enda moskovitisk snobb*, som tog på sig en fransk kostym och spände en europeisk värja vid sidan. Vi måste nämligen börja med att förakta vårt eget och de våra, och om vi tillbragt hela två århundraden på denna samma punkt utan att kunna röra oss fram eller tillbaka, så var detta måhända den oss av naturen föreskrivna tiden. Det är visserligen sant, vi rörde oss: föraktet till vårt eget och de våra växte allt mer och mer,

* Syftar måhända på Ordin-Nastjokin under tsar Alexejs regering(?).särskilt när vi mer allvarsamt började förstå Europa. I Europa förvirrades vi för resten aldrig av de skarpa skiljaktigheterna mellan nationaliteterna och av de skarpt tecknade typerna i nationalkaraktärerna. Vi gjorde början med att »lägga bort allt motsägelsefullt» och fingo »européens» allmäntmänskliga typ, d. v. s. vi togo fasta på det gemensamma, som förenade dem alla — detta är mycket karaktäristiskt.

Men då vi med tiden blevo klokare, hakade vi oss rent av fast vid civilisationen och trodde genast blint och hängivet, att det där »allmäntmänskliga», vars bestämmelse var att förena mänskligheten till ett, låg inneslutet däri. Till och med européerna förundrade sig, när de sågo på oss, främlingar och nykomlingar, över vår hänförda tro, så mycket mer som de tyvärr redan då börjat förlora tron på sig själva en smula. Med förtjusning hälsade vi Rousseau och Voltaire; med den reseskildrande KaramzinHistorikern och romantikern Karamzin företog 1789 en studieresa till Frankrike, som han skildrade i sina sentimentala »brev av en rysk resenär». gladde vi oss varmt åt inkallandet av de franska Nationalständerna år 1789, och om vi jämte de framstående européerna också sedan, i slutet av det nittonde århundradets första kvartal, bragtes till förtvivlan över de förlorade svärmerierna och de krossade idealen, förlorade vi dock icke vår tro och tröstade till och med européerna. Till och med de bland ryssarna, som voro »gråa» i sitt fosterland, blevo i Europa genast röda — också ett synnerligen karaktäristiskt drag! Sedermera under århundradets lopp värdigades några av oss bliva delaktiga av den franska socialismen och anammade den utan minsta tvekan för att definitivt lösa frågan om den allmänskliga föreningen, d. v. s. för att realisera den dröm, som hittills hänfört oss. På detta sätt antogo de106

för detta syfte allt, som utgjorde höjdpunkten av egoism, omänsklighet, ekonomisk absurditet och oreda, höjdpunkten av smädelser över den mänskliga naturen, höjdpunkten av förintandet av varje mänsklig frihet, men detta generade oss ingalunda. Tvärtom, vid anblicken av dessa djupa europeiska tänkares sorgsna villrådighet kallade vi dem med fullständig samvetslöshet genast skurkar och dumbomar.

Vi trodde fullt och fast och tro tyvärr ännu, att den positiva vetenskapen är fullt i stånd att bestämma de sedliga gränserna mellan individerna och nationernas personligheter, liksom om vetenskapen någonsin kunnat eller skulle kunna uppenbara dessa hemligheter före fulländandet av försöket, d. v. s. förrän alla människans öden på jorden gått i fullbordan. Våra godsägare sålde sina livegna bönder och reste till Paris för att utgiva sociala tidskrifter, men Rudins* likar dogo på barrikaderna. På den tiden hade vi blivit lösryckta från den ryska jorden ända därhän, att vi redan hade förlorat allt begrepp om, i vilken hög grad en sådan lära skiljer sig från den ryska folksjälen. För övrigt hade vi en så stor ringaktning för den ryska folkkaraktären, att vi icke ens tillerkände folket någon karaktär överhuvud. Vi glömde att tänka därpå och voro med fullt despotiskt lugn övertygade om (det sattes icke ens i fråga), att vårt folk genast skulle antaga allt, som vi förelade, d. v. s. ålade folket. I detta avseende voro alltid några löjliga anekdoter i omlopp bland oss om folket. Våra »allmänniskor» förblevo gent emot sitt folk äkta godsägare till och med efter bondereformen.

Och vad ha vi ernått? Underbara resultat! Först och främst se alla i Europa på oss med hånlöje, och de bästa

* Den bekante nihilisttypen i Turgenevs mästerliga novell med samma namn,107

och obestridligen intelligentaste ryssarna betraktas i Europa med inbilsk nedlåtenhet. De räddades från denna inbilska nedlåtenhet icke ens genom emigrationen från Ryssland, d. v. s. den politiska emigrationen, och sitt fullständiga lösryckande från Ryssland. Européerna ville icke betrakta oss som sina likar vare sig för några uppoffringars skull eller för något annat. »G r a 11 e z le russe et vous verrez le tartare,» hette det då, och så är det ännu. Vårt barbari blev till ett ordspråk för dem. Och ju mer vi föraktade vår nationalitet för att behaga dem, dess mer föraktade de oss själva. Vi viftade med svansen för dem, vi biktade servilt för dem våra »europeiska» åsikter och övertygelser, men de hörde ej på oss från sin överlägsna ståndpunkt och tillade med ett hövligt leende, att vi icke hade förstått dem riktigt, som om de önskade att bliva oss kvitt så fort som möjligt. De förundra sig nämligen över huru vi, som äro sådana tartarer, icke kunna bliva ryssar; vi ha aldrig kunnat klargöra för dem, att vi icke vilja vara ryssar, utan »allmänniskor». Det är sant, att de på sista tiden ha börjat begripa något; de ha förstått, att vi vilja något, som är förfärligt och farligt för dem; att vi äro många — åttio millioner, och att vi veta och förstå alla europeiska idéer, men att de icke känna våra ryska idéer och icke kunna begripa dem, även om de kände dem; att vi tala på våra tungomål, men de på sina egna — ja, mycket annat ha de också redan börjat lägga märke till och misstänka. Det har slutat med att de rent ut kallat oss fiender och kommande förkrossare av den europeiska civilisationen. Så hava de uppfattat vårt lidelsefulla syfte att bliva allmänniskor!

Emellertid kunna vi omöjligt avstå från Europa. Europa är vårt andra fosterland — jag är den förste, som lidelse-

fullt bekänner det, och jag har alltid gjort det. Europa är för nästan alla av oss lika kärt som Ryssland. I Europa är Jafets stam, och vår idé är just föreningen av alla nationer i denna stam och sedan ännu längre och längre, ända till Sem och Kam. Huru skall nu detta ske?

Först och främst måste vi bliva ryssar. Om allmänskligheten är den ryska nationalidén, måste envar först och främst bliva rysk, d. v. s. sig själv, och då skall allt förändras med det första steget. Att vara ryss är liktydigt med att upphöra att förakta sitt folk. Men så fort europén får se, att vi börjat akta vårt folk och vår nationalitet, skall han också börja akta oss själva. Och i sanning: ju starkare och självständigare vi skulle kunna utvecklas i vår nationella anda, dess starkare och närmare skola vi finna genljud i den europeiska själen, befryndas därmed och genast bliva begripligare. Då skulle man icke vända sig från oss högmodigt, utan höra på oss. Då skola vi ock till det yttre bliva helt annorlunda. Om vi äro oss själva, få vi slutligen mänsklig skepnad, icke en apas. Vi få då utseende av ett fritt väsen, icke av en träl, en lakej eller en Potugin *. Man skall då betrakta oss som människor, icke som ett internationellt avskum, icke som den europeiska liberalismens och socialismens utbölingar. Vi skola då tala med dem förnuftigare än nu, därför att vi i vårt folk och dess ande skola finna nya ord, som ovillkorligen skola bliva européerna begripligare.

Ja, själva skola vi då förstå, att mycket av det, som vi- föraktat hos folket, icke är mörker, utan just ljus, icke dumhet, utan just förstånd, och om vi insett detta,

* En i den av Dostojevskij stundom förlöjligade Turgenevs roman »Rök» figurerande person, en spirituell pratmakare, som svärmar för den västerländska civilisationen och häcklar allt ryskt.109

skola vi ovillkorligen uttala i Europa ett sådant ord, som man ännu aldrig har hört. Vi skola då bliva övertygade om att ingen annan än vårt folk bär inom sig det äkta sociala ordet, att i folkets idé, i dess anda ligger ett levande krav på allmänsklig förening, en allförening med fullt respekterande av den nationella personligheten, av dess bevarande, bevarandet av människornas fulla frihet samt med häntydan om vari denna frihet består — en förening av kärlek, redan garanterad genom handling och levande föredöme, genom behovet av verkligt broderskap i handling, icke genom guillo-tinen eller millioner avhuggna huvuden...

Men har jag för resten verkligen velat övertyga någon? Det var ett skämt av mig. Men — människan är svag; kanske skall någon av de yngre läsa detta — någon av det unga släktledet... 110

Krig och fred.

(1877, april.)

I.

Krig. Vi äro starkare än alla de andra,

»Krig! Krig är förklarat!», så har man ropat hos oss sedan två veckor. »Skall det bli krig?» frågade andra. »Ja, det är förklarat,» svarades det dem. »Visserligen, men skall det ändå bliva krig?» fortsatte de att fråga.

Sådana voro frågorna och äro det kanske ännu. Och man har svävat i denna villrådighet icke blott på grund av de långsläpiga diplomatiska förhandlingarna, utan ock av en viss instinkt. Alla känna dock, att något avgörande har begynt, att det måste komma ett slut på något snart överståndet, som har räckt länge, och att ett steg nu tages till något alldeles nytt, som sönderbryter det förra, pånyttföder och föryngrar det för ett nytt liv och... det är Ryssland som tar detta steg. Detta är just vad de »överkloka» icke trott på. Den instinktiva förkänslan finns där, men de klentrogna fortsätta: »Ryssland! Huru skulle det kunna och våga? Är det färdigt? Är det redo moraliskt, icke blott materiellt? Där är Europa, och Europa —det är en annan sak. Men Ryssland — vad betyder det? Vad för steg kan det ta?»

Men folket tror, att det är färdigt för ett nytt, stort och pånyttfödande steg. Det är folket självt som rest111

sig för krig, med Tsaren i spetsen. När det kejserliga ordet ljöd, strömmade folket till kyrkorna och detta på hela

den ryska jorden. När det kejserliga manifestet upplästes, gjorde folket korstecken, och alla lyckönskade varandra till kriget. Vi ha själva sett det med egna ögon och hört det, till och med här i Petersburg. Och på nytt upprepades detsamma som i fjol. Bönderna lämna för militära ändamål sina pengar och sina hästar med kärror, men plötsligt ropa dessa tusental människor som en man: »Vad är det för offer? Vi gå alla själva för att strida!» Här i Petersburg uppträda frikostiga personer, som offra åt sårade och sjuka krigare, lämna några tusental rubel kontant och teckna under: okända givare. Sådana fakta finns det i massa, kanske tusental, och ingen förundrar sig däröver. Dessa fakta visa blott, att hela folket har rest sig för sanningen, för ett heligt verk, att det går ut i krig. De högvisa herrarna skola väl förneka dessa fakta också, liksom fjolårets, de fortsätta att skratta åt folket, fast deras röster märkbart tystnat. Men vad skratta de åt, och varifrån ha de fått så stor självtillit? Jo, därför att de ännu inbilla sig vara den kraft, förutan vilken intet kan uträttas. Men denna deras kraft lider nu mot sitt slut. De närma sig en förfärlig katastrof, och när den urladdar sig, skola de få brått att tala ett annat språk, ty alla inse, att de pratat främmande ord med främmande röster, och då skall man vända sig från dem och sätta sin lit till Tsaren och hans folk.

Men detta krig är nödvändigt för oss själva, ty vi resa oss icke för våra av turkarna utpinade »slaviska bröder», utan för att frälsa oss själva. Kriget skall rensa den luft, som vi andas och vari vi skulle kvävas i vårt andliga trångmål och vår vanmakt. De där hög-112

lärda skrika och påpeka, att vi förgås och kvävas av vår egen inre oreda, och att krig därför icke är önskvärt. utan fastmer en lång fred, för att vi ska kunna förvandlas från vilda djur och träbockar till verkliga människor, lära oss ordning, ärbarhet och heder; då först kan man gå att hjälpa de slaviska bröderna — så slutar alltid deras samfällda visa. Intressant vore i så fall att erfara, huru de föreställa sig denna process, och med vilka medel de skola kunna göra det bättre. Och huru skola de själva kunna vinna heder genom uppenbar ohederlighet? Intressant vore slutligen veta, huru och på vilka grunder de ämna rättfärdiga sin brytning med den allmänna folkkänslan.

Nej, det är tydligt att sanningen endast köpes genom martyrskap. Millioner människor röra sig och lida och försvinna spårlöst, som om de varit förutbestämda att aldrig förstå sanningen. De leva av andras tankar, söka det färdiga ordet och föredömet och gripa fatt i den sak, som tillviskas dem. De ropa, att auktoriteterna och hela Europa stå bakom dem. De vissla ut alla oliktänkande, alla, som förakta tankens slaveri och tro på sin egen och sitt folks självständighet. Och dock äro dessa massor av skrikande människor i själva verket bestämda att blott tjäna som ett passivt medel, för att några enstaka av dem skola kunna närma sig sanningen en smula eller åtminstone få en förkänsla därav. Dessa enstaka skola sedan föra alla de andra efter sig, leda deras rörelser, föda idéer och lämna dem i arv åt massorna. Sådana enstaka män har det redan funnits även hos oss, och några av oss, kanske till och med många, förstå dem redan. Men de där överkloka fortfara att hånskratta och tro alltjämt, att de äro den stora kraften. »De spatsera och vända snart om,» säga de nu om våratrupper, som överskridit gränsen, och detta till och med hörbart. »Inte blir det krig! Vilket krig skulle vi kunna föra? Det är bara en militärpromenad och manövrer med förspillande av hundratals millioner rubel för ärans bevarande.» Se där deras intima syn på tingen. Månne den verkligen är »intim»?

Men om det nu så händer, att vi bleve slagna eller, även i det fall att vi lyckas besegra fienden, likväl under omständigheternas tryck nödgades sluta fred med vinst av några bagateller, o, då skulle de snusförnuftiga triumfera! Vilka visslingar och tjut och vilken cynism skulle då inte åter börja några år bortåt! Vilka orgier av självbespottande, örfilande och självförhävelse och detta icke för att mana till uppståndelse och kraft, utan just för att triumfera över den egna ohederligheten, opersonligheten och vanmakten! Och den nya nihilismen skall börja, precis som den förra, med förnekande av det ryska folket och dess självständighet. Men ännu värre är, att den skall få så stor kraft och styrka, att den otvivelaktigt skall börja lägga sin hand vid Rysslands allra heligaste. Och åter skall ungdomen bespotta sina familjer och hem och rymma bort från de äldre, som upprepa sin gamla utanläxa och de för alla utslitna orden om Europas förträfflighet och om vår plikt att vara så opersonliga som möjligt. Den gamla visan, de gamla orden och på länge intet nytt! Nej, vi behöva krig och seger. Med kriget och segern kommer det nya ordet och begynner ett nytt liv — ej längre ett dödande sladder som förr, såsom det

hittills har varit, mina herrar!

Men man måste vara beredd på allt. Även under antagande av den allra sämsta utgång av det nu började kriget skall kolossen ändock ej vackla, utan förr ellersenare taga allt, som tillhör den, även om vi måste fördraga mycket vedervärdigt av det gamla onda, som redan äcklat oss till döds. Detta är ej blott en förhoppning, utan en full visshet, och i denna omöjlighet att rubba kolossen ligger hela vår styrka gent emot Europa, där alla nu nästan utan undantag äro rädda för att deras gamla byggnad skall vackla och att taket skall störta in. Denna koloss är vårt folk. Och början av det nuvarande folkliga kriget samt alla omständigheter, som föregingo detsamma, hava för var och en, som förstår att se, visat klart och tydligt vår nationella helhet och friskhet och huru föga våra folkliga krafter berörts av den förruttnelseprocess, som fräter på våra överkloka. Och vilken tjänst ha dessa profeter gjort oss inför Europa? De utbasunerade nyligen för hela världen, att vi äro arma och värdelösa. De inbillade hånfullt alla, att det icke fanns någon folklig anda hos oss, därför att det alls icke fanns något folk och därför att vårt folk och dess anda blott vore foster av kälkborgerliga moskovitiska fantasters svärmerier; att åttio millioner ryska bönder blott äro lika många millioner passiva, druckna, skattskyldiga siffror och att det icke fanns något föreningsband mellan tsaren och folket utom i gamla skrifter, men att allt fastmer var vacklande och genomfrätt av nihilismen; att våra soldater kasta från sig gevären och springa som en fårskock; att det hos oss finns varken kulor eller proviant, och att vi själva märka, att vi eldat upp oss och morskat oss för mycket och av alla krafter söka en förevändning att draga oss tillbaka utan att underkasta oss den yttersta förödmjukelsen av skymfliga örfilar, som voro outhärdliga, och att vi bedja Europa hitta på denna förevändning åt oss.

Se där vad de överkloka bedyra, och man kan knappt115

bli ond på dem, ty sådan är deras inrotade mening och synpunkt. Ja, vi äro i själva verket arma och ömkansvärda i mycket; hos oss finns sannerligen så mycket dåligt, som gör att dessa profeter, om de vilja vara sig själva trogna, måste utropa: »Slut med Ryssland och det lönar sig knappt att sörja däröver!» Dessa klokhuvudens medfödda idéer hava flugit ut över Europa, särskilt genom europeiska tidningskorrespondenter, som trängt sig på oss omedelbart före krigets utbrott för att studera oss på ort och ställe, betrakta oss med sina europeiska ögon och mäta oss med sina europeiska mått. Och naturligtvis ha de blott hört på våra överkloka profeter! Alla ha de studerat vår folkliga kraft, vår folkliga ande, och ryktet har flugit ut kring Europa, att Ryssland håller på att gå under, att Ryssland aldrig varit eller är något och att det skall förvandlas till intet. Hjärtat klappade av skadeglädje hos våra urgamla fiender och avundsmän, som vi redan två århundraden förtretat; många tusen europeiska judars och millioner judaiserade »kristnas» hjärtan klappade av glädje, och Beaconfields hjärta klappade; det hade sagts honom, att Ryssland måste fördraga allt ända till nesan av den sista örfilen, men att det icke skulle tåga ut i krig därför att dess »fredskärlek» kantänka var för stark. Men Oud frälsade oss genom att slå dem alla med blindhet: de trodde alltför mycket på Rysslands undergång och intighet, men förbisågo det väsentliga. De förbisågo hela det ryska folket såsom en levande kraft och det ofantliga sakförhållandet: Tsarens förbund med sitt folk! Endast detta förbisågo de. Dessutom kunde de omöjligt fatta och tro, att vår Tsar faktiskt var fredsälskande och ängslig att utgjuta människoblod; de trodde, att allt detta hos oss kom sig av »politik». De inse detta icke ens nu; de ropa, att »patrio-116

tismen» hos oss plötsligt uppenbarat sig efter det kejserliga manifestet. Men är då denna patriotism, denna Tsarens förening med folket för ett stort verk bara patriotism? Just däruti ligger vår huvudsakliga kraft, att de alls icke begripa Ryssland eller någonting i Ryssland. De veta icke, att vi äro oövervinnerliga i världen, att vi visserligen kunna förlora drabbningar, men ändå förbliva obetvingliga just genom den folkliga andans förening med det nationella medvetandet; att vi icke äro Frankrike, som består av Paris, ej heller Europa, som helt och hållet är beroende av sin bourgeoisies börsar och sina proletärers »lugn», som köpts genom de sista ansträngningarna av resp. regeringar och detta blott för en kort tid. De förstå och veta icke, att, om vi själva vilja, skola vi varken besegras av hela Europas judar tillsammantagna eller av deras millioner av guld eller av millionhärar och att, om vi själva vilja, intet skall förmå oss att göra vad vi icke önska, enär ingen våldsmakt på hela jorden vore i stånd därtill.

Olyckan ligger endast däri, att man skrattar åt dessa ord icke blott i Europa, utan även hos oss själva, och detta göra icke blott våra snusförnuftiga klokhuvuden, utan ock äktryska människor ur våra intelligenta kretsar — ända därhän begripa vi icke oss själva och vår ursprungliga kraft, som hittills gudskelov är obruten. Dessa hederliga människor begripa icke, att i vårt oöverskådliga och egenartade land, som ej liknar något annat i Europa, till och med en så vanlig sak som krigstaktiken alls icke liknar den europeiska, att grunderna för den europeiska krigföringen — pengar och den lärda organisationen av 600,000 krigiska infall — kunna snava vid beröringen med vår jord och stöta på en ny, för, dem okänd kraft, vars grunder ligga i den ändlösa ryska jör-117

dens natur och i den allt förenande ryska andans. Detta må tills vidare så många hederliga människor hos oss vara okunniga om och ängslas för den skull. Men våra Tsarer veta det så mycket bättre, och vårt folk känner det. Alexander I kände till denna vår egenartade kraft, då han sade, att han skulle låta skägget växa och gå till skogs med sitt folk hellre än att nedlägga svärdet och underkasta sig Napoleons vilja. Mot en sådan kraft måste hela Europa krossas, därför att det för ett sådant krig saknar både pengar och enhetlig organisation. Men när alla våra ryska landsmän få veta, att vi äro så starka, då skola vi också komma därhän, att vi ej längre behöva föra krig; då skall Europa tro på oss och först då upptäcka oss, liksom en gång Amerika. Men härför kräves det, att vi först och främst upptäcka oss själva och att vår »intelligens» inser, att den ej längre får söndras och bryta med sitt folk...

II.

Krig är ej alltid ett gissel, utan stundom ock frälsning.

Men våra klokhuvuden ha också hakat sig fast vid en annan sida av saken: de predika nämligen om människokärlek, om humanitet, de sörja över det gjutna blodet och över att vi ännu mer förvildas och förorenas genom krig samt ännu mer avlägsna oss från det inre framåtskridandet, från den rätta vägen och från vetenskapen. Ja, naturligtvis är krig en olycka, men det ligger ock flera fel i detta resonemang, och, framför allt, vi ha redan nog av slika kälkborgerliga moralkakor. En bragd118

med självuppoffring av eget blod för allt, som vi hålla heligt, är dock förvisso sedligare än all kälkborgerlig katekism. En lyftning av den nationella andan för en högsinnad idé är en påstötning framåt — icke en förvildning. Visserligen kunna vi misstaga oss om vad som menas med högsinnade idéer; men om det, som vi anse heligt, är skamligt och lastbart, skola vi icke undgå straff av naturen, ty det skamliga och lastbara bär själv inom sig dödsfröet och skall förr eller senare straffa sig själv. Ett krig, som föres t. ex. för att förvärva rikedomar eller för den omättliga börsens krav — även om det i sin innersta grund härrör ur den för alla folk gemensamma lagen om den nationella personlighetens utveckling, har dock en gräns, som icke kan överskridas i denna utveckling och utöver vilken varje förvärv, varje utveckling är ett överskott — ett sådant krig för med sig sjukdom och död. Om England i den nuvarande orientkampen ställde sig på turkarnas sida, för sina kommersiella fördelar glömmande den pinade mänsklighetens stönanden, skulle det utan tvivel därmed också lyfta mot sig det svärd, som förr eller senare skall sänka sig på dess eget huvud.

Men å andra sidan: vilken bragd kunde vara heligare och renare än det krig, som Ryssland nu företager? Man påstår: »Även om Ryssland visserligen går att befria pinade folkstammar och pånyttföda deras självständighet, skall det just i dessa samma folkstammar sedan skaffa sig bundsförvanter, d. v. s. en ny kraft, ty allt detta följer samma lag om den nationella personlighetens utveckling, till vilken ock England strävar. Och enär »panslavismens» idé genom sin ofantlighet troligen kan skrämma Europa, är Europa utan tvivel, enligt lagen om självbevarelse, i sin goda rätt att hejda oss, liksom vi för övrigt ha rätt att gå framåt utan att låta119

hejda oss av fruktan för Europa och utan att i våra rörelser låta leda oss av något annat än av politiskt förutseende och klokhet. På så sätt finns det i världen varken något heligt eller skamligt, utan blott så till sägandes en evig animalisk instinkt hos folken, vilken alla ännu otillräckligt och oförnuftigt utvecklade stammar på jorden utan åtskillnad äro underkastade. Icke dess mindre måste det ökade medvetandet, vetenskapen och humaniteten förr eller senare ovillkorligt försvaga de oförnuftiga nationernas eviga och djuriska instinkt och tvärtom inplanta hos alla folk längtan efter fred, efter internationell förening och människovänligt framåtskridande. Därför måste man

i alla fall predika fred, icke blodsutgjutelse.»

Heliga ord! Men i föreliggande fall kunna de icke till-lämpas på Ryssland; Ryssland utgör — för att uttrycka mig bättre — i detta för hela Europa viktiga historiska moment ett slags undantag, ty det är verkligen så. Om Ryssland nu så oegennyttigt och rättfärdigt väpnat sig för att frälsa och pånyttföda förtryckta folkstammar och sedermera stärka sig därigenom, ger det dock även i detta fall ett exklusivt föredöme, som det efter sitt mått mätande Europa ingalunda väntat: i det att det stärker sig utomordentligt genom förbundet med de befriade folkstammarna, kastar det sig icke på Europa med svärd och berövar det icke något, såsom Europa ovillkorligt skulle göra, om det funne möjlighet att på nytt förena sig mot Ryssland, och såsom alla nationer i Europa plägat göra, så fort som de fått något tillfälle att stärka sig på sin grannes bekostnad.

Så har det varit från Europas äldsta, ursprungliga tider ända fram till det fransk-preussiska kriget i våra dagar och så långt som hela dess civilisation sträcker sig: den120

mest upplysta och bildade av dess nationer har kastat sig över den andra, lika upplyst och bildad, och med begagnande av tillfället bitit den som ett vilddjur, druckit dess blod, pressat ut dess must i form av milliarder i krigsskadestånd och huggit av den hela dess sida i skepnad av dess två bästa provinser. Ja, rår Europa för att det efter detta icke kan fatta Rysslands bestämmelse? Huru kan det, stolt över sin lärdom och styrka, fatta eller ens i fantasien medgiva, att Ryssland kanske är bestämt och danat för dess räddning och att endast Ryssland slutligen kan uttala det frälsande ordet?

Nej, naturligtvis skola vi icke alls rycka till oss något från Europa, men just genom den omständigheten att vi förstärkas utomordentligt (genom en förening av kärlek och brödraskap, icke genom våld och rofferi) skola vi slutligen få möjlighet att — långtifrån att draga svärdet — i vår lugna kraft giva ett föredöme av uppriktig fredskärlek, mellanfolklig förening och oegennytta. Vi äro de första, som skola visa världen, att vi icke genom undertryckande av främmande nationaliteters personlighet vilja ernå egen förkovran, utan tvärtom se den endast i den friaste och självständigaste utveckling av alla andra nationer och i en broderlig förening med dem, i det att vi komplettera varandra, inympa på oss deras organiska egenskaper och å andra sidan lämna dem ymp-kvistar av oss själva, förenas med dem i själ och anda, lära av dem och undervisa dem, ända tills den tid kommer, då mänskligheten, genom folkens förening uppgående i en universell enhet, såsom ett stort, härligt träd skall skugga en lycklig jord.

Må våra nuvarande kosmopoliter och självbespottare skratta åt dessa »fantastiska» ord, men jag rår icke för att jag tror detta, nota bene om vi gå hand i hand med121

vårt folk, som tror detta. Fråga folket, fråga soldaten, varför de resa sig, varför de tåga ut och vad de önska i det påbörjade kriget, och alla skola svara med en mun, att de gå för att tjäna Kristus och befria förtryckta bröder, men ingen enda tänker på erövring. Ja, just i detta krig skola vi uppenbara hela vår idé om Rysslands kommande bestämmelse i Europa, ty just därigenom visa vi, att vi genom att befria slaviska ängder icke skola skaffa oss av dem en enda jordbit (som Österrike redan fantiserar om för egen del), utan fastmer vaka över deras inbördes endräkt samt värna deras frihet och självständighet, om det ock vore mot hela Europa. Men om så är, är ock vår idé helig och vårt krig ingalunda »en evig djurisk instinkt av oförnuftiga nationer», utan det första steget till ernående av den eviga fred, på vilken vi ha lyckan tro, till ernående av en i sanning mellan-folklig förening och ett i sanning människovänligt framåtskridande. Men därför bör man icke alltid predika bara fred, ty i fred allena ligger icke alltid frälsningen — den ligger även stundom i kriget.

III.

Frälsar det utgjutna blodet?

»Men blod är i alla fall blod» — se där vad våra klokhuvuden idissla, och i sanning — alla dessa hallstämplade fraser om blod äro stundom blott ett svammel av de intigastè högtravande ord för vissa syften. Börsmännen t. ex. tycka nu mycket om att orda om humanitet, och många, som nu orera om humanitet, göra endast geschäft i humanitet. Emellertid kan blod bliva ut-122

gjutet även utan krig. Tro mig: i somliga fall, om också ej i alla (utom inbördes krig), är krig en process, varigenom med den minsta blodsutgjutelse, med minsta kraftförlust och bedrövelse ett internationellt lugn ernås och åtskilliga normala förbindelser mellan nationerna utarbetas, om ock blott närmelsevis. Detta är naturligtvis sorgligt, men vad skall man göra, om det är så? Det är i alla fall bättre att draga svärdet än att lida på obestämd tid.

Och i vilket avseende är den nuvarande freden mellan de civiliserade nationerna bättre än krig? Fastmer blir människan mer vild och grym genom en lång fred än genom ett krig. En lång fred alstrar alltid vildhet, feghet och en grov, välgödd egoism, men framför allt en intellektuell stagnation. Under en lång fred bliva endast folkens exploatörer feta. Det heter alltid, att freden alstrar rikedom, men detta gäller endast om tiondedelen av människorna, och denna tiondedel, som smittats av rikedomens sjukdomar, överflyttar smittan även på de nio tiondedelar, som sakna rikedom. Dessa människor smittas av sedefördärv och cynism. Genom för mycket hopande av rikedomar på somliga händer förråas känslorna hos deras innehavare. Känslan av det passande och det förnäma förvandlas till åtrå efter nyckfulla överdrifter och abnormiteter. Vällusten alstrar grymhet och feghet. Den vällustiges råa, berusade själ är grymmare än varje annan, till och med den lastbares. Mången vällusting, som svimmar vid anblicken av en droppe blod på ett skuret finger, efterskänker ej en fattig stackare hans skuld, utan kastar honom hjärtlöst i fängelset. Grymheten alstrar å sin sida en stegrad, alltför feg omsorg om den egna säkerheten, och denna fega omsorg förvandlas under en lång fred slutligen123

till ett slags panisk farhåga för sig själv, intränger i alla samhällslager, föder en förfärlig åtrå efter förvärvande och samlande av pengar. Tron på människornas solidaritet, på dess brödraskap, på samhällets hjälp går förlorad, och högt förkunnas satsen: Var och en för sig själv och för sin egen skull! Den fattige inser alltför väl, vad en sådan rik man egentligen är och hurudan broder han är; alla avsöndra sig och isolera sig från varandra. Egoismen dödar ädelmodet.

Endast konsten bevarar ännu i samhället det högre livet och väcker själar, som somna under perioder av lång fred. Därför har man också kommit underfund med att konsten kan blomstra endast under en lång fred, men däri ligger just den stora missuppfattningen. Konsten, d. v. s. den äkta konsten, utvecklas under en period av lång fred just därför att den kommer i konflikt med själarnas berusade och lastbara dvala, genom sina skapelser manar till idealet, framkallar protest och harm, upprör samhället och ej sällan förmår människor, som trängta efter att vakna och slippa ut ur den stinkande hålan, att lida. I slutresultatet visar det sig, att en lång kälkborgerlig fred nästan alltid själv föder behovet av ett krig och av sig själv framkallar det såsom en ömklig verkan, men nu icke för något stort och rättfärdigt mål, värdigt en stor nation, utan bara för några ömkliga börsintressen, för några nya marknader, som exploatörerna behöva, för anskaffande av nya slavar, oundgängliga för guldpåsarnas ägare — korteligen för principer, som icke ens rättfärdigas genom självbevarel-sens krav, utan tvärtom just vittna om nyckfullhet, om ett sjukligt tillstånd i den nationella organismen. Dessa intressen och de krig, som för deras skull företagas, fördärva och rent av förstöra folken totalt, varemot ett krig,124

som företages för något högsinnat syfte, för befriande av förtryckta, för en oegennyttig, helig idé — ett sådant krig endast rensar den förpestade luften från hopade miasmer, botar själen, förjagar den nesliga fegheten och lättjan, uppenbarar och fastställer ett säkert mål, skapar och förklarar en idé, till vars förverkligande den ena eller den andra nationen är kallad. Ett sådant krig stärker varje själ genom medvetandet av självuppoffring samt hela nationens anda genom medvetandet av ömsesidig solidaritet och förenande av alla nationens medlemmar.

Men det huvudsakliga värdet ligger i medvetandet av en fylld plikt och i fullgörandet av ett gott värv: »Vi äro icke alldeles fallna och fördärvade, ty även hos oss finnes något mänskligt.» Men med vad begynte alla de, som hos oss nyligen predikade sin fredskärlek och humanitet, sin predikan? Jo, de började med den omänskligaste grymhet. De ville icke själva och avhöllo även andra från att hjälpa de martyrer, som vädjade till oss. De, som skenbart voro så humana och känsliga, förnekade kallblodigt och hånfullt nödvändigheten för oss av självuppoffring och andliga dåd. De önskade knuffa ut Ryssland på den för en stor nation uslaste och ovärdigaste väg, att icke tala om deras förakt för folket, som i de förtryckta slavarna erkänt sina bröder, och deras högmodiga

brytning med folkviljan, över vilken de ställde sin falska, »europeiska» upplysning. Deras älsklingssats var: »Läkare, böta dig själv! Ni stretar för att böta och frälsa andra, men hos er själva har ni inte ens byggt skolor» — framhöllo de.

Ja väl, vi gå verkligen för att bliva botade. Och skolan är naturligtvis en viktig sak, men för skolor behövs det ande och en viss riktning, och nu gå vi just för att skaffa oss anden och få en sund riktning. Och det125

skall lyckas oss, särskilt om Gud sänder oss seger. Vi skola återvända i medvetandet av ett fullbordat, oegennyttigt verk, i medvetandet av att vi ärofullt tjänat mänskligheten med vårt blod, i medvetandet av vår förnyade kraft och energi — och allt detta i stället för vårt nyligen överståndna, nesliga vacklande i tänkesättet, i stället för den dödande stagnationen i vår absurt lånade »europeism». Men framför allt, vi skola komma folket närmare och förenas med det intimare, ty endast av och i folket skola vi finna botemedlet för vår tvåhundraåriga sjukdom, befrias från vår tvåhundraåriga ofruktbara slöhet.

Ja, överhuvud kan det sägas, att, om samhället är osunt och smittat, till och med ett sådant gott som en lång fred länder detsamma till skada i stället för att bringa gagn. Detta har ock sin tillämpning på hela Europa. Icke för ro skull har ingen generation i Europas historia, åtminstone så långt som vi kunna blicka tillbaka, levt utan krig. Därför är det tydligt, att, om kriget också icke är oundgängligt nödvändigt, det dock är en läkande kraft, som bringar mänskligheten lättnad. Detta är upprörande, om man ser abstrakt på saken, men i praktiken måste det gå så, därför att för en smittad organism även en så god sak som freden kan förvandlas till ondo. Men verkligt nyttigt visar sig blott det krig, som företages för en idé, för en högre, ädel princip, icke för materiella intressen, för vinningslystnad eller av stolt maktbegär. Sådana krig hava endast slungat nationerna på en falsk väg och alltid fördärvat dem. Om icke vi själva, skola dock våra barn få skåda, huru det till sist går för England. Nu är redan för alla i världen stunden snart inne. Ja, det är på högsta tiden. 126

Aldrig har Ryssland varit så mäktigt som nu — en odiplomatisk uppfattning.

(1877, maj.)

1 själva verket har jag här framkastat en fråga, som jag tills vidare måste lämna obesvarad och obevislig. Men redan långt före den nuvarande frågan om det samfällda uppträdandet av en mängd s. k. världsproblem, av vilka det ena knappt höjer sig över det andra, har en annan, ojämförligt enklare och naturligare fråga trängt sig fram, vid vilken de kloka huvudena icke alls fästat någon uppmärksamhet, kanske just därför att den är så enkel och naturlig. Denna andra fråga lyder så: Även om diplomatien alltid och allestädes har löst mänsklighetens alla väsentliga och viktiga problem och framdeles kommer att göra det, är dock den definitiva lösningen av de europeiska spörsmålen beroende av diplomatien? Kan det icke tvärtom förekomma en sådan fas eller en sådan punkt i varje fråga, då den icke längre kan lösas genom diplomatiens bekanta, lugnande medel, d. v. s. genom lappverk? Och om det även är obestridligt, att alla världsfrågor ur diplomatisk synpunkt, kanske även ur det sunda förnuftets, alltid finna sin förklaring helt enkelt däri att några stater vilja utvidga sina gränser eller att den och den tappre generalen personligen önskar något eller att det och det icke behagar en viss högt-127

stående dam ete. etc. (detta är odisputabelt, och jag ger mig här inför den högre visdomen!), undrar jag ändå, om det icke i ett visst moment, till och med vid de mest reella orsaker och deras förklaring, finns en sådan fas eller punkt, då även andra märkliga krafter — måhända till och med ofattliga och gåtfulla — uppenbara sig, som plötsligt behärska alla och blint rycka alla med sig, om det också vore utför ett berg ned i en avgrund. I själva verket ville jag blott veta: kan diplomatien alltid lita så säkert på sig själv och sina medel, att den alls icke behöver frukta sådana krafter eller sådana vändpunkter och rent av anse dem otänkbara? Ja, tyvärr tyckes detta alltid vara fallet. Men hur skall jag då kunna lita på diplomatien och erkänna den som den avgörande ledaren av den ostyriga och hållningslösa mänsklighetens öden?

I sin omfångsrika historia har Kajdanov* en mycket märklig sats, när han i inledningen till den nya historien behandlar den franska revolutionen och Napoleon I:s framträdande. Denna sats bildar början av ett kapitel och har stannat i mitt minne för hela livet. Den lyder: »Djup stillhet rådde i hela Europa, då Fredrik den store för

alltid slöt sina ögon, men aldrig har en liknande stillhet föregått en häftigare storm.» Finns det något sannare än denna sats? Vem kunde i Europa då, d. v. s. vid Fredrik den stores död, förutse, om ock blott i oklaraste form, vad som skulle hända människorna och Europa under loppet av de följande trettio åren? Jag tänker nu icke på vanliga bildade människor eller på våra författare, tidningsmän och professorer, ty de hava som bekant alltid huggit i sten: Schiller skrev då t. ex. en dityramb om öppnandet av den franska nationalför-

* En rysk pedagog (d. 1843), författare av historiska läroböcker.128

samlingen; den unge Karamzin, som då gjorde sin resa i Europa, såg med sentimental rörelse på samma tilldragelse, och hos oss i Petersburg prunkade man redan länge med Voltaires byst. Nej, jag vänder mig direkt till den allra högsta visdomen, direkt till dem, som bestämma de mänskliga ödena, d. v. s. till själva diplomaterna med frågan: Ha de då haft en aning om något av det, som skulle inträffa under de följande trettio åren?

Men här kommer det hemska! Om jag frågade diplomaterna härom (observera, att nästan alla europeiska diplomater hava studerat historien à la Kajdanov!), och om de täcktes höra på mig, skulle de säkerligen svara med ett nedlåtande löje, att det är omöjligt att förutse »tillfälligheter» och att varje vishet består just i att vara beredd på varje tillfällighet.

Detta svar är typiskt, ehuru jag själv har hittat på det, därför att jag aldrig har oroat en diplomat med frågor (det törs jag inte!); men det hemska ligger just i att jag är övertygad om att han skulle ha svarat mig så, och därför kallar jag hans svar typiskt. Ty vad annat voro dessa tilldragelser i slutet av det adertonde århundradet i diplomaternas ögon än tillfälligheter? Så var det och så är det ännu. Napoleon t. ex. — han var ju en ärketillfällighet, och om Napoleon icke hade uppenbarat sig — om han vid tre års ålder hade dött där nere på Korsika i scharlakansfeber, så skulle mänsklighetens tredje stånd, bourgeoisien, icke hava trätt fram med deri nya fanan i sina händer för att ändra hela Europas utseende (något som har fortsatts ända till våra dagar), utan skulle beskedligt ha stannat kvar i Paris och troligen dött redan i sin början.

Men det synes mig, att även det nittonde århundradet i det gamla Europa kommer att sluta med något kolossalt,129

med något, som, om det också icke bokstavligt liknar clët adertonde århundradets ändalykt, ändå blir lika kolossalt, elementärt och förfärligt samt med liknande förändring av Europas utseende, åtminstone i det gamla västra Europa. Och om våra klokhuvuden skulle försäkra, att man inte kan gissa sig till tillfälligheterna o. s. v., och om de överhuvud inte alls kunna fatta möjligheten av att det kunde sluta med en katastrof, så---

Med ett ord: lappverk, lappverk, lappverk!

Nåväl, vi vilja ock vara kloka och vi skola vänta. Ett lappverk är, om man så vill, också en nödvändig och nyttig, förståndig och praktisk sak, så mycket mer som man därigenom kan t. ex. föra en fiende bakom ljuset. Nu ha vi ju krig, och om det hände, att Österrike vände sig fientligt mot oss, skulle man i rappet kunna draga det vid näsan genom ett sådant lappverk, varigenom Österrike själv med nöje skulle låta lura sig, ty vad är Österrike egentligen? Det ligger redan nästan i själatåget och är färdigt att falla sönder; det är också »en . sjuk man» som Turkiet, ja, kanske ännu värre däran. Det är en provkarta av alla möjliga dualismer, inbördes hätska föreningar, nationaliteter, idéer, disharmonier och motsägande styrelseformer; där äro ungrare och slaver och tyskar och judarnas konungadöme. Men tack vare diplomatiens fjäskande för Österrike kan det måhända ännu inbilla sig, att det är en makt, som ännu betyder mycket och kan uträtta mycket vid lösningen av de stora folkproblemen. En sådan villfarelse, som framkallats just genom fjäskande och lappverk, är mycket fördelaktig, då det gäller att avgöra slavernas öde, ty den kan en tid bortåt avleda fiendens uppmärksamhet, men i det avgörande ögonblicket, då han plötsligt ser, att ingen är 9. — Dostojevskij.130

rädd för honom och att han alls icke är så stark, kan han drabbas av vanmakt och bliva förvirrad.

Annorlunda förhåller det sig med England; där är saken så mycket allvarsammare som detta land är förfärligt oroligt för sina viktigaste förehavanden. Det landet kan man inte söva med fjäsk och lappverk. Huru mycket man än sökte prata kull det, skulle man dock aldrig kunna få det att tro, att den väldiga nation, nu den starkaste i

världen, som dragit sitt mäktiga svärd, utvecklat den stora idéns fana och redan överskridit Donau, i själva verket kan önska att lösa de uppgifter, som den åtagit sig, till uppenbart förfång för sig själv och endast till fromma för England. Ty varje förbättring i de slaviska stammarnas lott är i varje fall en uppenbar förlust för England, och genom några lappverk kan man ingalunda få det att ändra mening. 1 England tror man det inte heller, och med vilka argument skulle man kunna övertyga det? Kanske med ett: »Jag vill bara göra en liten början, men ämnar inte avsluta verket.» Men i politiken är början av en handling allt, ty en början måste naturligtvis förr eller senare leda till ett slut. Om det inte avslutas i dag, skall det ske i morgon. Korteligen, engelsmännen skola inte tro oss, och därför böra vi inte heller sätta tro till dem eller åtminstone tro dem så litet som möjligt. Bra vore det också, om vi kunde göra klart för oss, att England nu befinner sig i det mest kritiska läge, vari det någonsin råkat. Detta dess kritiska läge kunde tydligast formuleras i det enda ordet: isolering, ty England har kanske aldrig stått så ensamt som nu. Huru lyckligt skulle det icke vara, om det nu kunde finna ett förbund eller någon en ten te co r dia le i Europa! Men Englands olycka ligger däri att det icke ännu funnits ett moment i Europa, när det131

skulle vara svårare att bilda en allians. Ty just nu har i Europa allt rest sig samtidigt, alla världsfrågor på en gång och med dem alla motsättningar i världen, så att varje folk och regering har förfärligt mycket att bestyra för sitt eget hus. Och eftersom Englands intresse icke längre är universellt, utan redan länge sedan skilt sig från allt och alla och enär det berör England ensamt, skall det, åtminstone för en tid, förbliva i sin utomordentliga isolering. Men naturligtvis skulle det kunna ena sig även med dem, som fullfölja ett annat syfte, på grund av ömsesidiga förmåner: »Jag skaffar dig det här, men du skaffar mig det där.»

Men med hänsyn till karaktären i Europas nuvarande bekymmer är det svårt för England att få en sådan entente cordiale till stånd, åtminstone i detta ögonblick, och det får vänta länge, tills ett sådant moment i den kommande utvecklingen inträder, då det skall bliva möjligt för England att lägga sig till med en bundsförvant. Dessutom behöver England framför allt en förmånlig bundsförvant, d. v. s. en sådan allians, där det själv tar allt, men ger ingenting tillbaka. Just ett sådant förmånligt förbund kan allra minst nu förutses, och England är därför isolerat. O, om vi med framgång kunde begagna oss av denna isolering! Men så utbrista andra: »O, om vi vore mindre skeptiska och kunde tro, att det finns verkliga världsfrågor och inte blott hjärnspöken!» Saken är den, att hos oss i Ryssland den största delen av vår »intelligens» alltid ser och uppfattar Europa icke realiter, sådant det n u är, utan alltid för tidigt eller för sent. In i framtiden blicka vi icke och äro benägna att döma mer efter det förflutna, rent av det länge sedan förflutna.132

Emellertid existera världsfrågorna faktiskt, och huru skulle vi kunna undgå att tro därpå? Två av dessa frågor ha redan uppstått och ledas icke längre genom någon mänsklig överklokhet, utan genom sin elementära kraft, sitt organiska grundkrav, och de kunna ej längre förbliva olösta, trots diplomatiens alla kalkyler. Men det finns ock en tredje fråga, även den av universell art, som också börjar uppstå och redan låtit tala om sig. Denna fråga skulle kunna kallas speciellt den germanska, men i sin helhet och i sitt väsen den alleuropeiska, därför att den allra starkast är organiskt sammanvuxen med hela Europas öden och med alla de övriga världsfrågornas. Det kunde tyckas, som om det inte funnes något lugnare och mer fridfullt än det nuvarande Tyskland; det spejar, observerar och bidar. Alla hava mer eller mindre behov av Tyskland och äro beroende därav. Och ändå är allt blott en villa! Alla folk i Europa ha nu sitt att sköta, hos alla har en fråga av speciell betydelse dykt upp, en fråga av så stor vikt, att det nästan gäller vara eller icke vara. Denna samma fråga har ock blivit framställd i Tyskland och detta just i det ögonblick, då de andra världsfrågorna uppträtt, och detta tillstånd i Europa är i det givna momentet det tänkbart fördelaktigaste för Ryssland. Ty aldrig har Ryssland varit så nödvändigt för Europa och mäktigare i dess ögon än nu, men på samma gång mer avlägsnat från alla de högviktiga och förfärliga frågor, som uppstått i detta gamla Europa och icke beröra Ryssland. Och aldrig har ett förbund med Ryssland värderats högre i Europa än nu; aldrig har det kunnat med större glädje lyckönska sig, att Ryssland icke är det gamla Europa, utan det nya, att det är en egen, mäktig värld för sig själv.Just nu är ögonblicket inne för Ryssland att begynna ett nytt, högre skede av sin maktutveckling och att mer än någonsin förut göra sig oberoende av de andra, ödesdigra frågorna, varmed det gamla, skröpliga Europa har bundit sig.

Den tyska världsfrågan.

(1877, juni.)

Vi skola nu tala om Tyskland, dess nuvarande uppgift och dess ödesdigra världsfråga. Vilken är denna uppgift? Och varför har först nu denna uppgift för Ryssland förvandlats till en så svårlöst fråga?

Tysklands uppgift har alltid varit enahanda. Det är dess protestantism — icke blott den formel för dess protestantism, som fastställdes genom Luther, utan dess ständiga protest mot den romerska världen, begynnande med Arminius, mot allt romerskt och mot allt, som från det gamla Rom överflyttades till det nya, mot alla de folk, som från Rom fingo dess idé, formel och element, mot Roms arvtagare och mot hela dess arv. Jag är övertygad om att några av mina läsare vid dessa ord skola rycka på axlarna och skratta: »Hur är det möjligt, att man i det nittonde århundradet, vetenskapens och de nya idéernas tidevarv, kan disputera om katolicism och protestantism, som om vi ännu levde i medeltiden? Visserligen finns det ännu religiösa, till och med fanatiska människor, men de ha bevarats som en arkeologisk raritet, sitta i sina vrår utskrattade och fördömda av alla som en liten ömklig hop efterblivna människor. Inte kan man räkna med dem i fråga om så viktiga ting som världspolitiken!»Men jag tänker här inte på den religiösa protesten och ämnar inte dröja vid de olika formlerna av den gammalromerska idén eller vid den ständiga germanska protesten däremot. Jag avser här blott den grundidé, som uppstod redan för två tusen år sedan och sedan dess aldrig har dött, ehuru den oupphörligt förkroppsligats i olika skepnader och formler. Just nu ligger hela denna västeuropeiska värld, Roms arvinge, i födslovåndor för en ny omgestaltning av denna nedärvda idé, och för dem, som kunna se, är detta så tydligt, att det ej kräver närmare förklaringar.

Det gamla Rom födde först idén om människornas universella förening och trodde sig kunna praktiskt förverkliga den i form av en världsmonarki. Men denna formel — icke idén — föll för kristendomen. Ty denna idé är den europeiska mänsklighetens, och ur den uppstod dess civilisation, för den allena lever den. Det var blott den romerska världsmonarkiens idé, som föll och ersattes med det nya idealet av en universell förening i Kristus. Detta nya ideal klövs i ett österländskt, d. v. s. idealet av en fullständigt andlig förening av människor, och i ett västeuropeiskt, romerskt-katolskt, påvligt, alldeles motsatt det österländska. Den romersk-katolska omgestaltningen av denna idé fullbordades också på sitt sätt, men förlorade därvid sin kristna, andliga princip genom att dela arvet efter det gamla Rom. Det romerska påvedömet förkunnade, att kristendomen och dess idé, utan universellt herravälde över länder och folk, icke vore andlig, utan världslig — med andra ord, att den icke kunde förverkligas utan realiserande av den nya romerska världsmonarki, i spetsen för vilken påven — icke den romerske kejsaren — skulle stå. Så begynte åter experimenterandet med envärldsmonarki i den fornromerska världens anda, ehuru i annan form. Sålunda ligger det österländska idealet i att först andligt förena mänskligheten i Kristus och sedan i kraft av denna andliga förening åstadkomma den därur utan tvivel härflytande världsliga och sociala föreningen, varemot den västerländska uppfattningen går i en motsatt riktning: först förvissa sig om den varaktiga världsliga föreningen i skepnad av en universell monarki och sedan även om den andliga under ledning av påven som all världens överherde.

Alltifrån denna tid har detta försök i den romerska världen gått framåt och oupphörligt förändrats. Med utvecklingen därav förlorades den väsentliga delen av den kristna principen nästan totalt. Men genom att förkasta den andliga kristendomen förkastade den fornromerska världens arvingar även påvedömet. Då den förfärliga franska revolutionen utbröt, var det i själva verket icke annat än den sista förändringen och omgestaltningen av samma fornromerska formel för universellt enande. Men den nya formeln befanns otillräcklig, den nya idén realiserades icke. Det fanns till och med ett ögonblick, då alla nationer, som hade ärvt den fornromerska bestämmelsen, nästan grepos av förtvivlan. Jo, den del av samhället, som år 1789 fick det politiska övertaget, d. v. s. bourgeoisien, triumferade naturligtvis och förklarade, att man inte behövde gå längre. Men alla de andar, som enligt naturens eviga lagar äro dömda att evigt oroa mänskligheten, att söka nya formler för idealet och nya ord, oundgängliga för den mänskliga organismens utveckling — alla dessa skyndade sig till alla de förödmjukade

och förbigångna, till alla, som icke hade fått del av den nya formeln för mänsklighetens förenande, förkunnad genom den franskarevolutionen. Dessa uttalade sitt nya ord, nämligen nödvändigheten av människornas enande, men icke mer med hänsyn till fördelning av rättigheter och mänsklig jämnställdhet för en fjärdedel av mänskligheten, varigenom de övriga förblevo ett råmaterial och exploateringsmedel för denna fjärdedels lycka, utan fastmer en allmänsklig förening på grund av allmäntmänsklig jämlikhet och med allas deltagande i åtnjutande av denna världens goda av vad slag som helst. För att förverkliga detta beslöto de att tillgripa alla medel, d. v. s. icke längre den kristna civilisationens, och ryggade ej tillbaka för något.

Huru förhöll sig Tyskland under dessa två tusen år till allt detta? Det väsentliga, mest karaktäristiska draget hos detta stora, stolta och säregna folk, alltifrån dess första uppträdande i historien, bestod däri att det i sina principer och sin uppfattning aldrig ville förena sig med den yttersta västerländska världen, d. v. s. med arvingarna av den fornromerska bestämmelsen. Det protesterade mot denna värld i alla dessa tvåtusen år, och om det också aldrig uttalade sitt ord eller uppställde sitt strängt formulerade ideal i ersättning för den fornromerska idén, tyckes det dock alltid inom sig ha varit övertygat om att det var i stånd att uttala det förlösande ordet och leda mänskligheten med sig. Det kämpade med den romerska världen redan under Arminius' tid, och under den romerska kristendomens dagar ännu kraftigare med det nya Rom om herraväldet. Slutligen protesterade det på det kraftigaste, i det att det härledde en ny protestformel ur den germanska världens mest andliga, elementära grunder: det förkunnade forskningens frihet och höjde Luthers fana. Brytningen blev förfärlig och universell, protestformeln var funnen ochomsattes i kött och blod, ehuru den fortfarande var blott negerande och ännu icke uttalade det nya, positiva ordet.

Sedan den germanska anden uttalat detta protesterande ord, tycktes den för en lång tid dö bort, och detta försiggick alldeles parallellt med försvagandet av den forna, strängt formulerade föreningen av krafter även hos motståndarna. Under inflytande av Amerikas upptäckande, ny vetenskap och nya principer sökte den yttersta västerländska världen pånyttföda sig till en ny sanning, en ny utveckling. När det första försöket till denna omdaning gjordes under den franska revolutionen, blev den germanska anden mycket orolig och förlorade en liten tid sin individualitet och tro på sig själv. Den kunde ingenting invända mot dessa nya idéer, Luthers protestantism hade redan länge överlevt sig själv, och den fria forskningens idé hade redan antagits av den universella vetenskapen. Tysklands väldiga organism kände mer än någon annan, att det så till sägandes icke hade kropp och fasta former för att uttrycka sig. Då föddes det oavvisliga behovet att åtminstone i det yttre sammanfoga sig till en harmonisk organism med hänsyn till nya skeden i dess eviga kamp med det yttersta västerlandet.

Här måste jag anmärka ett mycket intressant sammanträffande. Båda dessa fientliga läger, som gå i spetsen och äro motståndare till det gamla Europa, gripas nästan samtidigt av samma tanke och uppfylla sins emellan mycket snarlika uppgifter. Det yttersta västerlandets nya, ännu fantastiska formel, d. v. s. det mänskliga samhällets förnyande i nya sociala principer, vilken i hela vårt århundrade förkunnats blott av drömmare och lärda idealister, förvandlar plötsligt under de sista åren sitt utseende och utvecklingsförlopp och beslutar att tills vidarelämna de teoretiska definitionerna och direkt övergå till frågans praktiska lösning, d. v. s. genast begynna kampen. För den skull lägges grunden till en enhetlig organisation av alla kommande kämpar för den nya idén, d. v. s. det fjärde, vid 1789 års revolution förbigångna ståndet, de egendomslösa arbetarna, som höja den nya, hittills oanade universella revolutionens fana. Nu framträdde Internationalen, den mellanfolkliga föreningen av alla proletärer i denna värld, med möten, kongresser, nya statuter och lagar — korteligen, i hela det gamla västerlandet lades grunden till en ny status in statu, som gick att uppsluka den gamla, i västra Europa förhärskande samhällsordningen.

Men samtidigt med att detta skedde hos motståndaren, insåg den tyska anden, att även Tyskland hade en uppgift, som gick före allt annat, före varje försök med ett nytt ord mot den ur den gammalkatolska idén omgestaltade motståndaren, nämligen att fullborda sin egen politiska enhet, skapa en självständig politisk organism och först efter denna ombildningsprocess ställa sig ansikte mot ansikte inför sin urgamla fiende. Så skedde ock. Efter fullbordad enhet störtade Tyskland sig på sin motståndare och inträdde med honom i en ny kampperiod av järn

och blod. Även den är nu förbi, och det gäller att definitivt sluta kampen andligt. Här förestår Tyskland en ny uppgift, och det befinner sig plötsligt vid en oberäknad vändpunkt, som högeligen försvårar uppgiften. Vilken är den, och huru skall det sluta? 140

Bekännelser av en slavofil.

(1877, juli.)

I många rent slavofila trossatser är jag kanske inte riktigt slavofil. Slavofilerna hava hittills uppfattats på olika sätt. För somliga, även nu för tiden, är slavofilis-men liksom i den gamla tiden för Bjelinskij bara kvas och rättika. Bjelinskij kom faktiskt icke längre i sin uppfattning av slavofilismen. För andra (jag framhåller: för rätt många, hart när för flertalet av slavofilerna själva) betecknar slavofilismen en strävan till befrielse och förenande av alla slaver under Rysslands ledning — en ledning, som kanske inte ens är strängt politisk. För de tredje åter innebär slavofilismen, förutom detta slavernas förenande under rysk ledning, också ett andligt förbund av alla, som tro, att det stora Ryssland i spetsen för de förenade slaverna skall säga hela världen, hela den europeiska mänskligheten och dess civilisation sitt nya, sunda, ännu icke hörda ord. Detta ord skall uttalas i sanning och i godo för att ena hela mänskligheten genom ett nytt, broderligt, universellt förbund, vars grundidéer skola ligga i slavernas snille, men företrädesvis i anden av det stora ryska folket, som länge lidit så mycket, som i så många sekler varit dömt till tystnad, men alltid inom sig bevarat en stor kraft för ett framtida klargörande och skingrande av manga bittra141

och högst ödesdigra villfarelser i den västeuropeiska civilisationen. Till denna grupp av övertygade och troende hör även jag.

Här är det inte värt att skämta bort och skratta åt denna sak. Dessa ord äro gamla, och denna tro har länge sedan funnits, men redan den omständighet att denna tro icke dör bort och att dessa ord icke förstummas, utan alltmer vinna i styrka, utvidgas och få nya adepter, nya övertygade målsmän — redan detta kunde vara nog att förmå förnekarna och belackarna av denna lära att betrakta den en smula allvarsammare och upphöra med sin tanklösa, förstenade hätskhet. Men för tillfället må detta vara nog sagt.

Saken är nu den, att i våras begynte vårt stora krig för en stor bragd, som förr eller senare, trots alla tillfälliga motgångar, som kunna uppskjuta frågans avgörande, skall leda till slutligt resultat, även om det icke skulle lyckas att nå det fulla, efterlängtade målet just under det nuvarande kriget. Denna bragd skall vara så stor, krigets syfte så ofattbart för Europa, att Europa säkerligen måste bliva upprört över vår lömskhet, att det omöjligt kan tro på våra förklaringar, varför vi börjat detta krig, och att det av alla krafter skall söka skada oss och förena sig med våra fiender, om också icke öppet, så åtminstone i ett hemligt politiskt förbund, i bidan på öppet krig. Och allt kantänka på grund av förklaringarna om våra planer och syften!

»Den stora österländska örnen har svävat fram över världen, glänsande med sina vingar över kristenhetens bergstoppar.» * Han vill icke underkuva, erövra eller utvidga sina gränser, utan befria och uppresa de förtryckta och slagna, giva dem nytt liv för deras och

* Jfr. artikeln »En mystisk förutsägelse».mänsklighetens välfärd. Med vilken skeptisk blick man än må se på saken, är vårt syfte dock i själva verket detsamma, och det är det som Europa icke vill tro. Men Europa skrämmes icke så mycket av Rysslands förmenta kraftökning som därav att Ryssland är i stånd att åtaga sig sådana uppgifter och syften. Detta bör man särskilt lägga märke till. Att företaga något icke för sin egen fördel förefaller Europa så ovanligt, så främmande för de internationella plägsederna, att Rysslands handlingssätt naturligtvis uppfattas av Europa icke blott som barbari av en »efterbliven, djurisk och ännu oupplyst» nation, som i sin lumpenhet och dumhet är i stånd att i vårt århundrade ställa till med något snarlikt föregående mörka seklers korståg, utan ock som ett omoraliskt faktum, hotande Europa och dess förmenta stora civilisation. Vem älskar oss nu i Europa särskilt? Till och med de, som så att säga officiellt förklarat sig vara våra vänner, förklara nu öppet, att de äro det på grund av våra motgångar. Rysslands nederlag är dem kärare än deras egna segrar, det fägnar och smickrar dem. Men i händelse av vår framgång hava dessa vänner länge sedan sins emellan enat sig

om att uppbjuda alla krafter för att av dessa Rysslands framgångar draga ännu större fördel för sig själva än Ryssland själv skulle kunna hämta därav...

Men om detta sedermera. Jag har blott talat om det intryck, som alla de måste känna, vilka i denna vår efter krigsförklaringen trott på Rysslands stora, allmäntmänskliga betydelse i framtiden. Detta oerhörda krig för de svaga och förtryckta, för att giva — icke taga — liv och frihet, detta i världen oerhörda syfte med kriget har för oss alla troende plötsligt uppenbarat sig som ett faktum, vilket triumferande och betydelsefullt bekräftar143

deras tro. Det är icke längre en fantasi, en gissning, utan en verklighet, som börjat att fullbordas. Om denna början sedan fullföljes, skall det också komma till ett slut, till detta stora, nya ord, som Ryssland i spetsen för slaverna skall säga Europa, även om Europa änn|u långt ifrån fattar det och ännu icke på länge skall tro det. Så hava de troende tänkt. Ja, intrycket var triumferande och betydelsefullt, och de troendes tillförsikt måste naturligtvis bliva ännu mer härdad och stålsatt.

Emellertid har ett verk påbegynts så viktigt, att till och med för de troende ängsliga frågor uppstått: »Ryssland och Europa! Ryssland drager svärdet mot turkarna, men vem vet? Kanske blir det härigenom en sammanstötning med Europa, men en sådan är ej detsamma som en konflikt med Turkiet och kan ej utageras enbart med svärdet, såsom de troende alltid föreställt sig. Men äro vi beredda på en annan sammanstötning? Visserligen har detta ord redan börjat uttalas, men förstå också alla hos oss dess innebörd? Vi, troende, profetera t. ex., att endast Ryssland i sig innesluter principerna för att lösa hela den europeiska ödesdigra frågan, som berör våra lägre bröder, utan kamp och blodsutgjutelse, utan hat och illvilja; att Ryssland skall uttala detta ord, när Europa redan skall hava utgjutit sitt blod, därför att ingen förut har hört det och alls icke skulle ha förstått det, även om det hört det. Ja, vi, troende, tro detta, men vad skola tills vidare våra egna ryssar svara oss? De skola svara oss, att allt detta blott är exalterade fantasier, hysteri, vanvettiga infall, paroxysmer, och de skola av oss begära bevis, säkra påståenden och fullbordade sakförhållanden.»

Vad skola vi tills vidare kunna svara dem för attstyrka våra förutsägelser? Månne hänvisa till böndernas befrielse från livegenskapen — ett faktum, som ännu är så föga uppfattat hos oss i betydelsen av en högre uppenbarelse av Rysslands andliga kraft? Eller hänvisa till vår medfödda, naturliga broderlighet, som i vår tid allt tydligare och tydligare träder fram i dagen ur allt det, som har kvävt den i sekler, trots all smuts och orenlighet, som ännu möter oss och till oigenkännlighet vanställer och förvrider dess anletsdrag? Men om vi också säga detta, skola de dock svara oss, att alla dessa fakta äro endast våra hysteriska utbrott, våra galna fantasterier, men inga verkliga sakförhållanden, att de kunna tolkas mångtydigt och oredigt, men tills vidare icke tjäna till verkliga bevis. Så skola de svara oss — om icke alla, så åtminstone de flesta. Men vi, som så föga förstå oss själva och så föga tro på oss själva — skulle vi vilja stöta oss med Europa?

Europa — det är en förfärande och helig sak, detta Europa. Veten I, mina herrar, huru kärt för oss, fantiserande slavofiler, som enligt er uppfattning hata Europa, detta samma Europa är, detta »land av heliga under»? Veten I, huru dyrbara dessa under oss äro, huru vi älska och ära det mer än våra egna bröder, huru vi värdera de stora folkstammar, som bebo det, samt allt stort och skönt, som de frambragt? Veten I, till vilka tårar och hjärtklappningar de moln pina och uppröra oss, som allt mer och mer hopa sig på dess firmament? Aldrig hava våra européer och zàpadnikerDe »västerländskt» sinnade ryssarna. älskat Europa så mycket som vi, fantastiska slavofiler, som enligt er åsikt äro dess urgamla fiender? Nej, oss är denna världsdel kär, den kommande fredliga segern av den stora kristna andan, som bevarat sig i östern...Och i vår farhåga att stöta oss med Europa i det nu pågående kriget befara vi allra mest, att Europa icke förstår oss och att det som alltjämt förut skall möta oss med överlägsenhet, förakt och med sitt svärd, betrakta oss som vilda barbarer, ovärdiga att tilltalas. Ja, vi hava sport oss själva, vad vi skola säga eller visa Europa, för att det skall förstå oss. Hos oss finns det synbarligen ännu så föga, som kunde vara begripligt för Europa, och för vad skulle det kunna högakta oss? Vår väsentliga grundidé, vårt nyss påbörjade »nya ord» skall det ännu på lång tid icke förstå. Det behöver fakta, som nu förstås, begripliga för dess nuvarande uppfattning. Det skall fråga oss: »Var är er civilisation? Var kan man finna ett system av edra ekonomiska krafter i detta kaos, som vi alla se hos er? Var är er vetenskap, er konst, er litteratur?...»

Rysslands bestämmelse.

(1877, sept.)

I. Lögn räddar sig genom lögn.

Don Quijote, den beryktade riddaren av den sorgliga skepnaden, den mest högsinnade av alla riddare, som funnits i världen, en av de mest renhjärtade människor, blev en gång plötsligt gripen av ett visst tvivel, som länge gjorde honom fundersam, då han med sin trogne vapendragare Sancho strövade kring på jakt efter äventyr. Det föll honom in, att de stora forntidsriddarna alltifrån Amadis av Gallien, vilkas levnadshistoria bevarats i sannfärdiga skrifter, de så kallade riddarromanerna (för vilkas anskaffande Don Quijote icke skydde att sälja några tunnland av sin lilla egendom) ofta under sina frejdade och för hela världen gagneliga strövtåg plötsligt och oväntat mötte hela härar av hundra, ja ända till tusen krigare, som skickats mot dem av onda makter, av elaka trollkarlar, vilka hatade dem och hindrade dem att uppnå sina höga syften och slutligen förena sig med sina sköna damer. Vanligen tillgick det så, att riddaren, som mötte en sådan förtrollad, elak här, drog sitt svärd, till sin hjälp uttalade namnet på sitt hjärtas dam och sedan störtade sig ensam mitt in bland fienderna, vilka nedgjordes till sista man.Detta är ju så klart, men Don Quijote blev ändå eftertänksam, ty det föreföll honom med ens omöjligt, att en enda riddare, huru stark han än vore och även om han svängde sitt segerrika svärd hela dygn utan att tröttna, kunde på en gång nedlägga hundra tusen fiender och detta i en enda drabbning. För att döda var och en av dem behövs det i alla fall tid, och för att döda hundra tusen går det åt ofantligt mycket tid, hur nitiskt man än svänger svärdet, och på några timmar skulle en enda inte hinna med detta. Emellertid berättas det i dessa sannfärdiga böcker, att saken utfördes i en enda drabbning. Huru kunde detta komma sig?

— Jag har löst denna gåta, min vän Sancho, sade Don Quijote slutligen. Eftersom alla dessa jättar och elaka trollkarlar voro en oren kraft, hade också deras härar en förhäxad och oren karaktär. Jag förutsätter nämligen, att alla dessa härar icke bestodo av precis sådana människor som till exempel vi. Dessa människor voro blott djävulska påfund, alstrade genom trolldom, och deras kroppar voro icke lika våra, utan sågo snarare ut som till exempel blötdjurens, maskarnas eller spindlarnas. Sålunda kunde ett starkt och vasst svärd i en kraftig hand ögonblickligt genomtränga dem utan motstånd, som i luften. Och om så är, kunde han med ett enda hugg genomborra tre eller fyra kroppar, ja till och med tio, om de stodo tätt sammanpackade. Det är alltså begripligt, att saken påskyndades utomordentligt och att riddaren faktiskt kunde på några timmar förstöra hela härar av dessa morer och vidunder...

Här har den store skalden och människokännaren vidrört en av de djupaste och hemlighetsfullaste sidorna i människosjälen. Ja, det är en stor bok, vars make man ej skriver nu för tiden; sådana böcker sändas åtmänskligheten endast en på flera århundraden. Och sådana antydningar om de djupaste sidorna av den mänskliga naturen finner man på varje sida i denna bok. Betänk blott, att denne Sancho, personifikationen av det sunda förnuftet, klarheten, slugheten, den gyllene medelmåttan, råkar bliva vän och följesven till den tokigaste människa i världen — just han och ingen annan! Hela tiden lurar han honom och skojar med honom som med ett barn, men på samma gång tror han fullt och fast på hans snille, är ända till ömhet dårad av hans hjärtas ädelhet och tror på alla den store riddarens fantastiska drömmar och tvivlar ingen enda gång på att denne slutligen skall erövra en ö. Huru mycket önskade jag icke, att vår ungdom bleve grundligt bekant med detta stora verk i världslitteraturen! Vad man nu i skolklasserna får lära sig av litteratur, vet jag ej, men bekantskapen med denna den största och sorgligaste bok av alla, som skapats av människosnillet, skulle utan tvivel lyfta ungdomens själ genom höga tankar, i dess hjärta utså frön till stora frågor och tjäna till att avleda hans sinne från dyrkande av det medelmåttigas eviga, dumma avgud, av den självtillräckliga egenkärleken och den lumpna snusförnuftigheten.

Denna den sorgligaste av böcker bör människan ej glömma att taga med sig till den yttersta domen. Hon skall däri kunna hänvisa på människans och mänsklighetens djupaste, ödesdigra hemlighet. Hon skall därigenom

kunna hänvisa på, att människans största skönhet och största renhet, kyskhet, naivitet, renhjärtenhet, mod och slutligen det största förstånd — att allt detta icke sällan (fastmer så ofta, tyvärr) förvandlas till intet, förgår utan gagn för mänskligheten och rentav förvandlas till begabbande av mänskligheten, endast därför att detbland alla dessa gåvor, som så ofta beskäras människorna, fattas blott den sista, nämligen snillet, förmågan att behärska och leda alla dessa ymniga gåvor på den rätta vägen av verksamhet till mänsklighetens väl, icke på en fantastisk och vanvettig. Men snillet kommer så sällan på folkens lott, att man får bevittna skådespelet av ödets elaka ironi, som ofta dömer de förnuftigaste människors och de mest lågande människovänners verksamhet till utvissling, åtlöje och stenkastning, endast därför att de i det ödesdigra ögonblicket icke förstått att genomskåda tingens verkliga mening och finna deras nya ord; detta skådespel av gagnlöst tillspillogivande av så många stora och förnuftiga krafter kan faktiskt bringa mången människovän till förtvivlan, väcka bittra tårar, icke löje, hos honom och för alltid genom tvivel förgifta hans hittills rena och troende hjärta.

För övrigt ville jag blott påpeka detta högst intressanta drag, som Cervantes bland hundratals andra djupa iakttagelser upptäckt och antytt i människohjärtat. Den mest fantastiska människa, som ända till vanvett tror på den mest fantastiska dröm, som man kan föreställa sig, råkar plötsligt i tvivel och villrådighet, som nästan kommer hans tro att vackla. Och det intressanta är vad som förmått honom att vackla: det är icke det befängda i hans egentliga vansinne, i tillvaron av riddare, som irra kring för mänsklighetens väl, eller i dessa trolska under, som förtäljas om dem i »sannfärdiga böcker», ty det är en privat omständighet av högst underordnad betydelse. Den fantastiska människan har plötsligt gripits av längtan efter realism! Det är icke uppenbarelsen av de förtrollade härarna som förvirrar honom — därom är intet tvivel — och huru skulle dessa stora och härliga riddare kunna framträda i all sin glans, om de ickehemsöktes av dessa prövningar och om det ej funnes avundsjuka jättar och elaka trollkarlar? Den kringirrande riddarens ideal är så stort, så skönt och gagneligt, och det tjusade den ädle Don Quijotes hjärta till den grad, att uppgivandet av tron på detta ideal skulle varit honom alldeles omöjligt och blivit liktydigt med förräderi mot hans ideal, plikt, kärleken till Dulcinea och till mänskligheten. När han avstod från denna tro, när han botat sig för sitt vanvett och blivit klokare efter återkomsten från sin andra resa, varunder han besegrats av den kloke och sunt tänkande barberaren CarascoDostojevskij tyckes förväxla barberaren Niklas med doktor Carasco i Cervantes' roman., förnekaren och satirikern, då dog han genast lugnt, med ett sorgset leende, tröstande den gråtande Sancho och älskande hela världen med den stora, starka kärlek, som var innesluten i hans heliga hjärta, men ändå inseende, att han icke hade något mer i världen att göra.

Nej, han förvirrades av den fullkomligt riktiga, så att säga matematiska föreställningen, att, huru stark riddaren än var och huru mycket han än svängde sitt svärd, skulle han dock icke kunna besegra en här av hundra tusen på ett par timmar, inte ens på en dag, och förgöra dem alla till sista man. Så står det emellertid skrivet i de sannfärdiga böckerna. Det skulle alltså vara en lögn; men om detta är lögn, så är allt lögn. Huru skall man då kunna rädda sanningen? Jo, då utfunderade han för att rädda sanningen en annan lögn, men två- och trefalt mer fantastisk än den första, grövre och befängdare, i det att han uppdiktade hundratusentals förtrollade människor med blötdjurskroppar, i vilka riddarens svärd kunde intränga tiofaldigt kraftigare och fortare än i vanliga människokroppar. Realismen var alltså tillfredsställd ochsanningen räddad. Han kunde nu utan tvivel tro på den första, egentliga fantasien, men endast tack vare den andra, vida orimligare, som hittats på just för att rädda realismen i den första.

Frågen er själva: har icke något liknande hänt er i livet kanske hundra gånger? Ni har förälskat er i någon dröm eller idé, i er egen tankegång och övertygelse, i något yttre faktum, som frapperat er, eller slutligen i en kvinna, som bedårat er. Ni strävar med alla edra själskrafter till föremålet för er kärlek. Men huru förblindad och bortkollrad ni än må vara — om det hos föremålet för er kärlek finns någon lögn, någon djävulsk anstiftan, något, som ni själv överdrivit och vanställt genom er lidelse, genom ert starka känsloutbrott, endast för att därav skapa er ett beläte och knäböja därför, skall ni säkerligen känna detta inom er i hemlighet; tvivlet skall tynga er, förbittra ert förstånd och hindra er att leva lugnt med er älsklingsdröm. Och skall ni inte erkänna, åtminstone för er själv: vad skall jag då kunna trösta mig med? Måste ni inte ta er tillflykt till en ny dröm, en ny fantasi, som

kanske är förfärligt grov, men på vilken ni med kärlek skall skynda att tro, endast därför att den har skingrat edert första tvivel?

II. Blötdjur som hållas för människor. Vilket är oss förmånligare: att man vet sanningen om oss eller icke?

I vår tid har nästan hela Europa blivit mer eller mindre förtjust i turkarna. Förut, för ännu blott ett år sedan, sökte man visserligen att hos turkarna hitta några storanationella idéer, men på samma gång insågo nästan alla, att de gjorde detta uteslutande av hat till Ryssland. I själva verket kunde de ej heller undgå att begripa, att Turkiet icke har eller kan hava kraft till en riktigt sund, nationell organism, om man eljest kan tala om en organism hos en så vacklande, smittad och rutten stat; ja, man begrep, att turkarna äro en asiatisk hord, icke ett verkligt rike. Men nu, alltsedan Turkiet har kommit i krig med Ryssland, stärkes efter hand mångenstädes i Europa på fullt allvar den övertygelsen, att denna nation icke blott är en organism, utan att den ock har en stor styrka, som i sin ordning förfogar över egenskapen av utveckling och vidare framåtskridande. Denna inbillning fängslar många europeiska hjärnor allt mer och mer, och slutligen har den även kommit till oss; här tala somliga om vissa oväntade nationella krafter, som plötsligt uppenbarat sig i Turkiet. I Europa har denna fantasi stärkts av hat till Ryssland, men hos oss av klenmod och en förfärlig brådska att draga pessimistiska slutsatser, något som alltid har varit en egenskap hos de intelligenta klasserna i vårt samhälle, så fort våra »motgångar» börjat någonstädes. I Europa hände detsamma som i Don Quijotes sjuka hjärna, men i motsatt riktning, ehuru saken är väsentligt densamma: Don Quijote uppdiktade människor med blötdjurskroppar för att rädda sanningen; men de andra hava av det äkta blötdjuret skapat en mänsklig organism för att rädda sin för dem så hugnesamma grundidé om Rysslands intighet och vanmakt och förlänat denna organism kött och blod, andlig kraft och hälsa.

Om Ryssland utsprida de mest bildade riken i Europa nu med lidelse rena absurditeter. Där kände man oss föga även förut, så att man måste förundra sig överatt så upplysta nationer så föga intresserade sig för att studera detta folk, som de hatade så mycket och som de alltid voro rädda för. Denna torftiga kännedom om oss samt en viss oförmåga hos Europa att förstå oss i många punkter — allt detta har i viss mån hittills varit oss rent av förmånligt, och därför skall det nu inte heller göra oss skada. Låt dem skrika om Rysslands »ömkliga svaghet som militärmakt», tvärt emot dussintals intyg av deras korrespondenter från själva slagfältet, vilka förundrat sig över den ryske soldatens och officerens stridsduglighet, ridderliga ståndaktighet och ypperliga disciplin! Må de betrakta de vanligaste, om ock betydliga felgreppen av den ryska staben såsom icke blott ohjälpliga, utan ock som konstanta, organiska brister hos vår nation och vår här (fastän de därvid glömma, huru ofta vi slagit dem under de två sista århundradena)! Må slutligen de allvarligaste av deras politiska blad förkunna för Europa som rama sanningen, att ett ofantligt folkuppror, lett av nihilisterna, utbrutit i Viborgska stadsdelen i Petersburg, eller att de ryska myndigheterna låtit hämta två regementen med bantåg från Dünaburg för att rädda Petersburg — allt slikt må de säga i sin blinda illvilja. Detta är, jag upprepar det, till och med fördelaktigt för oss, emedan de själva icke ha vetskap om vad de ställa till. De ville kantänka överallt väcka hat mot oss, såsom varande »farliga motståndare till deras civilisation», och därför framställa de oss i förfallet skick, i en både löjlig och neslig vanmakt såsom militärstat och statsorganism. Men den, som är svag och värdelös — hur kan han väcka farhågor och bilda en koalition mot sig? De behöva just göra sitt samhälle fientligt stämt mot oss. Men därigenom skada de blott sig själva och bringa oss fördel. Vi skola lugnt avbida slutet.Besinna blott, om de finge den fullständigaste och riktigaste kännedomen om det ryska folkets hela själs- och känslostyrka, dess orubbliga tro på rättfärdigheten i det stora värv, för vilket Gosudaren dragit sitt svärd, och på dess otvivelaktiga seger förr eller senare! Tänk, om man i Europa slutligen begrep, att detta krig i högsta grad är ett nationellt krig för Ryssland och att vårt folk ingalunda är en död, själlös massa, såsom de alltid inbillat sig, utan en mäktig, om sin styrka medveten organism, som oskiljaktigt i själ och hjärta är förenad med sin här såsom en människa — vilken ängslan och oro skulle detta icke väcka överallt! Detta skulle naturligtvis snarare bidraga till en effektiv och öppen allians av Europa mot oss än allt detta älskvärda förtal om vår vanmakt och vårt förfall. Nej, må de hellre

tro på det där upproret i Viborgska stadsdelen! Vi skola bara uppmuntra dem i denna tro.

Allt detta är i Europa begripligt, och man förstår också, varifrån det kommer. Men huru kan man hos oss bli tveksam och upprörd eller rentav tro på några nya, plötsligt upptäckta livskrafter hos den turkiska nationen? På vilket sätt har den uppenbarat denna kraft? Genom sin fanatism? Men fanatismen är ett lik och ingen levande kraft — detta har hundrafalt predikats av just de samma personer, som nu tro på turkarnas kraft. Man talar om turkarnas segrar. Men turkarna hava ett par gånger endast tillbakaslagit våra anfall, och deras segrar ha så till sägandes varit negativa, icke positiva. Vid Sevastopol tillbakaslogo vi en gång fransmännens och engelsmännens angrepp med förfärlig manspillan för dem, utan att Europa då skrek om vår seger. De två sista månaderna voro vi nu vida svagare än de turkiska krafterna, och varför begagnade de sig icke därav föratt tränga oss tillbaka på andra sidan Balkan och Donau? De, som äro övertygade om turkarnas kraft, hänvisa på deras gevär, som äro bättre än våra, och till och med på deras artilleri, som om det vore bättre än vårt. Men de vilja inte ta i betraktande, att vi i själva verket kämpa icke blott med turkarna, utan ock med europeiska stater, att många engelsmän tjäna som officerare i den turkiska hären, att turkarna beväpnats tack vare europeiska pengar, och att den europeiska diplomatien lagt hinder för vår väg genom att beröva oss hjälp av våra naturliga bundsförvanter och till och med förmena oss inmarschen i Turkiet.

Dessutom har Europa i sitt hat till oss otvivelaktigt underblåst turkarnas fanatism. I Europa avslöjades slutligen en sammansvärjning av hela väpnade band, utrustade med vapen och försedda med pengar för att oförmodat falla vår här i ryggen. Till råga på olyckan skaffade man turkarna ett lån, till förfång för den egna pungen, och detta orimliga lån kom till stånd uteslutande därför att man i Europa var så tjusad av drömmen, att turkarna inte var ett rike av blötdjur, utan faktiskt av samma kött och blod som de europeiska statsorganismerna. Och detta skedde, när blod av hela provinser i Turkiet flöt i strömmar och när man upptäckte en formlig komplott mellan Turkiets vänner i syfte att utrota bulgarerna till sista man. Under sin kamp med oss nära och underhålla turkarna sin här med så stora rekvisitioner av livsmedel, hästar och nötkreatur från bulgarerna, att den rikaste provinsen i Turkiet ovillkorligt måst bliva totalt ruinerad. Och åt dessa förhärjare och förödare av sitt eget land hava de upplysta engelsmännen lånat pengar och satt lit till deras ekonomiska soliditet! Nåväl, allt det där må vara begripligt ureuropeisk synpunkt. Men hur kan man hos oss tillerkänna turkarna någon kraft? Att grundligt ödelägga eget land och till roten tillintetgöra detta lands hela kristna befolkning — är detta verklig kraft? En sådan kraft skall icke förslå för dem ens till krigets slut. Den första vändning i händelsernas gång till vår fördel — och hela denna fantastiska byggnad av deras militära och nationella kraft skall ögonblickligt störta i grus och skingras som en spökbild, till och med deras fanatism, som ångan ur en öppnad ventil.

Några kloka huvuden förkunna nu den slaviska frågan både muntligt och i tryck: »Varifrån ha vi fått dessa slaver och alla dessa fantasier om slavernas förening, och vem har skaffat oss dessa slaver på halsen? Och varför? För eviga slitningar med Europa, för att evigt väcka dess misstänksamhet och hat emot oss. Förbannade vare dessa slavofiler!» Men de klokhuvuden, som skrika så, tyckas ha en alldeles falsk kännedom både om slaverna och om orientfrågan, och många ha ända till det sista ögonblicket icke ens intresserat sig därför. Det är dem i själva verket obekant, att den österländska frågan, som också innesluter den slaviska, alls icke har hittats på av slavofilerna och överhuvud icke alls uppfunnits av någon, utan självmant föddes för länge sedan — mycket tidigare än slavofilerna, tidigare än ni och vi och till och med före Peter den store och det ryska kejsardömet. Den föddes i och med den storryska stammens första konsolidering i ett enhetligt ryskt rike, d. v. s. med det moskovitiska tsardömet. Den österländska frågan är det moskovitiska tsardömets urgamla idé, som Peter den store i hög grad erkände, då han lämnade Moskva och tog den med sig till Petersburg. Peterinsåg i hög grad dess organiska samband med det ryska riket och den ryska själen.

Se där varför denna idé icke blott icke har dött i Petersburg, utan fastmer av Peters alla efterträdare erkänts som Rysslands bestämmelse! Se där varför vi icke kunna lämna den i sticket och svika den! Att övergiva den slaviska idén och lämna uppgiften i fråga om den österländska kristendomens öde (orientfrågans kärnpunkt) olöst vore liktydigt med att förstöra och krossa i spillror hela Ryssland, men i dess ställe hitta på något nytt, som alls icke vore Ryssland. Detta skulle vara — icke en revolution, utan helt enkelt ett förintande och därför något otänkbart,

ty man kan icke tillintetgöra en sådan helhet och pånyttföda den i en annan organism.

Denna idé kunna nu ej heller de blindaste av våra ryska européer undgå att se och erkänna, och till och med även börsjobbarna till sin egen skam. Börsjobbare kallar jag här principiellt överhuvud alla nuvarande ryssar, som, förutom sin penningpung, icke bry sig om något i Ryssland och därför uteslutande betrakta Ryssland från fickans synpunkt. De ropa nu i kör om marknadens flauhet, om börskris och rubelns kursfall. Men om dessa börsjobbare vore så framsynta, att de kunde blicka ut över sin trånga sfär, skulle de själva kunna gissa sig till att det skulle vara ännu sämre, om Ryssland ej hade börjat kriget med Turkiet. För att det skall kunna bliva »affärer» — även på börsen, är det nödvändigt, att nationen lever med däri, ty först därigenom får nationen verkligt liv och uppfyller sin bestämmelse i stället för att bli ett galvaniserat lik i händerna på judar och börsjobbare. Om vi icke hade börjat kriget efter alla dessa cyniska och kränkande utmaningar frånfiendernas sida och om vi icke hjälpt de utpinade martyrerna, hade vi måst förakta oss själva. Men självförakt är moraliskt förfall, och efter detta följer en cynism, som till och med med kan skada börsjobbarna. Nationerna leva genom sin stora känsla och genom sin stora, alla enande och allt upplysande tanke samt genom föreningen med folket, när folket ofrivilligt erkänner sina ledande män och inser, varur den nationella kraften härrör. Därigenom leva nationerna — icke genom börsspekulationer och bekymmer för kursfallet på rubeln. Ju rikare en nation är i andlig måtto, dess rikare blir hon ock materiellt.

Men för resten — vad tjänar det till att upprepa dessa gamla ord?... 159

Ett rent personligt ord om slaverna, vilket jag länge velat uttala.

(1877, nov.)

I förbigående vill jag säga ett personligt ord om slaverna och den slaviska frågan. Detta har jag velat redan länge. Just nu hava alla hos oss börjat tala om möjligheten av krig, d. v. s. om möjligheten att i någon mån lösa den slaviska frågan. Låt oss då ge vår fantasi fria tyglar och föreställom oss, att verket är fullbordat, och att slaverna genom Rysslands ihärdighet och blod redan blivit befriade — att nu icke tala om att det turkiska riket icke längre existerar och att Balkanhalvön lever sitt eget liv i frihet! Det är naturligtvis svårt att förutsäga, i vilken form denna slavernas frihet i förstone skall framträda i alla detaljer, d. v. s. huruvida det skall bliva något slags federation mellan de små, befriade stammarna (vilket dock ännu en lång tid framåt är föga troligt), eller om de lösryckta landsändarna skola bilda självständiga stater med erkända regenter från olika suveräna hus. Skall Serbien utvidga sina gränser, eller skall Österrike förhindra detta? I vilket omfång skall Bulgarien uppstå, huru skall det gå med Bosnien och Hertsegovina, och i vilket förhållande skola de befriade slaviska folken komma till rumänerna och grekerna i Konstantinopel eller Atén? Skola slutligen dessa länderoch jordbitar bliva fullt oavhängiga eller ställas under skydd och uppsikt av »den europeiska konserten», till vilken även Ryssland hör (fast jag tror, att dessa småfolk säkerligen skola undanbedja sig den där konserten, även med Rysslands medverkan)?

Allt detta är omöjligt att på förhand avgöra i alla detaljer, och jag tilltror mig ej att lösa knuten. Men redan nu torde man kunna betrakta två saker som vissa: 1) förr eller senare skola alla slaviska stammar på Balkanhalvön befria sig från turkarnas ok och leva ett nytt, fritt, kanske oavhängigt liv; 2) skola — — — men just om den saken har jag redan länge velat säga, vad jag nu har på hjärtat.

Det andra består nämligen däri, att enligt min orubbliga övertygelse Ryssland aldrig har haft och aldrig skall få sådana avundsmän, belackare och till och med uppenbara fiender som i alla dessa slaviska stammar, så fort som Ryssland befriat dem och Europa går in på att erkänna dem som fria. Man må därför inte inbilla sig och skrika om mig, att jag överdriver och hatar slaverna. Tvärtom, jag älskar slaverna mycket, och jag ämnar inte försvara mig, därför att jag vet, att det skall gå så, som jag säger; detta beror icke på något lågt, oädelt karaktärsdrag hos slaverna, utan helt enkelt därpå att sådana saker icke kunna försiggå annorlunda i världen. Jag vill icke längre uppehålla mig vid detta ämne, men jag vet, att man icke får fordra tacksamhet av slaverna, och det måste vi vara beredda på. De skola efter befrielsen börja sitt nya liv med att av Europa, t. ex. av England och Tyskland, utverka skydd och garanti för sin frihet, och ehuru även Ryssland är med i den europeiska konserten, skola de göra detta

just för att skydda sig mot Ryssland. De skola ovillkorligen börja med attsinsemellan, om också ej direkt öppet, övertyga varandra om, att de icke äro skyldiga Ryssland den minsta tacksamhet, utan tvärtom att de vid fredsslutet frälsat sig från Rysslands maktlystnad genom de europeiska staternas inblandning, varförutan Ryssland, efter att hava ryckt dem från turkarna, skulle ha slukat dem för att »utvidga sina egna gränser och grunda ett stort all-slaviskt kejsardöme genom att låta slaverna undertryckas av den vinningslystna, sluga, barbariska storryska stammen.» Ännu länge, länge skola de icke vara i stånd att erkänna Rysslands oegennytta och dess stora, heliga, i världen hittills okända uppgift att lyfta fanan för en av de största idéer, genom vilka människan lever och utan vilka mänskligheten skulle förstelna, bliva krympling och tvina bort i vanmakt och rötsår. Huru uppfatta slaverna nu detta ryska krig av det ryska folket med dess tsar i spetsen, företaget mot odjur för olyckliga nationaliteters befrielse? För ögonblicket behöva slaverna oss, men när de blivit befriade och byggt upp något eget, skola de då erkänna, att detta krig var en stor bragd, företaget för att befria dem?

Nej, de skola tvärtom påstå som en politisk och vetenskaplig sanning, att om Ryssland icke hade existerat under dessa hundra år, skulle de länge sedan förstått att befria sig från turkarna vare sig genom egen tapperhet eller med hjälp av Europa, som i sin ordning, om Ryssland icke hade funnits till, icke blott icke skulle ha haft något emot deras befrielse, utan ock själv befriat dem. Denna sluga teori finnes säkerligen hos dem redan nu och skall längre fram otvivelaktigt utveckla sig till ett vetenskapligt och politiskt axiom. Ja, de skola tala med större aktning om turkarna än om Ryssland. Kanske skola de ännu ett århundrade och ännu längre varaoroliga och rädda för Rysslands maktlystnad; de skola fjäska för de europeiska makterna, bakdanta Ryssland och intrigera mot vårt land.

Jag talar nu icke om enskilda personer, ty naturligtvis finns det de, som insett, inse och alltid skola inse, vad Ryssland betyder för dem. De fatta det stora och heliga i Rysslands sak och i den ryska idén, vars fana det har lyftat för mänskligheten. Men dessa människor äro, åtminstone i början, så fåtaliga, att de blott åsamka sig hånlöje, hat och kanske politisk förföljelse. Särskilt angenämt skall det bliva för de befriade slaverna att förkunna och utbasunera för hela världen, att de äro bildade stammar, mäktiga av den högsta europeiska kultur, varemot Ryssland är ett barbariskt land, den mörka kolossen i norden, en förtryckare och fiende till den europeiska civilisationen, och inte ens av rent slaviskt blod. De skola kantänka från första början skaffa sig en konstitutionell författning, parlament, ansvariga ministrar, talare och debatter, vilket allt skall fägna och tjusa dem utomordentligt. De skola med hänförelse läsa i Paris- och Londontidningarna telegram, som förkunna för all världen, att ministären äntligen störtats i Bulgarien efter en långvarig parlamentarisk kamp och ersatts av en ny, med liberal majoritet, samt att en viss Ivan TjiftlikEtt av Dostojevskij hittat turkiskt ord, som betyder: hemman, jordgods. omsider gått in på att övertaga ministerpresidentens portfölj.

Ryssland måste allvarligt göra sig berett på att alla dessa befriade slaver med hänförelse skola kasta sig i armarna på Europa, med förlust av sin egen personlighet smittas av Europas politiska och sociala former och sålunda nödgas genomleva en lång period av »europeism», innan de ernå åtminstone något av sin slaviskabetydelse och bestämmelse i mänskligheten. Sinsemellan skola dessa småstater ständigt kivas, ständigt vara hätska och intrigera mot varandra. Naturligtvis skola de i ett ögonblick av allvarsam nöd ovillkorligen vända sig till Ryssland för att få hjälp. Huru mycket de än må bråka och baktala oss inför Europa, som de kokettera för och övertyga om sin kärlek, skola de dock instinktivt (i olyckans stund, om ej förr) känna, att Europa är deras naturliga fiende och förblir det, och att, om de existera i världen, detta blott kommer sig av den stora magneten Ryssland, som omotståndligt drager dem alla till sig och därigenom bevarar deras integritet och enhet.

Det skall ock komma ögonblick, då de skola bliva i i stånd att nästan medvetet tillstå, att, om icke Ryssland funnes såsom den stora österländska medelpunkten och dragningskraften, deras enhet tvärt skulle krossas och och skingras i trasor, så att till och med deras nationalitet försvunne i den europeiska oceanen som några vattendroppar i havet. Ryssland skall ännu länge hava omsorgen och bekymret att förlika dem, bringa dem till förnuft och kanske till och med nödgas draga sitt svärd för deras skull. Då uppstår naturligtvis frågan: varuti består fördelen för Ryssland, varför har Ryssland slagits för deras skull i hundra år med offer av blod, pengar och krafter? Är det månne bara för att skörda en smula löjligt hat och otack? Ryssland skall naturligtvis alltid inse, att

det är den slaviska enhetens centrum och att slaverna leva ett fritt nationellt liv, blott därför att Ryssland velat och vill det samt ensamt kunnat skapa och fullborda detta. Men vilken fördel skall Ryssland få av detta medvetande, utom mödor, förargelser och bekymmer?Detta svar är nu svårt att lämna och kan icke vara klart.

För det första skall Ryssland, såsom oss allom bekant, aldrig komma på den tanken att utvidga sitt område på slavernas bekostnad, förena dem politiskt med sig eller göra guvernement av deras länder o. s. v. Alla slaver misstänka Europa för detta strävande även nu, liksom hela Europa, och de skola göra det ännu ett sekel framåt. Men Gud bevare Ryssland för slika strävanden, ty ju mer det visar den fullständigaste politiska oegennytta i fråga om slaverna, dess säkrare skall det sedermera, om hundra år, ernå den slaviska föreningen runt omkring sig. Om Ryssland däremot redan från början kan skaffa slaverna så stor politisk frihet som möjligt och avhåller sig från allt slags förmynderskap, men låter dem veta, att det alltid drager svärdet för dem, som förgripa sig på deras frihet och nationalitet, skall det därigenom befria sig själv från de rysliga bekymren och besvären att med maktspråk upprätthålla detta förmynderskap och sitt politiska inflytande över slaverna, vilket naturligtvis är förhatligt för dem och misstänkt i Europas ögon. Genom att visa en obegränsad oegennytta skall Ryssland segra och slutligen draga slaverna till sig. I början skola de i nödens stund taga sin tillflykt till Europa, men sedan frivilligt vända om till Ryssland och smyga sig till dess sida med full, barnslig tillförsikt som fågelungar till nästet.

Naturligtvis finns det redan nu diverse lärda och poetiska meningar därom i många ryska kretsar. Dessa ryssar vänta, att de till nytt liv återuppståndna folken skola börja med att sluta sig till Ryssland som till en moder och att de inom kort skola införa många nya, okända element i det ryska livet, utvidga Rysslandsslaviska väsen, inverka på Rysslands språk, litteratur och diktning, rikta det i andlig måtto och öppna nya synvidder. Jag tillstår, att detta alltid har förefallit mig endast som konstruerade överdrifter; visserligen skall något dylikt utan tvivel yppa sig, men i allt fall ej förrän om hundra år, och Ryssland skall kanske under tiden icke hämta någonting från slaverna, vare sig av deras idéer eller litteratur, och för att undervisa oss äro de ännu för minderåriga. Ett helt århundrade skall Ryssland kanske ännu ha att kämpa med slavernas inskränkthet och egensinne, med deras dåliga vanor, med deras uppenbara förräderi mot den slaviska saken för de europeiska former av politisk och social organisation, som de nu kasta sig på så begärligt.

Efter lösningen av den slaviska frågan förestår för Ryssland uppenbart lösandet av det österländska problemet. De nuvarande slaverna skola ännu icke på länge fatta, vad orientfrågan innebär, lika litet som idén om den slaviska föreningen i brödraskap och sämja. Att oupphörligt söka förklara detta i handling och genom stort föredöme skall hädanefter alltid vara Rysslands uppgift. De skola kanske säga: »Vad tjänar allt detta till, och varför tar Ryssland på sig ett sådant värv?» Jo, för att leva ett stort, högre liv, upplysa världen med en stor, oegennyttig och ren idé, skapa och förkroppsliga en stor, mäktig organism av förenade brödrastammar — icke genom politiskt våld eller svärd, utan genom övertygelse, gott föredöme, kärlek och ljus och att slutligen draga alla dessa små krafter till sig och bibringa dem medvetande av Rysslands moderliga bestämmelse — se där Rysslands mål, även dess fördel, om man så vill!

Om nationerna icke leva för högre syften genom atttjäna mänskligheten, utan endast för sina egna »intressen», skola de otvivelaktigt förstelna, försvagas och dö ut. Men högre syften finns det icke än de, som Ryssland nu har ställt för sig, i det att det oegennyttigt tjänar slaverna, utan att fordra tacksamhet av dem, och söker sedligt (icke blott politiskt) förena dem till ett stort helt. Då först skall hela den slaviska världen säga mänskligheten sitt nya, läkande ord. Något högre än dessa idéer kan det ej finnas i världen. Och för Ryssland kan det ej finnas något »fördelaktigare» än att uppställa dessa syften, klargöra dem mer och mer för sig och lyfta sig andligt mer och mer i detta eviga och hjältemodiga arbete för mänskligheten.

Om det nuvarande kriget avlöper lyckligt, skall Ryssland utan tvivel ingå i ett nytt, högre skede av sin tillvaro. Konstantinopel måste förr eller senare bliva vårt.

(1877, mars)

Redan förut har jag yttrat, att Konstantinopel förr eller senare måste bliva vårt. Då (sommaren 1876) var det en

glödande och härlig tid: Hela Ryssland reste sig både med sin ande och sitt hjärta, och folket gick »frivilligt» att tjäna Kristus och den rättrogna läran mot de otrogna, för våra bröder, för de genom trosbekännelse och blodsband med oss förenade slaverna. Då kallade jag min artikel »en utopistisk uppfattning av historien», men jag trodde själv fast på mina ord och betraktade dem ej som utopier, och nu är jag redo att bokstavligt bekräfta detta. Se här vad jag då skrev om Konstantinopel:

»Ja, Gyllene Hornet och Konstantinopel — allt detta skall bliva vårt. Och detta skall komma av sig själv, för det första därför att tiden nu är inne, och även om den dagen ännu icke har randats, så är den dock i själva verket nära — härpå peka alla tecken. Detta är en naturlig utgång, så att säga själva naturens ord. Om det inte har skett tidigare, så kommer det sig blott därav, att tiden ännu ej var mogen.»

Jag förklarade då vidare min tanke, varför tiden ännu icke var mogen och inte heller kunde mogna i förtid. Om det då — skrev jag — hade fallit Peter den store inatt i stället för grundandet av Petersburg söka taga Konstantinopel, synes det mig, att han vid närmare eftersinnande då skulle ha låtit denna tanke fara, även om han hade haft så stora krafter, att han kunnat krossa sultanen, därför att saken då var otidsenlig och skulle kunnat vålla Rysslands fördärv.

När vi i det finska PetersburgFrån sin äktryska ståndpunkt kallar Dostojevskij den ryska huvudstaden »finsk» (tjuchonsk) på grund av dess oryska, med finsk nationalitet starkt uppblandade befolkning i omnejden. icke kunnat undgå inflytandet av de tyska grannarna, som visserligen voro oss till gagn, men å andra sidan högeligen paralyserade den ryska utvecklingen, innan dess riktiga väg uppenbarade sig, huru skulle vi då i det ofantliga, säregna Konstantinopel med dess lämningar av en gammal mäktig civilisation kunnat undgå inflytandet av grekerna, ett folk ojämförligt mer slipat än de grova tyskarna, ett folk som har ojämförligt fler beröringspunkter med oss än de oss alldeles olika tyskarna, ett talrikt och hovmannamässigt folk, som genast skulle ha omringat tronen och inhämtat lärdom och bildning förr än ryssarna och som skulle ha tjusat Peter genom att ta honom på hans svaga sidor, genom sin lärdom och sin sjöfart, liksom ock fallet skulle ha blivit med hans närmaste efterträdare! Korteligen, de skulle ha behärskat Ryssland politiskt och ofördröjligen degraderat Ryssland på någon ny asiatisk väg, till någon ny isolering, och det skulle det dåtida Ryssland naturligtvis icke hava uthärdat. Dess ryska kraft och nationalitet skulle ha hejdats i sitt lopp. Den kraftige storryssen skulle ha förblivit isolerad i sitt mörka, snöhöljda norden och icke längre tjänat som material för ett pånyttfött TsargradDet slaviska namnet på Konstantinopel, Kejsarstaden., ja till slut kanske icke ansett det nödigt att följa det i spåren. Sydryssland skulle helt171

och hållet ha råkat inom grekernas maktsfär. Kanske skulle rent av själva ortodoxien hava splittrats i två världar: det pånyttfödda Tsargrads och den gamla ryska. Korteligen, saken var i högsta grad otidsenlig. Nu är det dock helt annorlunda.

Nu skulle Ryssland redan kunna taga Konstantinopel i besittning utan att flytta sin huvudstad dit, något som det då under Peter och ännu länge efter honom icke kunnat underlåta. Nu skulle Konstantinopel kunna vara vårt, utan att vara Rysslands huvudstad eller den slaviska världens, såsom några inbilla sig. Den slaviska världen utan Ryssland faller där i sär under kampen med grekerna, även om den av sina delar skulle kunna bilda något politiskt helt. Att låta Konstantinopel ärvas ensamt av grekerna är nu alldeles omöjligt, ty man kan icke utlämna åt dem en så viktig punkt på jordklotet.

Men i vilket namn, under åberopande av vilken moralisk rätt skulle Ryssland kunna kräva Konstantinopel? Med stöd av vilka högre syften kunde det kräva det av Europa? Jo, just såsom ledare för ortodoxien, såsom dess beskärmare och skyddare har Ryssland den uppgift, som blev det förelagd redan från Ivan III, vilken upptog även den tsargradska tvåhövdade örnen över sitt gamla vapenmärke, men som framträdde otvivelaktigt först efter Peter den store, när Ryssland kände inom sig kraften att fylla sin bestämmelse och faktiskt redan blivit den enda verkliga beskyddaren av ortodoxien och av de folk, som bekände den. Se där orsaken, se där rättigheten att äga det gamla Tsargrad, och detta vore varken obegripligt eller sårande för de om sin självständighet svartsjuka slaverna eller till och med grekerna. Härigenom skulle också den verkliga beskaffenheten av dessa politiska

förhållanden uppenbara sig,172

vilka även måste framträda i Rysslands ställning till alla övriga ortodoxa nationaliteter — slaver eller greker, lika gott! Ryssland är deras beskyddare och kanske även ledare, men ej behärskare; deras moder, icke deras husmor. Och även om det en gång bleve deras härskarinna, så skulle det ske blott med deras eget samtycke och med bevarande av allt, varmed de hava fastställt sin oavhängighet och sin personlighet.

Alla dessa betraktelser förekommo mig i fjol icke såsom krävande ett ofördröjt uppfyllande, utan blott som önskemål, vilkas realiserande otvivelaktigt skulle ske, när den historiska tidpunkten var inne och den frist utlupen, vars längd omöjligt kunde med visshet förutsägas, men i alla fall anas. Sedan dess ha nio månader förflutit. Om dessa nio månader ämnar jag ej nu erinra; er allom är denna jublande tid bekant, full av förhoppningar i början, men sedan så sällsam, orolig och hittills så resultatlös, att endast Gud vet — om jag så får uttrycka mig — hur frågan skall lösas: om vi skola blotta svärdet, eller om saken ännu skall förhalas i det oändliga genom någon kompromiss. Men hur det än kommer att gå, vill jag nu i det rätta ögonblicket till-lägga några kompletterande och förklarande ord till mina föregående fantasier om Tsargrads öde. Hur det än kommer att gå — vare sig det blir fred eller nya eftergifter från Rysslands sida — förr eller senare skall dock Tsargrad bliva vårt. Se där vad jag nu åter vill bekräfta, men nu från en ny synpunkt.

Ja, det måste bliva vårt icke blott med hänsyn till dess berömda hamn och sundet, »världens medelpunkt» och »jordens navle»; icke med hänsyn till den nyligen erkända nödvändigheten för en så väldig jätte som Ryssland att slutligen gå ut ur sitt stängda rum, där173

jätten redan skjutit upp till taket, ut i fria luften för att inandas havens och oceanernas friska luft. Jag vill fästa uppmärksamheten endast på en synpunkt av allra största betydelse, enligt vilken Konstantinopel icke kan undgå Ryssland. Denna synpunkt har jag nu företrädesvis för ögonen, därför att ingen synes mig hava tagit den i beräkningen eller åtminstone länge sedan glömt att räkna med den, och dock är den med förlov en av de viktigaste. 174

Det ryska folket är moget för en sund uppfattning av den österländska frågan från sin synpunkt.

(1877, mara.)

Del kan förefalla som ett tal i fåvitsko, men turkarnas fyrahundraåriga ok i östern har å ena sidan till oeh med varit gagneligt för kristendomen och ortodoxien — naturligtvis i negativ mening, men i alla fall befrämjande dess stärkande och framför allt dess enande och förening, alldeles som det tatariska herradömet en gång tjänade till att befästa Kyrkan hos oss i Ryssland. Orientens förtryckta och utpinade kristna befolkning såg i Kristus och i tron på honom sin enda tröst samt i Kyrkan den enda och sista kvarlevan av sin nationella personlighet och säregenhet. Det var den enda förhoppning, som återstod, den sista plankan av det sönderslagna fartyget, ty Kyrkan bevarade i alla fall dessa folk som nationalitet, och tron på Kristus hindrade dem, åtminstone en del av dem, att sammansmälta till ett med segrarna och glömma sin härkomst, sin forna historia. Allt detta kände och begrepo klart själva de underkuvade folken och slöto sig därför så mycket trängre tillsammans kring korset.

Å andra sidan, alltifrån Konstantinopels erövring (av turkarna), har hela den ofantliga kristna östern ofri-ofrivilligt och med ens riktat sin bönfallande blick på det avlägsna Ryssland, som då nyss hade sluppit från sin tatariska träldom, och så att säga förutsagt dess kommande makt, sitt framtida enande frälsningscentrum. Ryssland antog ofördröjt och utan tvekan österns fana och placerade Tsargrads tvåhövdade örn över sitt gamla vapen och övertog därigenom så att säga förpliktelsen inför hela den ortodoxa världen att bevara den och alla dess trosbekännare från slutlig undergång. Samtidigt bekräftade ock hela det ryska folket Rysslands och sin Tsars nya bestämmelse i hela den österländska världens kommande öden. Från denna tid fastställde folket fast och oföränderligt den viktiga, älskade titeln Tsar, och genom att kalla honom Pravoslavnyj»Rättrogen», ortodox. eller Tsar Pravoslavnyj erkände det i denna benämning ock hans bestämmelse som skyddare och enare och — om Gud så bjuder — även som Befriare av Ortodoxien och hela Kristenhetens bekännare från musulmanskt barbari och västerländskt kätteri.

För två århundraden sedan, särskilt från Peter den stores tid, började de österländska folkens tro och förhoppningar bliva förverkligade, ty Rysslands svärd har redan några gånger glänst i östern till dess värn. Självklart är ock, att även österns folk icke kunde låta bli att i Rysslands tsar se icke blott Befriaren, utan ock sin egen kommande tsar. Men under de två sista århundradena röjde sig även hos dem europeisk upplysning, europeiskt inflytande. De högre, upplysta folkklasserna, den s. k. intelligensen, såväl hos oss som i östern, blevo efterhand allt likgiltigare för ortodoxiens idé, började rent av förneka, att det i denna idé låg någon föryngring eller uppståndelse till ett nytt, stort176

liv vare sig för östern eller för Ryssland. I Ryssland till exempel upphörde man inom den övervägande delen av dess bildade samhällslager och vande sig så att säga av med att i denna idé se Rysslands huvudsakliga bestämmelse och underpanten för dess kommande livskraft; tvärtom trodde man sig finna detta i nya teorier. I kyrkan sågo många med västerländska ögon blott en död formalism, en säregen ceremoni och från slutet av det förra (XVIII) århundradet till och med något fördomsfullt och skenheligt; anden, idén, den levande kraften voro glömda. Nu framträdde ekonomiska idéer av västerländsk karaktär, nya politiska teorier, en ny moral, som strävade att korrigera den forna och som ställde sig på en högre nivå. Slutligen uppträdde också vetenskapen, som ej heller kunde undgå att införa otro i de forna idéerna... Hos österns folk vaknade även nationella idéer; plötsligt röjde sig fruktan att råka under Rysslands ok, sedan man blivit fri från det turkiska.

Men hos vårt enkla, många millioner räknande ryska folk och hos dess tsarer dog aldrig idén om österns och deri kristna kyrkans befrielse. Den rörelse, som i fjol grep det ryska folket, visade, att detta folk icke hade glömt något av sin gamla tro och sina förhoppningar och gjorde en mycket stor del av vår s. k. »intelligens» så häpen, att den rent av icke kunde tro på denna rörelse, förhöll sig skeptiskt och gäckande gent emot den och sökte övertyga både andra och sig själva om, att denna rörelse var påhittad eller förfalskad av ovederhäftigt folk, som ville hålla sig framme. Vem kunde i själva verket i vår tid och i våra bildade kretsar — förutom den lilla del, som skiljde sig från den stora mängden — medgiva, att vårt folk var i stånd att medvetet fatta sin politiska, sociala och sedliga bestämmelse? Huru kundeman medgiva, att denna råa, »svarta» massa, som nyligen blivit kvitt livegenskapen och nu berusade sig av brännvin, skulle veta och vara övertygad om att dess bestämmelse var att tjäna Kristus och dess tsarers att bevara den kristna tron och befria ortodoxien. »Må denna massa alltid kalla sig endast kristligEn oöversättlig ordlek. Krestianin, bonde, kommer av krest, det kristna korset., men hon har ändå intet begrepp om religionen eller om Kristus och känner inte ens de vanligaste bönerna.»

Så säger man vanligen om vårt folk. Och vem, tror ni? Ni tror kanske, det är en tysk pastor, som hos oss bearbetar stundisterna, eller någon tysk resande, en korrespondent till en politisk tidning eller någon bildad, förnämligare jude av dem, som icke tro på Gud och som nu med ens förökat sig så starkt hos oss, eller slutligen någon av de ryssar, som flyttat till utlandet och föreställa sig Ryssland och dess folk endast i skepnad av en full käring med stopet i handenOcksså en anspelning på ett ställe i Turgenevs romaner (»Obruten mark»).? Nej, så tänker den stora delen av vårt ryska samhälle, därtill den bästa, och de ana icke, att om detta folk också icke kan böner utantill, ha dock kristendomens väsen, ande och sanning bevarats och stärkts hos dem så som kanske hos intet annat folk i världen, trots dess fel. En ateist eller i religiösa ting likgiltig rysk europé förstår för resten ej tron annorlunda än i skepnad av formalism och skenhelighet. Hos folket se de intet, som liknar skenhelighet, och därav draga de den slutsatsen, att folket icke har något förstående i trossaker, att det tillber en träbit, när så behövs, och att dess ande i själva verket är likgiltig och dödad av formalistik. De ha alls icke märkt kristendomens ande hos folket, detta kanhända därför att desjälva länge sedan hava förlorat denna ande och icke längre veta, var den dväljes och rör sig.

Men detta vårt »liderliga» och mörka folk älskar dock de ödmjuke och enfaldige; i alla sina traditioner och sägner bevarar det tron, att den svage och förnedrade, den som lider orättfärdigt och utan förskyllan för Kristi skull, skall bliva upphöjd över de berömda och starka, när på den yttersta dagen Guds domar skola ljuda. Vårt folk älskar ock att förtälja sin store, kyske och ödmjuke kristne bogatyr Ilja Muromets' frejdade och storslagna liv — han som kämpade för sanningen, befriade de arma och svaga, han den ödmjuke, som aldrig förhävde sig, den trogne och renhjärtade. Om vårt folk älskar en sådan bogatyr, skulle det då icke tro även på seger för dessa nu

förnedrade folk, våra bröder i östern? Vårt folk ärar minnet av sina stora och ödmjuka eremiter och stridsmän, tycker om att för sina barn förtälja de stora kristna martyrernas historia. Dessa historier känner det och har lärt dem utantill; jag hörde dem själv först av folket, som förtalde dem med förstående och djup andakt, och de ha stannat kvar i mitt hjärta. Dessutom alstrar folket årligen stora, ångerfulla likar till »Vlas»En rysk bondtyp i Nekrasovs diktning., vilka gå omkring medlidsamt och utdela all sin egendom för sanningens, mödans och armodets ödmjuka och stora bragd.

Om det ryska folket mer härnäst. En gång skall det dock komma därhän, att man börjar förstå det eller åtminstone riktar sin uppmärksamhet därpå. Man skall förstå, att det ändå har något att betyda. Man skall slutligen förstå — och det är det viktigaste — att mer än en gång, till och med i viktiga moment av Rysslands historia, folket har varit en icke oväsentlig faktor, attRyssland är folkligt och icke något Österrike, att i varje märkligt ögonblick av vårt historiska liv frågan alltid har blivit löst i den folkliga andan och uppfattningen av folkets tsarer i högre förbindelse med folket. Denna utomordentligt viktiga historiska omständighet lämnas hos oss vanligtvis utan uppmärksamhet av vår »intelligens» och blir alltid plötsligt ihågkommen, först när en historisk katastrof utbryter. Men jag har avvikit från mitt ämne och skulle ju tala om Konstantinopel...

Tidsenliga tankar.

(1877, mars.)

Den österländska kyrkan, dess företrädare och den ekumeniske patriarken hava under dessa fyra århundraden av deras kyrkas förtryck levt fredligt med Ryssland och sinsemellan i fråga om trosangelägenheter, d. v. s. större oroligheter, kätteri och söndringar hava icke förekommit ända fram till detta århundrade. Men i nuvarande sekel och särskilt under det sista årtiondet efter Krimkriget började hos dem sprida sig en unken stank av ett förruttnande lik: Förkänslan av den »sjuke mannens» död och upplösning och undergången av hans herravälde blev det huvudsakliga intrycket. Naturligtvis kan endast Ryssland definitivt befria dessa folk — detta Ryssland, som även nu, i detta ögonblick av allmänt diskuterande om Orienten, för deras talan i Furopa, under det att den upplysta europeiska världens alla övriga folk och riken kantänka skulle vara glada, om alla dessa förtryckta folk i Orienten överhuvud alls icke funnes till.

Nästan hela den bildade delen av den österländska rajan * anropar visserligen Ryssland om hjälp, men är tyvärr kanske lika rädd för ryssarna som för turkarna. »Om Ryssland också befriar oss från turkarna, skall det

* Turkiskt ord, fänad, äldre beteckning för Turkiets kristna undersåtar.

dock sluka oss, liksom 'den sjuke mannen' gjort, och icke låta våra nationaliteter utveckla sig» — se där deras fixa idé, som förgiftar alla deras förhoppningar! Till råga på olyckan blossar deras inbördes nationella rivalitet upp allt starkare, och den första strålen av upplysning har knappt börjat lysa för dem. Den grekisk-bulgariska kyrkokonflikten var naturligtvis just en nationell kamp och innebär ett slags varsel för framtiden. När den ekumeniske patriarken klandrade bulgarernas ohörsamhet och uteslöt dem och den av dem egenmäktigt valde exarchen * ur kyrkan, fastställde han, att man i tros-angelägenheter icke fick offra kyrkans statuter och den kyrkliga lydaktigheten för någon »ny, fördärvlig nationalitetsprincip». Men då han i egenskap av grek uttalade denna exkommunikation mot bulgarerna, tjänade han utan tvivel samma nationalitetsprincip, men endast till förmån för grekerna mot slaverna.

Korteligen, om man med sannolikhet kan förutsäga, att »den sjuke mannen» måste dö, skola hos alla dessa folk oroligheter och söndringar uppstå vid första fall av kyrklig karaktär, och dessa skola medföra otvivelaktig skada till och med för Ryssland; de skola göra det, även i det fall att Ryssland hölle sig på avstånd eller genom omständigheterna uteslötes från delaktighet vid lösningen av orientfrågan. Icke nog med det — dessa oroligheter skulle kunna återverka ännu tyngre på Ryssland, om det avhölle sig från aktivt och ledande deltagande i Orientens öden. Men nu skrika alla på en gång (icke blott i Europa, utan även många högre politiska snillen hos oss), att Turkiet har råkat avsomna och att Konstantinopel måste pånyttfödas endast som »internationell» stad, d.

v. s. som en central, gemensam fri-

* 1870, då Bulgarien fick kyrklig självstyrelse genom exarchatet.182

stad, för att det ej skall uppstå tvister för dess skull. Ingen felaktigare tanke kunde påhittas.

För det första redan därför att man ej kan låta en så härlig punkt på jordklotet bliva internationell, d. v. s. ingens tillhörighet; engelsmännen skulle då ovillkorligen genast infinna sig där med sin flotta i egenskap av vänner och skydda och värna denna »internationalitet» för att i själva verket behärska Konstantinopel för egen räkning. Men om de en gång fått fast fot där, är det svårt att köra bort dem, ty det är en seg nation. Och inte nog med det — Tsargrads greker, slaver och musul-maner skulle själva kalla på dem, hålla fast dem ined händerna och icke släppa dem från sig — allt bara för Rysslands skull: »Försvara oss mot Ryssland, mot vår befriare!» Väl för dem, om de icke såge och märkte, vad engelsmännen och överhuvud hela Europa äro för dem! Åjo, även de veta n u bättre än alla andra, att engelsmännen (liksom Europa utom Ryssland) ej bekymra sig det minsta om deras lycka, d. v. s. hela den kristna rajans lycka. Hela denna raja vet mycket väl, att om det vore möjligt att upprepa de bulgariska massakrerna från sommaren 1876 (vilket tyckes vara mycket möjligt) i all ohörbar stillhet, skulle engelsmännen vara de första i Europa att önska, att dessa massmord upprepades ett dussin gånger — ingalunda av blodtörst, ty där äro folken ju så humana och upplysta! — utan därför att sådana upprepade mord skulle totalt utrota rajan, så att ingen längre på Balkanhalvön kunde göra uppror mot turkarna. Häri ligger just kärnpunkten: endast de såta turkarna skulle vara kvar, de turkiska statspapperen skulle med ett slag stiga på alla europeiska börser och ryssarna med sin »ärelystnad och sina erövringsplaner» måste packa sig i väg till sitt land igen183

av brist på möjlighet att försvara någon. Rajan vet alltför väl, att den nu ej kan vänta sig andra känslor av Europa.

Men helt annorlunda skulle saken med ens ställa sig, om »den sjuke mannen» slutligen avled, antingen självmant eller genom Rysslands svärd. Då skulle hela Europa upptändas av den ömmaste kärlek till de uppståndna folken och genast rusa för att »rädda dem från Ryssland». Man kan taga för givet, att Europa först skulle införa den »internationella» idén i deras nya statsskick. Europa förstår, att över »den sjuke mannens» lik oroligheter, kiv och rivalitet skulle utbryta hos de befriade folken, och detta skulle komma Europa till pass; det bleve en förevändning till inblandning, en förevändning att reta upp dem mot Ryssland, som säkerligen icke har lust att låta dem kivas om arvet efter den sjuke mannen. Och intet förtal kan tänkas, som Europa icke skulle sätta i gång mot oss. »För ryssarnas skull ha vi icke hjälpt er mot turkarna,» skulle engelsmännen då säga. O ve, österns folk förstå mycket väl även nu, att England aldrig skall taga del i deras befrielse och aldrig giva sitt samtycke därtill, om det anses nödigt, därför att det hatar dessa kristna för deras andliga samband med Ryssland. För England är det nödvändigt, att de österländska kristna förtörnas på oss med samma starka hat, som det hyser till oss. Detta veta de och lägga tills vidare på minnet, vad de redan hava skrivit upp på Rysslands kommande konto. Men vi inbilla oss, att de avguda oss!

I den där internationella staden skola, trots engelsmännens skydd, grekerna i alla fall vara herrar — stadens urgamla herrar. Man måste betänka, att grekerna betrakta slaverna med ännu större förakt än tyskarna. Men emedan slaverna också skola bliva farliga för grekerna,184

skall detta förakt förvandlas till förbittring. Att kämpa inbördes och förklara varandra krig skola de naturligtvis icke mäkta, därför att deras beskyddare icke skola tillåta dem det, åtminstone icke krig på fullt allvar. Men just på grund av omöjligheten till öppen, blodig fejd skola diverse andra misshälligheter uppstå och framför allt få karaktären av kyrklig söndring. Därmed skall det börja, ty det är det bekvämaste. Det var detta jag ville säga.

Jag talar så, därför att programmet redan var givet: bulgarerna och Konstantinopel. Men därtill äro grekerna för starka, och det veta de. Emellertid kan i framtiden intet vara förfärligare för hela östern och sålunda även för Ryssland än om en liknande kyrklig söndring inträdde, som tyvärr är så möjlig, om Ryssland för ett enda ögonblick undandroge sitt beskydd och sin stränga uppsikt över dessa folk. Även om detta ligger i framtiden och blott är en gissning, vore det dock oförlåtligt att lämna det ur sikte, om det också blott är en förmodan. Eller

skulle vi kanske i själva verket önska, att turkarnas herravälde förlängdes och att den sjuke mannen tillfrisknade? Kunna vi verkligen låta det gå därhän? Är det ej klart, att den där sjuke mannen måste dö och att Ryssland skjutes åt sidan, om ock blott med hälften av sitt definitiva och dominerande inflytande på Orientens öden, ifall det gör denna eftergift, och mer än sannolikt vore då, att så många seklers kyrklig enhet måste börja vackla på Balkanhalvön och till och med ännu längre bort i öster. Ja, man kan till och med påstå: vare sig dessa kyrkliga misshälligheter uppstå eller icke, är det mycket sannolikt, att saken i varje fall icke skall avlöpa utan en stor kyrkosynod för att ordna den pånyttfödda kyrkans angelägenheter.

Men varför icke i tid förutse detta? Under dessa fyra185

sekler av förtryck och förföljelser hava den österländska kyrkans målsmän alltid lyssnat till Rysslands råd; men om de befriades i morgon från det turkiska oket och om Europa erbjöde dem sitt skydd, skulle de genast träda i ett annat förhållande till Ryssland. Den österländska kyrkans företrädare, d. v. s. huvudsakligen grekerna, skulle, ifall Ryssland ställde sig på slavernas sida, kanske genast få lust att låta Ryssland förstå, att de icke hava behov av oss eller av våra goda råd. Och de skulle skynda att göra detta just därför att de i fyra sekler med andäktigt knäppta händer blickat upp till Ryssland. Och då skall Rysslands läge bliva nästan det värsta. Dessa samma bulgarer skulle då skrika, att det i Konstantinopel härskade en ny österländsk påve, och vem vet — kanske skulle de få rätt. Ett internationellt Konstantinopel kan faktiskt, om ock blott en tid bortåt, tjäna till fotapall för en ny påve. Att då hålla med grekerna vore för Ryssland liktydigt med att förlora slaverna, men om Ryssland ställde sig på slavernas sida i denna mycket sannolika konflikt, kunde det skaffa sig på halsen högst obehagliga och allvarsamma bekymmer av kyrklig art.

Det är klart att detta endast kan undvikas genom att Ryssland i god tid uppträder ståndaktigt och med oböjlig följdriktighet behandlar orientfrågan enligt den gamla ryska politikens sekellånga traditioner. Vi kunna åt Europa icke göra några eftergifter i detta hänseende, därför att det för oss handlar om liv eller död. Konstantinopel måste bliva vårt förr eller senare, om också just för att undvika svåra och obehagliga kyrkokonflikter, som så lätt kunna uppstå mellan österns unga, ännu icke utlevade folk och som vi redan ha haft exempel på i den mycket illa lösta tvisten mellan bulgarerna och den ekumeniske patriarken. Men om vi en gång kommit i186

besittning av Konstantinopel, kan intet av detta passera. Västerns folk, som så avundsjukt följa varje steg av Ryssland, känna och ana i detta ögonblick alla dessa nya, ännu fantastiska, men alltför möjliga kombinationer i framtiden. Om de nu visste dem, skulle de ändå icke fatta dem eller tillmäta dem någon särskild betydelse. Men det skola de så mycket mer göra, när det är för sent. Det ryska folket, som uppfattar den österländska frågan endast som en befrielse av hela den österländska kristenheten och som Kyrkans stora kommande enhet, skall däremot, när det märker nya konflikter och ny disharmoni, bliva djupt upprört därav och kanske kraftigt reagera däremot, och häri ligger varje ny lösning av frågan, helst om den företrädesvis får en kyrklig karaktär.

Se där det egentliga skälet, varför vi aldrig till något pris kunna lämna eller försvaga graden av vårt sekelgamla deltagande i denna stora fråga. Det är icke blott en präktig hamn eller blott en väg till världshaven, som så intimt förenar Ryssland med lösningen av den ödesdigra frågans utgång, och det gäller icke ens slavernas förenande och pånyttfödelse. Vår uppgift ligger djupare, oändligt djupare. Vi ryssar äro faktiskt oundgängliga och oumbärliga såväl för hela den österländska kristenheten som för ortodoxiens .hela framtid på jorden. Så har denna uppgift alltid fattats av vårt folk och dess gosudarer. Däri ligga ock alla våra andra uppgifter och, framför allt, vår enda utväg att fullt inträda i historien. Däri ligger ock vår definitiva sammanstötning med Europa och vår slutliga förening därmed, men då på nya, mäktiga och fruktbara grunder. Huru skulle Europa nu kunna fatta hela det ödesdigra livsvärdet för oss i lösningen av denna fråga? Korteligen, huru än de diplo-187

matiska kompromisserna och fördragen i Europa må sluta, måste Konstantinopel bliva vårt förr eller senare, kanske först i ett kommande århundrade. Detta må vi ryssar alltid orubbligt hava för ögonen. Se där vad jag ville säga, särskilt i detta historiska moment. 188

Turkarnas vänner.

(1877, juni.)

Hos oss har det ju framträtt rätt många vänner till turkarna — naturligtvis med anledning av kriget. Förut har jag aldrig i mitt liv kunnat erinra mig, att någon börjat ett samtal med att ge uttryck åt sin förtjusning över turkarna. Men nu hör jag ofta sådana, som taga dem i försvar. Det är kantänka ett behov att utmärka sig för originalitet. Men dessa turkvänner äro i alla fall bildat folk, lärare och professorer.

— Den musulmanska världen har införts i den kristna vetenskapen. Den kristna världen var försänkt i okunnighetens mörker, när vetenskapen glänste hos araberna.

Det är alltså kristendomen, som är orsaken till okunnigheten! Buckle och Dräper*! Alltså måste man tvärtom draga den slutsats, att islam är ljuset och kristendomen mörkrets upphov. Vilken sällsam logik! Därför är det troligt, att muhammedanismen för närvarande är så upplyst i jämförelse med kristendomen! Men varför ha turkarna då släckt sitt Jjus så tidigt?

— Men de hylla i alla fall monoteismen, under det att de kristna-—

Detta lovprisande av turkarnas monoteism, d. v. s. deras rena lära om den gudomliga enheten, som om

* Den engelsk-amerikanske fysiologen.189

den stode högre i jämförelse med den kristna läran — detta är en käpphäst för många turkvänner. Men grundfelet ligger däri, att dessa turkvänner hava brutit med sitt eget folk och icke förstå det. Genom att bryta med folket hava de redan lyckats bilda sig vissa underliga föreställningar om vad som rör sig i den ryske bondens huvud. Men hos den ryske bonden — han, som »ingenting begriper i trossaker och inte känner bönerna» — bildas ändå i själ och hjärta en egenartad, äkta, för honom fullt tillfredsställande övertygelse om vad han tror på, även om endast få av dessa bönder förstå att klart och följdriktigt framställa sin tro i ord.

För den »intelligente» ryssen, som brutit med folket, vore det överraskande att erfara, hurusom denne totalt olärde bonde fullt och orubbligt tror på den gudomliga enheten, på att Gud är en och att det ej finns någon annan Gud utom Honom. Men på samma gång vet och tror den ryske bonden andäktigt, att Kristus, hans sanne Gud, har fötts av Fadern och fått kroppslig skepnad genom Jungfru Maria. Den intelligente ryssen, som brutit med folket, vill framför allt icke ens medgiva möjligheten av att den ryske bonden, som ingenting lärt sig, kan hava ett sådant vetande: »Han är så obildad, så 'mörk', han har ingenting lärt sig, var är hans lärare?» Denne intelligente ryss begriper aldrig, att bondens lärare i hans trosangelägen heter är själva jordmånen, hela den ryska jorden, att hans trosbekännelse så att säga föds med honom och befästes i hans hjärta tillsammans med livet.

Men allra otroligast är för den där ryske folkpsykologen, att den ryske bonden inte blir förvirrad i sina föreställningar. Själv har den förre länge sedan förlorat all uppfattning av vad denna omedelbara, stora och190

varma tro hos folket är; han kan icke mer erkänna, att denne bonde, som andäktigt tror på det stora kristna mysteriet om Guds Sons förkroppsligande, samtidigt kan hålla fast vid den strängaste monoteism. Snarare skulle han vilja tillskriva denna den ryske bondens sega fasthällande vid omedelbara övertygelser hans ovana att tänka, hans vana att trassla in sig i sin tankegång på grund av lättja, tankeslöhet och frånvaro av all intellektuell kritik; hans »ömkliga» själstillstånd tillskrives hans förnedring, nöd, lastbarhet, livegenskapen o. s. v. På denna ståndpunkt står en rysk lärd, som studerar det ryska folket.

Med alldeles samma tankegång kunde man också förklara den hårda domen över de ortodoxa ryssarna t. ex. för deras tillbedjan av helgonbilder. En lutersk pastor kan omöjligt fatta, huru det är möjligt, att den, som tror på den sanne Guden, samtidigt kan buga sig för en »trätavla», som föreställer ett helgon, och medgiva, att detta icke är avguderi. Den intelligente ryssen är alltför ofta ense med pastorn i detta omdöme. I själva verket finns det icke en enda rysk bondgubbe eller bondgumma, som vid bugningen för helgonbilden på samma gång i minsta mån förväxlar »trätavlan» med Gud själv, trots att det rättrogna folket samtidigt tror på dessa helgonbilders undergörande kraft. Det finns icke en ryss, som tillskriver helgonbildens undergörande kraft själva bilden, ty han ser däri det gudomliga inflytandet. Och det är en helt annan sak. En sådan uppfattning hos den ryske bonden kan

ej fattas vare sig av pastorn eller av den, som brutit med folket.

Måhända vill någon hänvisa till Muhammeds paradis för att ytterligare stärka sin övertygelse om renheten i turkarnas uppfattning av den gudomliga enheten. Allt detta191

säger jag naturligtvis icke för att anstifta någon teologisk tvist med dem, som hylla den turkiska mono-teismen, och detta har jag i själva verket icke gjort. Dessa turkvänner orda ju så mycket om folkets sunda föreställningar, men för dem själva är allt likgiltigt, vem som än tror därpå. Se där varför jag framkastat frågan endast i samband med folkets uppfattning därav. 192

Guldfrackar. De rätlinjiga.

(1877, juni.)

Förutom turkvänner hava många människor uppträtt med krav på en särskild mening. »Allt är strunt; det finns ingen rörelse; adresser äro strunt, det är ingen rysk sed; sanitetskårer äro strunt, det är ingen rysk sed. Sentimentalitet! Man har uppfunnit slaverna och hittat på bulgarerna. Turkarna äro bättre än bulgarerna. Allt är strunt. Jag tycker om turkarna...»

Detta resonemang kommer sig icke av någon illasinnad eller subtil uppfattning från den högre politikens synpunkt. Visserligen finns det en »högre politik» hos oss — det är odisputabelt, men här är det pur egenkärlek. Egenkärleken uppträder i två skepnader: antingen är den till ytterlighet förtryckande och på grund härav ett ovillkorligt krav att göra sig originell för att utmärka sig och göra sig märkbar på något sätt, eller ock kommer sig egenkärleken av en ovanlig storhet. En »stor man» i Ryssland kan minst av allt fördraga sin egen storhet. Om han kunde kläda sig i guldsmidd frack av brokad t. ex., för att vara olik alla andra och de lägre stående, skulle han bestämt öppet gå i en sådan frack utan att skämmas. Jag är övertygad därom, och om jag ännu icke skådat en enda av våra »stora män» i en frack av guld, beror det sannolikt bara därpå att skräddarna inte äro hågade att sy en sådan. »Jag är193

klokare än alla andra, jag är stor. Alla ha tänkt så om kriget, men jag vill inte tänka så som de. Jag skall visa, att jag är stor.»

Om guldfrackar, om de rysk-karaktäristiska sociala och psykologiska grunderna för deras härkomst, om åskådliga exempel därpå o. s. v. skulle jag gärna vilja tala; det är ett kärt ämne, och jag skall nog inte glömma det. Men nu ämnar jag lämna guldfracken i fred och säga ett ord om de »rätlinjiga». De rätlinjiga äro av allahanda slag — goda och onda, kloka och dumma, hederliga och ohederliga o. s. v. Av dem finns det en hel mängd. De bita sig fast på en punkt, och det är stört omöjligt att driva dem därifrån: »J'y suis et j'y reste»*. Det är våra Mac-Mahon'er.

Från hären inlöpa rapporter om hjältemod, om självuppoffring från såväl soldaternas som officerarnas sida. Där är ungdom. Ännu till den sista tiden trodde man icke på ungdomen, på vårt framtidshopp; många sågo däri endast cynism, anklagade den för förnekelse, för köld, likgiltighet och självmord, men nu tycktes luften med ens bliva rensad: Samma ungdom röjer nu hög-sinthet, trängtan efter heroiska känsloutbrott, ära och offer. De gå nu framför soldaterna och kasta sig först i faran ...

— Ja, men att så där medvetet kasta sig mot en säker död kan blott en drucken eller galning. En annan förklaring kan ej givas.

— Huru? Kan ni icke hos honom förutsätta det ädla medvetandet, att han offrar sig för Ryssland, tjänar sitt land?...

* Ett yttrande från Sevastopols belägring, tillskrivet marskalken, sedermera franske presidenten Mac Mahon, över vilken Dostojevskij ofta gör sig lustig i sina politiska uppsatser.

13. — Dostojevskij.194

— Med knytnäven!

— Nå, än sedan! I krig måste man slåss. Pä vilket sätt skall han då göra nytta?

— Hm, genom skolan till exempel.

— Skolan på sin tid. I skolan kan han sedan lära medvetandet av fylld plikt, ädla minnen och närmande till folket.

— Vari består då närmandet till folket?

— I gemensam solidaritet för det allmänna bästa. Soldaten och hans officer leva nu där borta i kriget en-dräktigt, fyllda av samma anda och känsla. Den s. k. intelligensen känner sig besläktad med folket, vänder åter till detsamma och lär sig i praktiken — icke blott i teorien — att akta folket, varur denne soldat framgått, och den lär folket att akta den bildade klassen icke som chef eller herre, utan som människa, hjärtligt. En anekdot om en bondkvinna, som i Uspenskij katedralen i Moskva med tårar omfamnade general Tjernajev, har en viss betydelse. I viljen bilda folket, men I skolen snarare bilda det genom att förmå det att akta edra idéer, edra handlingar och genom att draga folket till er genom hjärtelaget. Ju mer folket aktar de bildade människorna personligt, dess säkrare skall också den folkliga bildningen komma. Om man på sådant sätt gör sig förtjänt av folkets aktning, tjänar man ock den folkliga bildningens sak just genom de skolor, om vilka ni ordar så mycket.

— Att förtjäna aktning genom knytnäven? Tvinga folket att högakta knytnäven?

— Här är det inte bara fråga om knytnäven, utan framför allt om högsinthet, om offer av det egna livet. Även döden kan te sig skön. Ni frågar, vad som kan förmå en människa att i sin ålders blomma offra livet,195

och ni begriper det icke — eljest skulle man icke kunna förklara edra ord om den druckne och galne. Men vad kan förmå människan därtill? Jo, åtrå efter ära, efter ett hedrande dåd, begär att förtjäna en god namnkunnighet och beröm av alla medborgare, vilka samtliga nu i hans spår fira hans namn och framhålla hans personlighet.

— Aha, göra karriär!

— Alla dessa känslor och drifter äro ädla. Sådana finns det i tusental. Människan består icke av en enda drift — hon är en hel värld, funnes det ock blott en enda ädel grunddrift hos henne. Det egna utgjutna blodet och beredvilligheten att gjuta det, för att förädla till och med de hittills råaste människor, ålägga förpliktelse av ära för hela det kommande livet. Hos oss ha i pressen farhågor yppat sig, att dessa personer sedan skulle ta överhand, att självbelåtenhet och stolthet skulle framträda, att de skulle förakta bildningen och »fiskarna»*, att de skola fara vilt fram och låta sina idéer intränga i samhället. Men det är grundlösa farhågor. Det utgjutna blodet flyter dit det skall. Huru skulle det kunna undgås, att det uppenbarade sig Kopejkins* likar, som blott så till sägandes hava »utgjutit människoblod», det är sant; men dessa skola endast narra människorna att skratta och de skada sig själva. Den moraliska fördelen skall vara oberäknelig. Den cyniska ängslans töcken skola skingras, och högaktning skall väckas för den ärofulla bragden ...

— För knytnäven!

— Men där är det ej endast slagskämpar, somliga äro ännu nästan barn, renhjärtade barn. Mången har nyss

* Föraktlig benämning på civila personer. Det ryska originalet har uttrycket sjtafirki (garneringar på en kjol).

** Den skrävlande mannen från slagfältet, omnämnd i Gogols »Döda själar».196

stuckits in i ledet, men kastar sig framåt till seger, med tanken på vad hans moder, hans syster, av vilka han kort förut har tagit avsked, skall säga om honom där borta. Är detta då bara löjligt och sentimentalt? Och varför skulle man slutligen frånkänna dessa hjältar ett högre medvetande? De förstå, att Ryssland har tagit på sig en svår uppgift och att denna uppgift kan bli ännu mer komplicerad. De se redan nu, att Ryssland för krig icke endast med Turkiet, att engelska generaler leda de turkisk,a trupperna, att engelska officerare uppföra talrika befästningar för engelska pengar, att den engelska flottan uppmuntrar Turkiet att fortsätta kriget och att slutligen engelska trupper nyss visat sig vid Mindre Asiens kuster. De veta allt detta och kasta sig rakt mot döden, ty de förstå, att tiden är inne att göra Ryssland en verklig tjänst. Jag talar nu icke om bulgarerna, om de förtryckta

»slaviska bröderna», pinade och förfördelade. Till vår skam har detta ämne redan blivit föråldrat... men icke i deras egna hjärtan. Månne man icke hos många av dem kan förutsätta ett högre medvetande av att de gå att tjäna mänskligheten, de förtryckta och de bedrövade ...

— Tjäna mänskligheten med knytnäven!

— Ursäkta, här måste jag berätta en episod. I en av Moskvas asyler, där man tar hand om föräldralösa bulgariska småbarn, som förts till oss i Ryssland efter de sista massakrerna, finns det en tioårig flicka, som har sett (och icke kan glömma), huru turkarna i hennes närvaro flådde skinnet av hennes ännu levande fader. I samma asyl finns en annan bulgarisk flicka, också tio år gammal, och om henne har man sagt mig, att hon lider av en underlig sjukdom: en successivt stegrad kraftned-sättning och en ständig sömnsjuka. Hon sover jämt,197

men sömnen stärker henne icke alls, tvärtom. Sjukdomen är mycket allvarsam. Nu är denna flicka kanske redan död. Hon hade också ett minne, som hon inte kunde uthärda. Turkarna togo hennes lille bror, en två-, treårs unge, stungo först ut hans ögon med en nål och spetsade honom sedan på en påle. Barnet skrek länge och förfärligt, innan det dog — detta är ett fullt trovärdigt faktum. Detta kunde flickan icke glömma, det kunde man se på hennes ögon. Naturen skänker kanske även åt dessa förkrossade sömnen, för att de icke för länge skola kunna skåda ljuset med sådana oavbrutna erinringar framför sig. Föreställ er, att ni själv varit närvarande i det ögonblick, när barnets ögon genomborrades! Skulle ni då inte ha rusat till för att hejda bödlarna, till och med med knytnäven?

— Alltså behövs knytnäven!

— Ja, ni kan låta bli att slå dem, utan nöja er med att ta ifrån dem deras dolkar. Men kan detta ske utan att bruka våld?

Finns det hos oss sådana turkvänner, som inte ens ville beröva turkarna deras dolkar? Det tror jag inte, och sådana ha nog inte heller funnits. 198

Geok-Tepe. — Vad är Asien för oss?

(1881, jan.)

Geok-Tepe är taget, och tekintserna* äro slagna, om också ännu icke fullständigt kuvade, men vår seger är otvivelaktig. I samhället och i pressen har det varit jubel. Men för ej så länge sedan förhöll man sig ännu ytterst likgiltigt däremot i samhället och delvis i pressen, särskilt efter general Lomakins motgång och i början av förberedelserna till det upprepade angreppet. »Varför skulle vi dit? Varför ha vi fått Asien på halsen? Så mycket pengar bortkastade, under det att hos oss råder hungersnöd, difteri, skolbrist o. s. v.» Ja, sådana meningar ha uttalats, och vi ha hört dem. Visserligen voro icke alla av denna mening — ingalunda, men i alla fall måste man erkänna, att rätt många på sista tiden hade förhållit sig avogt mot vår aggressiva politik i Asien. Härtill bidrog visserligen också okunnigheten om det företagna fälttåget. Först på sista tiden började upplysningar spridas ur utländska tidningar, och först inemot slutet blevo Skobelevs telegram kända i hela Europa.

Icke dess mindre kan man i alla fall näppeligen påstå, att vårt samhälle var genomträngt av något klart medvetande om vår mission i Asien och om vad Asien be-

* Turkmener. Här åsyftas Rysslands fälttåg i Asien 1880-81, då general Skobelev d.y erövrade Geok-Tepe, som 1879 motstått general Lomakins angrepp.199

tyder särskilt för oss eller kan komma att betyda. Överhuvud har hela vårt ryska Asien, Sibirien inberäknat, för Ryssland alltjämt existerat som ett slags påhäng, för vilket vårt europeiska Ryssland icke alls vill intressera sig. »Vi tillhöra ju Europa. Vad ha vi i Asien att göra?» Några skarpa röster hava också förnummits: »Inte ens i Europa kunna vi skaffa ordning och inrätta oss riktigt, och ändå få vi Asien på halsen. Detta Asien är oss totalt överflödigt. Bäst vore att bli det kvitt!» Sådana omdömen fällas nu stundom av våra klokhuvuden, naturligtvis de allra skarpsinnigaste.

Av Skobelevs seger genljuder nu ekot i hela Asien ända till dess avlägsnaste gränser: »Nu har minsann ännu ett vilt, styvsint rättroget folk böjt sig för den Vite Tsaren.» Ja, må detta eko länge ljuda! Må övertygelsen om den Vite Tsarens oövervinnerlighet och om hans svärds oförstörbarhet växa bland dessa millioner människor ända till Indien! Efter general Lomakins nederlag måste tvivel om denna oförstörbarhet ovillkorligen uppstå i hela Asien och den ryska prestigen bliva vacklande. Se där varför vi icke kunna stanna på denna väg. Må dessa folk behålla sina khaner och emirer, och för deras fantasi må England, över vars styrka de förundra sig, stå som ett hotfullt moln, men den Vite Tsarens namn måste stå över alla khaner och emirer, över kejsarinnan av Indien, till och med högre än kalifens namn. Den Vite Tsaren är ock kalifens tsar. Det är denna övertygelse, som måste stärkas. Och den stärkes och växer med varje år, och detta är nödvändigt för oss, ty det skall göra dem förtrogna med vad som komma skall.

— Vad är det, som komma skall? Vilken nödvändighet ha vi att erövra Asien? Vad ha vi där att göra?

Jo, det är nödvändigt, att Ryssland finnes icke blott iEuropa utan även i Asien, därför att ryssen är icke endast europé, utan ock asiat. Och inte nog med det — i vårt kommande öde skall Asien kanske bliva vår huvudsakliga tillflykt.

Jag känner på förhand den förtrytelse, varmed somliga skola läsa detta mitt »reaktionära» påstående, som dock för mig är ett axiom. Ja, om det finnes en viktig rot, som måste tillfriskna hos oss, är det just vår syn på Asien. Vi måste förjaga den servila farhågan, att man i Europa kallar oss asiatiska barbarer och säger om oss, att vi äro mer asiater än européer. Denna blygsel för att Europa häcklar oss som asiater, har redan förföljt oss i nästan två hela århundraden. Men denna blygsel har hos oss ökats särskilt i det nittonde seklet och nästan urartat till en panisk förskräckelse, till något lika hemskt som »metall och svavel»Ett ryskt folkligt talesätt, förmodligen hämtat ur bibeln. för Moskvas köpmansfruar. Denna vår omotiverade blygsel och felaktiga syn på oss själva uteslutande som européer, icke som asiater (vilket vi dock aldrig upphört att vara) ha kostat oss ofantligt mycket och vi ha måst sota därför även med förlusten av vår andliga självständighet, vår misslyckade europeiska politik och slutligen med pengar, pengar, som vi ha givit ut — Gud vet hur mycket — för att visa Europa att vi äro bara européer, icke asiater.

Tsar Peters knuff, som stötte oss fram i Europa, oundgänglig och frälsande i början, var dock alltför kraftig, och därför äro vi delvis oskyldiga. Och vad ha vi icke gjort för att Europa skulle erkänna ryssen som en av de sina, som europé och icke som tartar! Ständigt hängde vi oss fast vid Europa och oupphörligt erbjödo vi det våra små tjänster i alla dess angelägenheter. Än ha vi skrämt genom vår kraft, i det vi skickat våra härarvästerut för att »frälsa konungar», än bugade vi oss för Europa, huru onödigt det än var, och sökte övertyga det om att vi voro skapade enkom för att tjäna Europa och göra det lyckligt. Då vi år 1812 drevo bort Napoleon, försonade vi oss efteråt icke med honom, såsom några få skarpsynta ryssar då tillrådde och önskade, utan ryckte fram i täta leder för att lyckliggöra Europa och befria det från usurpatorn.

Det blev naturligtvis en skön tavla: på den ena sidan despoten och usurpatorn, på den andra — fredsstiftaren och pånyttfödaren. Men vår politiska lycka låg då alls icke i denna bild, utan däri att denne usurpator just då, för första gången i hela sitt politiska liv, befann sig i ett sådant läge, att han skulle kunnat förlika sig med oss fast och uppriktigt för lång tid. Under förutsättning att vi icke skulle hindra honom i Europa, skulle han ha avstått Orienten åt oss, och vår nuvarande orientfråga — den hotande olyckan för närvarande och kommande tid — skulle redan längesedan ha varit löst. Usurpatorn yppade detta själv efteråt, och han ljög säkerligen icke, då han sade detta, ty han skulle ej kunnat göra något bättre än ingå förbund med oss, på villkor att vi fingo östern och han västern. De europeiska folken skulle han nog fått bukt med även då. De voro då för svaga att kunna hindra oss i östern, även England. Napoleon skulle kanske ha störtats sedermera eller hans dynasti efter hans död, men österlandet skulle ha stannat hos oss. Vi skulle då ha haft hav och till och med kunnat möta England sjöledes. Men allt lämnade vi i sticket för den där sköna bilden.

Och hur gick det? Alla dessa av oss befriade folk började genast, innan Napoleon ännu var slagen, betrakta oss med den oförställdaste ovilja och medillasinnad misstänksamhet. På kongresserna höllo de ihop och togo för sig

allt, men lämnade ingenting åt oss och avtvungo oss till på köpet förpliktelser, som visserligen gåvos frivilligt, men voro mycket ofördelaktiga för oss, såsom det också visade sig efteråt. Och sedan — vad hava vi gjort allt sedan dess till nuvarande stund, trots den läxa, vi fått? Hava vi icke bidragit till att stärka de tyska staterna? Hava vi icke skaffat dem så stor styrka, att de nu kanske äro starkare än vi själva? Ja, det ligger ingen överdrift i påståendet, att vi främjat deras uppväxt och kraft. Kommo vi icke på deras uppmaning för att dämpa deras inre oroligheter och höllo vi dem icke ryggen fri, när de hotades av någon yttre fara? Men de föllo oss däremot i ryggen, då vi hotades av fara, eller hotade att överfalla oss, när vi hotades från något annat håll. Det slutade med att alla folkslag och nationer i Europa vid sin barm hade i beredskap en sten mot oss och blott väntade på första sammanstötning. Se där vad vi vunnit i Europa genom vår stora tjänstaktighet! Endast hat! Vi spelade samma roll som RepetilovDen rumlande pratmakaren i Gribojedovs karaktärskomedi »Gore ot uma»., vilken under sitt jäktande efter lyckan fick

»i hemgift knappt ett dyft, i tjänsten ingenting».

Men varav kommer sig detta hat till oss? Varför kunna de aldrig ha förtroende till oss, tro, att vi äro deras vänner och tjänare, goda tjänare, och att till och med hela vår europeiska bestämmelse är att tjäna Europa och dess välfärd? Ty så har det verkligen förhållit sig, och under hela århundradet ha vi icke gjort något för oss själva, utan blott gått Europas ärenden. Nej, de kunna icke fatta förtroende till oss, och den egentliga orsakenhärtill ligger just däri, att de aldrig kunna betrakta oss som sina likar.

De skola aldrig bliva övertygade om att vi i själva verket kunna deltaga i den europeiska civilisationens framtida utveckling tillsammans med dem och i lika hög grad som de själva. De ha uppfattat oss som främlingar, som utbölingar och uppträdande under falskt namn. Turkar och semiter stå dem andligt närmare än vi, arierna. Härtill finns en mycket egendomlig orsak: vi bringa mänskligheten en idé, som icke är deras — se där orsaken! Och detta oaktat våra »ryska européer» av alla krafter söka övertyga Europa om att vi icke hava någon sådan idé och att det framdeles icke är tänkbart, att Ryssland kunde vara i stånd att hava en sådan, utan att dess uppgift alltjämt består i att imitera Europa och att vi alls icke äro asiatiska barbarer, utan precis lika goda européer som de själva.

Men Europa tror icke på våra ryska européer i den punkten, åtminstone har det icke trott på dem ännu. I detta avseende sammanfaller Europas uppfattning med våra slavofilers, fastän Europa alls icke känner slavofilismen och på sin höjd hört en smula talas därom. Denna skenbara överensstämmelse består däri, att Europa, liksom slavofilerna, tror, att vi ha en egen, icke-europeisk »idé» och att Ryssland är mäktigt av en sådan idé. Om innebörden av denna idé vet Europa ingenting, ty om det visste den, skulle det genast lugna sig och till och med fröjdas. Men en gång skall det ovillkorligen fä veta den och detta i det mest kritiska ögonblicket i sin historia.

Men tills vidare tror Europa oss icke, man fruktar oss och vår »idé». Vi väcka endast dess leda, till och med personligt, fastän vi stundom fjäskat för Europa. Deerkänna t. ex. gärna, att den ryska vetenskapen kan uppvisa några framstående män och utföra några goda arbeten, som till och med redan varit den europeiska vetenskapen till gagn. Men på inga villkor kan Europa nu tro, att det hos oss i Ryssland kan födas icke blott talangfulla arbetare i vetenskapen, utan ock snillen och mänsklighetens vägledare av samma slag som en Bacon, Kant eller Aristoteles. Detta skall man i Europa aldrig tilltro oss, därför att man ej tror på vår civilisation och ej har kännedom om vår kommande idé.

För närvarande hava de också rätt däri, ty säkerligen skola vi icke få en Bacon, Newton eller Aristoteles, så länge vi icke gå vår egen väg och bliva andligt självständiga. Vad det övriga beträffar — vår konst, vår industri — är Europa redo att rosa oss och klappa oss på huvudet, men det erkänner oss icke som sina jämlikar, föraktar oss både öppet och i smyg och betraktar oss som ett slags lägre människor, och understundom väcka vi deras avsky, isynnerhet när vi kasta oss om halsen på dem med broderliga kyssar.

Men att vända sig bort från fönstret till EuropaSyftar på Peter den stores bekanta bild. är svårt, det är vårt fatum. Men Asien — skulle icke det rent av kunna bliva vår framtida räddning? Om vi kunde förverkliga åtminstone en del av denna idé, huru skulle då vår nationella rot icke tillfriskna! Asien, vårt asiatiska Ryssland — det är ju vår sjuka rot, som vi måste icke blott vattna, utan alldeles omplantera och pånyttföda. En princip, en ny princip, en

ny syn på tingen — se där vad som behöves! 205

Frågor och svar.

(1881, jan.)

— Men varför, varför? hör jag några uppretade röster. Våra asiatiska angelägenheter kräva redan nu oavbrutet trupper och improduktiva utgifter. Vad finns det för industri där? Vad finns det för varor där och vilka avnämare för våra varor? Men ändå uppmanar ni oss av någon oförklarlig anledning att för alltid vända oss bort från Europa!

— Icke för alltid, invänder jag, utan blott tidtals, och vi skola icke helt och hållet vända oss därifrån, huru mycket vi än sökte lösslita oss. Vi kunna icke lämna Europa totalt, och det är ej heller behövligt. Europa är »ett land av heliga under», såsom den ivrigaste slavofilen uttryckte sig. Europa är vår moder, liksom även Ryssland, det är vår andra moder; vi ha fått mycket därifrån, skola framdeles ock hämta därifrån, och vi äro icke otacksamma. Om det ryska folkets stora framtida bestämmelse i Europa, varpå jag tror, yttrade jag ett ord vid fjolårets Pusjkin-fest i Moskva, och alla överöste mig sedan med skymford och smuts — till och med de, som då omfamnade mig för mina ord —• som om jag hade begått en vidrig, usel handling genom att yttra detta.

Men kanske skall detta mitt ord icke bliva förgätet. För resten är det nu nog talat om detta. Emellertid äro206

vi i vår goda rätt att sörja för vår omvandling och vårt uttåg ur Egypten. Ty i Europa ha vi förvandlat oss själva till ett slags egyptier i andlig måtto.

— Ursäkta, avbryter man mig, hur skulle Asien kunna ge oss självständighet? Där skola vi bara somna på asiatiskt sätt och bliva inte självständiga.

— Jo, ser ni, fortsätter jag, genom att vända oss till Asien och få en ny syn därpå, skall måhända med oss hända något snarlikt det, som Europa rönte, när Amerika upptäcktes. Ty Asien är i själva verket för oss ännu ett oupptäckt Amerika. Med vår strävan till Asien skall hos oss en andlig lyftning av krafter uppstå. Då först skola vi bliva självständigare, då skola vi genast finna, vad vi ha att göra, men genom beröringen med Europa ha vi i två sekler vant oss av med allt arbete och blivit pratmakare och lättingar.

— Men hur ska vi kunna förflytta oss till Asien, då vi äro så lata? Och vem av oss reser sig först, om det också bevisades så solklart som två gånger två lika med fyra, att vår lycka ligger där?

— I Europa ha vi varit snyltgäster och trälar, men i Asien skola vi uppträda som herrar. I Europa voro vi tartarer, men i Asien äro vi européer. Vår civilisatoriska mission i Asien skall locka vår ande och draga den dit, så fort rörelsen har börjat. Bygg blott två järnvägar att börja med — en till Sibirien och den andra till Centralasien — och man skall genast få se följderna.

— Det är minsann småsaker ni vill, anmärker inan skrattande. Var finna medel och vad ska vi få? Endast förlust för oss själva!

— För det första, om vi under de sista tjugufem åren hade lagt av tre millioner rubel om året för dessa järnvägar (och tre millioner rinner lätt hos oss genom207

fingrarna!), skulle vi nu ha kunnat bygga sibiriska järnvägar för sjuttiofem millioner rubel, d. v. s. mer an ett tusen verst. Varför talar ni bara om förluster? Om engelsmän eller amerikanare bodde i Sibirien i vårt ställe, skulle det minsann inte vara tal om förluster. De skulle ha upptäckt vårt Amerika. Ni vet kanske inte, att det där i öster finns jordområden, som äro oss mindre bekanta än det inre av Afrika! Och vad veta vi om de rikedomar, som gömma sig i skötet av denna ofattbara jord? O, dessa engelsmän och amerikanare skulle ha krafsat åt sig allt — både metaller och bergarter och de oräkneliga stenkolslagren; de skulle ha hittat allt, snokat reda på allt och förstått, huru detta material skulle användas. De skulle ha kallat vetenskapen till hjälp och förmått jorden att alstra femtio-fallt — denna jord, om vilken ni här ännu tror, att det är en naken stepp som flata handen. För sitt uppehälle skulle folk lockas dit, och näringsflit och produktionsförmåga skulle införas. Var inte ängslig —

avnämare skulle inte saknas, och man skulle hitta vägen till Asiens innandömen, där dessa millioner nu slumra.

— Jaså, ni tar vetenskapen i försvar, och ändå vill ni förleda oss att svika vetenskapen och upplysningen genom att uppmana oss att bliva asiater!

— Tvärtom, av vetenskap behöva vi ännu mycket mer, ty i vetenskapen äro vi ännu blott halvlärda och dilettanter. Men där skola vi bliva verksamma krafter; nödvändigheten skall pressa och tvinga oss, så fort blott vår självständiga, företagsamma ande höjer sig. Då skola vi ock i vetenskapen uppträda som herrar och inte som efterhängsna tjänare, som vi hittills varit utan undantag. Men framför allt — vår civilisatoriska mission i Asien måste otvivelaktigt redan vid våra förstasteg bliva fullt fattad av oss. Den skall lyfta vår ande och förläna oss människovärde och självmedvetande, något som nu alls inte finns hos oss eller åtminstone högst föga. Om blott tendensen mot Asien blivit rotfästad hos oss, skulle den dessutom tjäna som avlopp för en mängd oroliga individer, för alla trånsjuka drönare, alla odågor och sysslolösa. Skaffa bara ett avlopp för en damm och all stank och unkenhet skall försvinna. Har man blott tagit itu med denna sak, skall ledsnaden upphöra och allt bliva som pånyttfött. Till och med odugligheten med sin sårade, värkande egenkärlek skulle där få avlopp. Ty det händer ofta nog, att människor, som förefalla odugliga på ett ställe, nästan bliva snillrika på ett annat.

Och var inte rädd, att Ryssland skall bliva öde därigenom! Om man börjar varligt, skola i början endast få dragas dit, men snart skola rykten inlöpa om dem och locka till sig andra. Men det skall i alla fall vara blott som en droppe från det ryska havet. Befria blott flugan från sirapen och hjälp henne att ordna sina vingar! Dit bort drages i alla fall en högst obetydlig, omärkbar procent av Rysslands befolkning. Men där skall det bliva märkbart! Där »urus»Egentligen uroxe, en ljudvitsande benämning på ryssen. bosätter sig i Asien — där blir jorden genast rysk. Det skulle skapas ett nytt Ryssland, som till och med skulle pånyttföda det gamla och visa det nya vägar.

Men härför kräves det en ny princip, ett grundligt omslag i uppfattningen. Minst av allt behövs det tvära brytningar eller skakningar. Må man blott göra klart för sig, att vår räddning ligger i Asien, att vi där hava våra rikedomar, vår ocean. Under det att i det trånga Europa en skrämmande, för europèerna självaförödmjukande kommunism breder ut sig, under det att man där i täta klungor tränges kring en och samma härd och småningom bringar de enskilda hushållen till upplösning och familjerna börja lämna hus och härd och leva tillsammans i kommuner, och under det att barnen växa upp i hittebarnshus (till tre fjärdedelar utsatta av föräldrarna!) — då, då skall det hos oss ännu finnas rum och vidd, fält och skogar; barnen skola växa upp hos sina föräldrar, icke i stenruckel, utan bland trädgårdar och besådda ängar, med den rena himlen över sig. Ja, där ligga många förhoppningar och många möjligheter, som vi här icke kunna fatta i hela dess omfång. Där är icke blott guld förborgat i jorden. Men det behövs en ny princip. Ha vi blott den, få vi nog de erforderliga pengarna. Ty vad tjänar det till — för att nu tala uppriktigt — att vi här i Europa, särskilt för närvarande, hålla oss med så många ambassader med deras dyrbara prunk, med deras spirituella konversation och middagar, med deras präktiga, men överflödiga personal? Vad göres oss här — särskilt nu — behov av en Gambetta? Vad angår oss påven och hans kommande öde, även om Bismarck körde bort honom? Vore det då inte bättre att en tid bortåt ödmjuka sig i Europas ögon, sätta sig vid diket med skinnmössan i handen och samla småslantar. »La Russie se recueuille igen!» skulle det åter heta. Men under tiden kunde vi samla oss och stärka oss invärtes.

Nu invänder någon: varför förödmjuka sig? Nej, vi förödmjuka oss alls icke. Det där om skinnmössan sade jag bara bildlikt. Vi skola så långt ifrån förödmjuka oss, att vi tvärtom med ett slag bli upphöjda, ja, så skall det gå! Europa är klokt och slugt; det skall genast genomskåda oss och, tro mig, börja att respektera oss.210

Naturligtvis skall vår självständighet i förstone göra Europa förbryllat, men delvis också väcka sympati. När Europa märker, att vi förstå att hushålla och besluta oss för att rätta mun efter matsäcken och att vi äro de första att värdera vår rubel och vara rädd om den, skall det också genast förstå att värdera rubeln på sina marknader. Ja, när Europa får se, att vi inte ens äro rädda för deficit och bankrutter, utan lugnt gå mot vårt mål, skola de självmant komma och erbjuda oss pengar, som åt hederligt folk, som förstår sin sak och vet, hur man skall sköta sina affärer.

— Stopp! höres en röst. Ni talade nyss om Oam-betta. Vi kunna dock inte lämna politiken i sticket. Vi ha ju t.

ex. den där orientfrågan. Den är ännu olöst, och hur ska vi kunna bli kvitt den?

Vad orientfrågan beträffar, så har jag för ögonblicket endast att svara: För närvarande finns det i politiska kretsar kanske icke ett enda politiskt huvud, som ansåge det opportunt, att Konstantinopel nu skulle bli vårt (utom i en avlägsen, dunkel framtid). Kärnpunkten i den österländska frågan ligger för närvarande i Tysklands förbund med Österrike samt i Österrikes landvinningar i Turkiet, vilka uppmuntrats av furst Bismarck. Vi kunna och skola naturligtvis protestera i yttersta nödfall, men vad kunna vi nu göra utan svåra skakningar för oss själva, så länge dessa båda stater hålla ihop? Och besinna, att dessa allierade kanske blott vänta på att vi skola råka i vredesmod. De slaviska folken kunna vi fortfarande uppmuntra och sympatisera med, kanske också vara dem till någon hjälp vid tillfälle. För resten skola de icke gå under i den närmaste framtiden. Måhända kan ock denna frist förkortas. Om vi då visa Europa, att vi icke önska blanda oss i dess211

angelägenheter så mycket som förr, skola de europeiska staterna, lämnade åt sig själva, kanske så mycket fortare råka i luven på varandra. Ty aldrig tror Österrike, att Tyskland är så förälskat däri bara för dess vackra ögons skull. Österrike vet alltför väl, att Tyskland slutligen behöver med sig införliva de österrikiska tyskarna för det germanska enhetsverket. Men sina tyskar vill Österrike icke släppa, om det ock bjödes Konstantinopel i utbyte — därtill äro de alltför dyrbara. Ämnen till split saknas sålunda icke.

Härtill kommer för Tyskland den lika olösta franska frågan, som ser ut att bliva evig. Dessutom kan det hända, att till och med det tyska enhetsverket icke blott icke befinnes vara ofullbordat, utan till och med hotar att vackla. Och den europeiska socialismen är icke blott icke död, utan fortfar fastmer att hota. Korteligen, vi ha blott att vänta och att inte lägga oss i dessa angelägenheter, även om man kallar på oss; men så iort det brister lös där och den där »politiska jämvikten» rubbas, då skall den österländska frågan med ens bliva avgjord, och då skola vi begagna oss av tillfället, liksom vi under det fransk-preussiska kriget med anledning av Svarta havet förklarade: »Vi äro ej villiga att erkänna Österrikes annekteringar i Turkiet.» Då skola dessa erövringar upphöra, kanske i samband med att Österrike...

Och då skola vi taga igen allt, vad vi för en tid avstått ifrån ...

— Men England? Ni glömmer England. Då det märker vår strävan till Asien, skall det genast bliva oroligt.

— Vara rädd för England — den, som är det, må stanna hemma, invänder jag med tillämpning av ett gammalt ordspråk. England skall icke gripas av någon ny oro, ty det är redan tillräckligt ängsligt. Tvärtom, nu212

kunna vi hålla det i oro och okunnighet om framtiden, och det väntar av oss allt ont. Men om det begrepe vår karaktär riktigt och alla våra rörelser i Asien, skulle det kanske pruta av på sina farhågor...

För resten medger jag, att det inte skall prutas i det avseendet, och att det ännu är långt till dess. Men jag upprepar: den, som är rädd för England, må stanna hemma! Och därför upprepar jag också: Leve segraren vid Geok-Tepe! Leve Skobelev och hans käcka gossar, och i evigt minne förblive de »ur rullorna strukna» hjältarna! Vi skola inskriva de fallnes namn i våra rullor. I Albert Bonniers bokserie

Stockholm. Alb. Bonniers boktryckeri 1915.